KUTLU DOĞUM HAFTASI

II

1-7 Ekim 1990

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • 06650 Kızılay / ANKARA
Tel:118 59 49 • 125 27 75 • 117 09 04
Telex : 43 433 tdvk tr. • Fax:117 00 09

İLMİ ESERLER SERİSİ

ISBN 975-389-073-7
92.06.Y.0005.79

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Dizgi tesislerinde dizilip; Fotomekanik tesislerinde hazırlanıp
Ofset tesislerinde basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 79

KUTLU DOĞUM HAFTASI

II

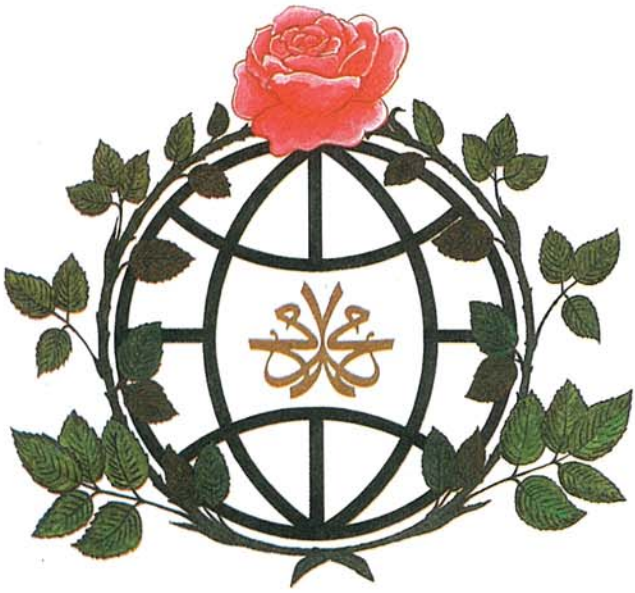
ANKARA - 1992

© Bütün yayın hakkı Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

•

Birinci Baskı, Temmuz 1992; 5.000 Adet

TÜRKİYE
DİYANET VAKFI

PROGRAM

I. AÇILIŞ
2 Ekim 1990 Salı Saat :14.00
T.D.V. Kocatepe Camii Konferans Salonu

II. (Panel) DİNÎ EDEBİYATIN DÜNÜ BUGÜNÜ
3 Ekim 1990 Çarşamba Saat: 14.00
T.D.V. Kocatepe Camii Konferans Salonu

III. Açık oturum BİLGİ ve İSLÂM
6 Ekim 1990 Cumartesi Saat: 14.00
T.D.V. Kocatepe Camii Konferans Salonu

• Halit GÜLER • Prof.Dr. M. Said YAZICIOĞLU • Prof. Dr.Mehmet AYDIN • Ayvaz GÖKDEMİR • Doç.Dr. Mustafa İSEN •
• Yrd. Doç.Dr. Emine YENİTERZİ • Doç. Dr. Celal TARAKÇI • Doç. Dr. Cemal KURNAZ • Nurullah GENÇ • Şükrü KARACA • Prof. Dr. Necati ÖNER •
• Doç. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ • Doç.Dr. Orhan KAVUNCU • Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY • Dr. Mümtaz'er TÜRKÖNE • Sami USLU •

1 - 7 Ekim 1990

KUTLU DOĞUM HAFTASI

TAKDİM

1990 yılında, bir evvelki seneye göre daha geniş ve kapsamlı bir programla kutladığımız **"Kutlu Doğum Haftası"** tebliğlerinin yer aldığı bu kitabın, konferans salonlarında alâka ile dinlenen konuşmalara kalıcı bir veche kazandırdığı inancındayız. Ayrıca, hayırlı bir başlangıç ile gelenek haline getirdiğimiz ve geniş bir tasvibe mazhar olan Kutlu Doğum'un geleceği için de, ileriyi aydınlatan işaret taşlarını bizden sonraki nesillerin ufkuna yerleştirdiğimizi düşünüyoruz. Gelecek nesiller bu kitapta, Türk aydınları ve fikir adamlarının yüce Peygamberimizin hayatını ve fikirlerini nasıl kavradıklarını ve halka nasıl aktardıklarını görecekler; Mevlid geleneğinin, "Kutlu Doğum" adı ile yeni bir mânâ ve anlayışla nasıl yaygınlık ve tesir kazandığını anlayacaklar.

Mevlid merasimlerini sistematik bir şekilde düzenleyen, Selçukluların Erbil Atabegi, yani fiilen Erbil hükümdarı olan Ebû Said Muzafferüddin Gökbörü (1154-1232)'dür. Bu dönem, İslâm dünyasının büyük bir kargaşa içine düştüğü ve İslâm itikadının bütünlüğünün son derece ciddî saldırılara maruz kaldığı bir dönemdir. Muzafferüddin Gökbörü'nün muhteşem Mevlid törenleri, bu kargaşa içinde İslâm dünyasının bütünlüğünü muhafazaya dönük kültür hamlesinin mühim bir unsurudur. Erbil'de XIII. yüzyıl başlarında düzenlenen törenleri, yıkıcı akımlara karşı, bir yandan siyasî ve askerî sahada, bir yandan da ilim, sanat, kültür cephesinde yürütülen, böylesine şümullü ve zarurî bir mücadelenin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir.

Bugün, mevlid merasimleriyle bir tuttuğumuz ve Türklerin her vesile ile okuduğu ve okuttuğu "Mevlid"in yazarı Süleyman Çelebi de, benzer bir kültür atmosferinin ortasında abideleşen eserini vücuda getirmiştir. Süleyman Çelebi, eserini bir sınırboyu devleti olarak kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin başkentinde ve kendilerini dine adamış akıncı ruhlu Türkler arasında, onlar için yazmıştır. Timur faciasından sonra devlet fetret halindedir ve toplum karışıklıklar içindedir. Osmanlı devlet nizamı

ise sünnî İslâm akidesine dayanmaktadır. Bu akide sarsılır veya yıkılırsa devlet de yıkılacak ve Türk milleti perişan olacaktır. Böyle bir zaman ve vasatta iddia sahibi bir sanatkâr değil, samîmi, bilgili, Allah'ına, Peygamberine ve devletine bağlı hassas bir iman adamı olan Süleyman Çelebi bir faniye kolay kolay nasip olmayacak, ancak Allah'ın yardımıyla mümkün olabilecek bir kudretle, dinini, milletini ve devletini müdafaa etmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı olarak 1989 yılındanberi, bir gelenek haline getirmeye çalıştığımız **Kutlu Doğum Haftası,** bu mirasdan ilham almaktadır. Bu vesile ile, Türk ilim ve kültür hayatında, Türk milletinin bütünlüğünü ve birliğini sağlamaya, İslâm inancının yeni bir şevk ve heyecanla milletimizin damarlarında deveran eden hayatî enerjisine ve mevkiine bir canlılık kazandırmaya çalıştık. Bir Kutlu Doğum edebiyatı ve literatürünün teşekkül etmesi bu hayırlı mayanın tuttuğunu göstermektedir. Giderek yaygınlaşan ve geniş bir kabule mazhar olan **Kutlu Doğum Haftası** kutlamaları ile bir nebze de olsa amacımıza ulaştığımızı düşünüyoruz.

Gayret bizden, tevfik Allah'dan.

Türkiye Diyanet Vakfı

KUTLUDOĞUM HAFTASI AÇIŞ KONUŞMASI

Halit GÜLER
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı

Malumunuz olduğu üzere 30 Eylül 1990 Pazarı 1 Ekim 1990 Pazartesiye bağlayan gece Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in nurlu doğumunun 1419. seneyi devriyesidir. Demek ki Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) bundan 1419 yıl önce Miladi 571 senesinde 11 Rebiul Evvel'i 12 Rebiul Evvel'e bağlayan gece, şanslı bir gece Arabistan'ın Mekke şehrinde dünyaya gelmiştir. Yeryüzünde önemli gelişmelere sebep olan, insanların gönlüne ferahlık, dünücelerine berraklık kazandıran bu kutlu doğum, her yıl ülkemizde ve diğer islam ülkelerinde mütevazi programlarla anılmaktadır. Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Türkiye Diyanet Vakfı olarak, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in dünyaya gelişlerinin seneyi devriyesini "Kutlu Doğum Haftası" ismi altında, bir hafta boyu ilmi toplantılarla kutlamayı uygun bulduk. Bu salonda 2. Kutlu Doğum Haftasını başlatmak için toplanmış bulunuyoruz.

Bize bu imkanı bahşeden Allah'a hamdediyor, O'nun sevgili resulüne salât ve selamlarımızı sunuyor, sizlere de teşriflerinizden dolayı teşekkür ediyorum.

Bir hafta boyunca Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), seçkin ilim adamlarımız tarafından çeşitli yönleri ile anlatılacak ve ilmi toplantılar düzenlenecektir. Birinci Kutlu Doğum Haftasında ilan edilen Nat-ı Şerif yarışmasının neticeleri değerli huzurunuzda açıklanacak ve dereceye girenlere mükâfatları tarafımızdan verilecektir.

Birinci Kutlu Doğum Haftası Başkent Ankara'da kutlanmış olmasına rağmen, yurt çapında büyük ilgi görmüş ve ikinci Kutlu Doğum Haftasının diğer illerimize de teşmili istenmiştir. Bu cümleden olmak üzere bu sene bazı önemli illerimizde de Peygamber Efendimizi anma toplantıları tertiplenmiştir.

Birinci Kutlu Doğum Haftasında yapılan toplantı ve konuşmalar kitap halinde basılmış ve piyasaya sunulmuştur. Ayrıca Tasavvuf Musikisi konserleri, video ve teyp kasetleri haline getirilmiştir.

Kutlu Doğum Haftasının yıl boyu fikirlerde ve gönüllerde tesirinin devam etmesini sağlayıcı nitelikte hediyelik eşya yine hazırlanmıştır. Ayrıca iştirak şartlarını biraz sonra dinleyeceğimiz Münacaat yarışması tertiplenmiştir. Na't-ı Şerif yarışmasının gördüğü ilgi kadar Münâcât yarışmasının da ilgi göreceğine inanıyoruz. Böylece mü'min gönüllerde peygamber sevgi ve ilgisinin artmasına vesile olabilirsek kendimizi bahtiyar addederiz. Nat-ı Şerif yarışmamıza ilgi gösteren değerli şairlerimize, titiz bir çalışma ile işin neticeye ulaşmasını sağlayan juri üyelerine teşekkür ederim.

Değerli huzurlarınızda şu anda açılışı yapılmakta olan ikinci Kutlu Doğum Haftası 7 Ekim 1990'da sona erecektir. Hafta ve haftalar sona erecek ama, gönüller sultanı Peygambere sevgi ve saygı artarak devam edecektir.

Değerli davetliler,

Bilindiği gibi dünya nüfusu içerisinde müslümanların adedi bir milyarı geçmiştir. Bu rakamın sur'atle daha da artacağı kesindir. Türkiye sınırları dışında yaşayan 100 milyona yakın Türk, din hürriyetine kavuşmuştur. Artık onlar da yıllardan beri gönüllerinde sakladıkları peygamber sevgisini açığa vurabilecekler, dillerinden eksik etmedikleri salât ve selâmı sesli söyleyebileceklerdir. Bu ve benzeri olaylar İslamın geleceğinin parlak olacağını ve müslümanlığın cihanşumullük özelliğinin daha iyi kavranacağını göstermektedir.

Yeryüzünde ezan sesinin ulaşamadığı bir mahal hemen hemen yok gibidir. Dünyada bu kadar taraftarı olan ve taraftarları adedinin artma şansı açık bulunan yüce bir dinin tebliğcisinin, Peygamberimiz'in vesile kılındığı hizmetin önemiyle, yüryüzünde ilahi düşünceyi hakim kılmak için verdiği asil mücadelenin büyüklüğüyle ve ümmetinin çokluğuyla mütenasip bir program zenginliğiyle anılması gerektiği inancındayız.

Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerini yurt içinde ve dışında desteklemek amacıyla 1975'de kurulan ve bu zamana kadar bu doğrultuda faydalı ve güzel hizmetlere vesile olan Vakfımızın tertiplediği bu hafta, Vakfımızın aynı zamanda dini kültürümüze ve manevi hayatımıza önemli bir katkısı olacaktır. Gönül iklimimize serinlik getirecek, ruh dünyamıza derinlik kazandıracaktır.

Değerli Misafirler,

Herkes gibi bir insan olan Hz. Muhammed (s.a.s.), vefat edeli 13 asır olmuş. Bu zamanda ilim inanılmaz ilerlemeler kaydetmiş, hayat şartlarımız, hatta telakkilerimiz bile değişmiştir. Geçen yıldan itibaren doğumunun seneyi devriyesinde bir hafta anmayı ve anlatmayı kararlaştırdığımız Hz. Muhammed (s.a.s.)'ın hayatını iyi tetkik etmeliyiz; O'nu haftalar boyu anmalıyız.

Zahid ve tebliğini bizzat tatbik eden birisi olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hayatının kusursuz olduğunu görürüz.

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in, bir ülkede çok zor şartlar altında hizmeti sıfırdan başlatıp geliştirdiğini, 10 senede Arap yarımadasının bütünü ile Irak ve Filistin'in güney kısımlarını içine alan üç milyon kilometre karelik bir devlet kurulduğunu biliyoruz.

Bu üstün şahsiyyetin ve örnek hayatın bu zamana kadar olanlardan farklı bir uslüp ve yaklaşımla uzman kişiler tarafından her kesimi aydınlatacak zenginlikte anlatılması gerekir. Kutlu Doğum Haftası o büyük insana olan derin saygının ve engin sevginin özet bir ifadesi olmakla beraber, birazda bunu temin için tertiplenmiştir. *"Benim ahlakım Kur'ân ahlakıdır." "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."* buyuran Peygamber Efendimiz, yalnızca güzel ahlakın tamamlayıcısı değil, aynı zamanda vakıf müessesesinin de kurucusudur.

İslam dininin vakıf anlayışı, hayır düşüncesi ve yardımlaşma ruhu insani münasebetlere, sosyal yaklaşımlara vicdanî incelik, rahmani olgunluk ve seviye kazandırmıştır. Konuya bu açıdan baktığımız zaman Türkiye Diyanet Vakfı Peygamberimizin mübarek şahsiyetinde vakıf hizmetlerine de tarihi geçmişine uygun bir mevki ve zenginlik kazandırmayı hedeflemiştir.

Değerli Misafirler,

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in insanlığa yeter derecede tanıtılması gerektiğine içtenlikle inanıyoruz. Yanlış anlaşılmasın! Peygamberimiz gizli kalmıştır, daha geniş tanıma şans ve imkanına erememiştir demek istemiyorum. Gerçi Peygamber Efendimiz'in davasını akim bırakmak için karşı çalışmalarda yapılmıştır. Ama, bütün bu cehâlet ve kin kokan karşı hareketler nuru ilahi karşısında tutunamayarak yok olup gitmiştir.

Peygamberimiz'in ahlâkı Kur'ân ahlakıdır. Kur'ân-ı Kerim ise mücizevi varlığıyla, hikmet zenginliğiyle ve ilmi derinliği ile ortadadır. Ayrıca

Peygamber Efendimiz'in mübarek hayatı ve sözleri kütüphaneleri dolduracak zenginliktedir. Şu halde yeter derecede tanıtılması gerekir sözü ile neyi kastediyoruz? Peygamber Efendimiz'in müslümanlarca yeter derecede sevildiğine ve derin saygı duyulduğuna inanıyoruz. Bu sevgi, geride bıraktıklarımızın, maneviyat dünyamızın, dini ve milli kültürümüzün, tek kelime ile bu değerlere gönül veren ecdadımızın bize mirasıdır. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'i, gelişen dünya şartlarına yön verecek, insanlık problemlerine çözüm getirecek Kur'ân-ı Kerim zenginliğiyle yeniden tanımalı ve tanıtmalıyız. Bu geniş kapsamlı tanıma ve tanıtmanın, anlaşmazlıklar, siyasi, felsefi ve ideolojik çalkantılar, ihtiraslar ve savaş korkusu içinde bunalan insanlığa bir rahatlama ve huzur getireceğine inanıyoruz.

Değerli davetliler,

Bizler birer müslüman ve mü'min olarak saygıyla devamlı kendisini anan, mübarek sözlerini sürekli düşünen, sünnetini ihlasla yaşayan, salat ve selamı dilimizden eksik etmeyen bahtiyar insanlarız. İşte biz bu süre içinde Peygamber Efendimiz'i yıl boyu, hatta ömür boyu nasıl düşündüğümüzü ve sevdiğimizi anlatmış olacağız.

Gönüllerdeki peygamber sevgisinin yeşermesine birazcıkta olsa vesile olacağına inandığımız Kutlu Doğum Haftası'na teşriflerinizden dolayı tekrar teşekkür ederim. Mevlid Kandilinizi tebrik eder, bu mübarek günün bir milyarı aşkın Müslüman'a ve insanlığa huzur ve saadet getirmesini niyaz ederim.

Saygılar sunarım.

KUTLU DOĞUM HAFTASI

Prof.Dr.Mustafa Said YAZICIOĞLU
Diyanet İşleri Başkanı

Sevgili Peygamberimiz'in doğumu münasebetiyle, ilki geçen sene kutlanan "Kutlu Doğum Haftası"nın bu yıl da tertiplenmiş olması, toplumumuzun dinî hayatına kayda değer katkılar sağlanması bakımından sevindiricidir. Hafta süresince devam edecek olan kutlama programını takip edecek olanlar, değerli ilim adamı, düşünür, yazar, şair ve diğer yetkililerin bilgi, fikir ve hissiyatından faydalanacak, kamuoyumuz basın-yayın organları aracılığı ile, Sevgili Peygamberimiz'in hayatı ve güzel ahlâkı ile ilgili birikim ve tecrübesini tazeleyecek, yenilerini ekleyecek, neticede toplumumuzun daha uyumlu, olgun, mutlu ve başarılı bir düzeye gelmesinde rol oynayacaktır.

Toplumların olgunlaşması ve başarısı ile "kutlu" ve "mutlu" terimlerinin muhtevaları arasında yakın ve ince bir alâka vardır. İnsanlar yaradılışları itibariyle "kutsal"a, başka bir tabirle "kudsî" ve "mukaddes olan"a meyyal, yatkın ve muhtaçtır. "Kutsal" sayılan olay ve varlıklara duyulan, inanç, bağlılık, ilgi, itibar ve saygı insanlarda "mutluluk", "huzur" ve "olgunluk" husule getirmektedir. Bu inanç, manevî bir güç olarak, inananlarda azim, sebat, sabır, hoşgörü, sevgi, saygı vb. güzel duyguları geliştirerek onları çalışmaya, başarmaya sevketmekte, birleştirici ve kolaylaştırıcı nazım rol ile de, onların barışık ve güçlü bir toplum oluşturmalarını sağlamaktadır.

Biz Müslümanlar için Sevgili Peygamberimiz'in doğumu, "mutlu" bir hadisedir. Hz. Peygamber'i ve onun güzel ahlâkını daha iyi ve doğru tanımamızın dînî hayatımızda müstesna bir yeri ve değeri vardır. Kutlu Doğum Haftası programının önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Peygamberler silsilesinin insanlara benimsetmeye çalıştıkları "güzel huylar"ı kastederek; *"Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere (peygamber olarak) gönderildim"* buyuran Sevgili Peygamberimizin, gerçekten "güzel

ahlâk"la yoğrulmuş hayat tecrübesini tanımaya, ondan yararlanmaya, her zaman olduğu gibi, bugün de çok muhtaç değilmiyiz? Günümüz müslümanları, hatta İslâm ülkeleri arasındaki kargaşa ve kaos, buradan kaynaklanan nice insanların ızdırabı, Hz. Peygamber'in güzel ahlâk ve hayat felsefesinden nasibini alamamış bazı insanların karar ve uygulamalarında aranmalıdır. Sevgili Peygamberimizin doğumu vesilesi ile kutlanan bu haftanın, peygamber ahlâkına yönelinmesine vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum.

Sevgili Peygamberimiz'in hayatı, dînî ifadesiyle "sünnet" ve "hadîs"i, Yüce Dinimizin Kur'ân-ı Kerim'den sonra, ikinci derecede kaynağını oluşturması bakımından da fevkalâde önemlidir. Esasen, "Kur'ân" ve "Sünnet", birbirini tamamlayan, içli-dışlı İslâmî unsurlardır. Allah'ın kelâmı olan Kur'ân, vahiy yolu ile Hz. Peygamber'e indirilmiş, O, Kur'ân'ı insanlara tebliğ etmiş, güzel ahlâkının ve uygulamalarının özünü Kur'ân teşkil etmiştir. Sevgili Peygamberimiz'in hal, hareket, davranış ve sözleri ise, Kur'ân ayetlerinin en gerçekçi yorumu olmuştur. Peygamber döneminde İslâm kültürü, özellikle Mescid-i Nebî olmak üzere Medine'de oluşmuştur.

Bu sene, "Kutlu Doğum Haftası" ile, 1986 yılından beri uygulana gelen programlarla "Camiler Haftası" aynı günlerde kutlanmaktadır. Toplumumuzda bir yandan "Kutlu Doğum Haftası" programları ile, Sevgili Peygamberimizin doğumu, hayatı ve güzel ahlâkı; diğer yandan, "Camiler Haftası" programları ile, cami ve mescitlerin birleştirici, kaynaştırıcı ve önemli rolleri pekişmektedir. Cami ve mescitler kültürümüzün vazgeçilmez unsurları, millî birlik ve dirliğimizin teminatıdır. Camilerimiz birer kültür merkezi, aynı zamanda birer yaygın eğitim-öğretim kurumudur. Ülkemizde bugün ibâdete açık 64.675 cami mevcuttur. Ayrıca her yıl ortalama 1500 yeni cami inşa edilerek hizmete açılmaktadır. Yurtdışında yaşayan insanımız da, bulunduğu ülkelerde binlerle ifade edilen sayıda cami açmakta ve inşa etmektedir. Bu faaliyetin temel finans kaynağı, fedakâr halkımızın kendisidir. Türk toplumu, yurt içinde ve yurt dışında camilere büyük ilgi göstermekte ve son derece duyarlı ve saygılı davranmaktadır. Bugün, cami ihtiyacımızın daha realist ve ekonomik olarak tesbit edilmesi, mimarî estetiğinin daha çok sağlanması, okul ve kütüphane gibi tamamlayıcı kültür unsurlarının da kazandırılması noktasına gelinmiş olduğunu iftiharla belirtmek istiyorum.

Camiler ve çevrelerinde oluşturulan kültür unsurları, İslâm Tarihi boyunca olduğu gibi, bugün de Kur'ân ve Sünnet'in, gönül ve zihinlere yerleştiği, Peygamber ahlâkının benimsenip uygulanmaya başlandığı

yerlerdir. Kur'ân'ın, Hz. Peygamber döneminde, ayetler nazil oldukça peyder-pey bizzat Hz. Peygamber tarafından "vahiy katipleri"ne yazdırılması, Sünnet ve Hadis'in ise, Hz.Peygamber döneminden hemen sonra hassasiyet ve ilmî metodlarla, ciddî bir şekilde kaydedilmesi, yani İslâm kaynaklarının orijinalitesinin korunması, bir taraftan İslâm'a karışan veya karıştırılmak istenen yanlış görüş, anlayış ve unsurların tefrik edilip ayıklanmasında, İslâm'ın kıyamete kadar doğru anlaşılıp uygulanmasında yegane sigortası, diğer taraftan İslâm'ın bu özelliği onu gelecek açısından, öbür dinlere göre daha şanslı kılan mümeyyiz vasfıdır.

Bugün ülkemizde, İslâm'ı temel kaynaklarından doğru anlayıp anlatabilecek, ilim ve din adamı potansiyelinin mevcut olması sevindiricidir. Türkiye dînî hayat ve birikim olarak belli bir seviye kazanmış, hatta diğer İslâm ülkelerine örnek ve model olacak duruma gelmiştir. Bu potansiyeli daha ileri noktalara götürebilmek için el-ele verip çalışmak hepimizin görevidir.

Her iki haftanın amacına ulaşmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ediyor, değerli katkılarıyla zengin programların oluşmasına vesile olan değerli ilim ve fikir adamlarımıza ve haftaları tertip edenlere teşekkür ediyor, hepinize sevgiler, saygılar sunuyorum.

VAHİY PEYGAMBERLİK ve HZ. PEYGAMBER

Yakup ÜSTÜN

HZ. PEYGAMBER'İN ŞAHSİYETİ

Kutlu Doğum Haftası bu yıl Peygamber'imizin daha çok anılmasına, daha çok anlatılmasına ve anlaşılmasına vesile oldu. Hz. Muhammed'i gönül penceresinden kalplerine yerleştiren müminlerin onu sadece belli günlerde, ruhsuz kupkuru törenlerle anmaları elbette düşünülemez. Zaten inananlar her an onunla yaşarlar, onun muhabbetiyle coşup taşarlar. Bu programların asıl faydası Hz. Peygamber'in daha doğru, daha güzel anlaşılmasına yardımcı olmasıdır. Gerçekten onu anlamadan İslâmı anlamaya, İslâma doğru ve gerçek yorum getirmeye imkân ve ihtimal yoktur. Çünkü kendisine gelen mesajı en iyi anlayan, onu en güzel uygulayan Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Biz bu kısa zaman içerisinde Hz. Muhammed (s.a.s.) Efendimiz'i anlatmak gibi bir iddia içerisinde olamayız. Bizim yapacağımız şey nice tarihi şahsiyetlerin hatta peygamberlerin, tarih karanlıklarında kaybolup giderken, onun nasıl bir kutup yıldızı gibi parladığını anlatmaya çalışmak olacaktır.

Bilindiği gibi Cenâb-ı Hak insanlara akıl, zekâ, irâde gibi nimetler vermekle kalmamış, onlara birtakım seçkin kişiler aracılığı ile doğru yolu göstermiş, karanlık dünyalarını aydınlatmıştır. *"Ben de sizin gibi bir insanım. Ancak bana vahy olunur"* diyen bu büyük insanlar, mürşitler, yol göstericiler bir yönüyle onlardan yani diğer insanlardan birisidir. İlahi mesaj insanlara, insan aracılığı ile ulaşagelmiştir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de bu gerçeği şöyle ifade ediyor; *"Sizin içinizden öyle bir peygamber geldi ki küçücük bir sıkıntıya düşseniz bile bu, onu üzer. O size çok düşkündür. Müminler için yüreği şefkat ve merhametle çarpar."* Bu Ayet-i Kerime bize ilahi mesajın kendi içimizden bir peygamber aracılığı ile ulaştırıldığını, bu mesajın özünün sevgi, saygı, şefkat ve merhamet olduğunu öğretiyor. İlk insan Hz. Adem aynı zamanda ilk peygamberdir. Cenâb-ı Hak insanı bir an bile kendi başına terketmemiş, görevlendirdi-

ği peygamberler ile onun yolunu aydınlatmıştır. Geçmiş zamanlarda insanların idaresi ve problemleriyle ilgilenen şüphesiz başka insanlar da vardır. Krallar, komutanlar, topluma yön verme iddiasıyla sistemler kuran filozoflar ve fikir adamları, şâirler daha niceleri gelip geçmişlerdir. Fakat bunların hiçbiri insanlara mutluluk getirme yönünden peygamberlerle mukayese edilemez. Mesela geçmişlerden bir Anibal diyelim, bir İskender, İran kisraları, Bizans kayserleri, Napolyon insanlığa arkalarında zulüm, işkence kan ve gözyaşlarından başka ne bırakmışlardır? Bunların hangisi insanlar arasında hayrı, hakkı, doğruyu, iyiliği, kardeşliği, yardımlaşmayı yaygınlaştırmak için bir örnek bırakmış, hangisi insanları zifiri karanlıklarda bırakan çürük inanç ve hurâfelere karşı savaş açmış, yahut hangisi geride insanların ahlak bozukluklarına, ruhî hastalıklarına şifa verici prensipler bırakmışlardır? Şüphesiz bunlar arasında insanlığa faydalı olanlarda çıkmıştır. Fakat peygamberlerin bıraktığı derin izi hiçbiri bırakamamıştır. Çünkü onlar, topraklara sahip olma, ülkeleri fethetme,düşmanına galip gelme, insanlara hükmetme ötesinde insanın öz cevherini görememişler, âdetâ onu hiç hesaba katmamışlardır. Bu sebeple denilebilir ki tarih boyunca dünyanın her yerinde görülen hayır, ahlâk, fazilet, vicdan, adâlet, merhamet, şefkat tezâhürleri Allah'ın irşad ve hidayetine, değişik bir ifâdeyle, peygamberlerin ilâhî davetine dayanır. Çünkü dünya ne kadar geniş olursa olsun her tarafa o yüce insanların daveti ulaşmış, bütün milletler o ulvi yol göstericilerin hayata mutluluk müjdesi veren seslerini duymuşlardır. Bu gerçek Kur'ân-ı Kerimde şöyle ifâde ediliyor. *"Hiç bir millet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı peygamber gelmiş olmasın. Her kavimden Allah'ın emirlerine davet eden bir yol gösterici peygamber mevcuttur"*. Gerçekten peygamberler kapleri islahla uğraşmışlar, kalplerden hasedin, fesadın, şerrin kökünü kazıyıp atmak için çalışmışlardır. Gönülleri büyük ihtiraslardan, hudutsuz isteklerden temizleyip kurtarmak için yol göstermişlerdir. Onların bu asil gayreti olmasaydı şüphesiz yeryüzü bugünkünden çok daha karanlık, çok daha sıkıntılı; problemler bugünkünden çok daha büyük olurdu. Bu sebeple insanlık dün olduğu gibi bugün de O büyük yol göstericilere çok şey borçludur. İlk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed arasında binlerce peygamberlerin gönderildiği rivâyet edilir. Kur'ân-ı Kerimde sadece bunlardan 28'inin ismi zikredilmiştir. Bu. topluluklara islah görevi verilen peygamberlerden bir kısmının listesidir. Peygamber zincirinin son halkası Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Bu sebepten ona "Hâtemül Enbiya" denmiştir. Ondan sonra peygamber gönderilmemiştir ve gönderilmeyecektir. Cenâb-ı Hak, Resulullah'a şöyle hitap etmektedir. *"Ey peygam-*

ber, biz seni hakka bir şahid, inananlar için bir müjdeci, inanmayanlar için bir uyarıcı aynı zamanda Allah'ın izniyle bir davetçi, ışık saçan bir kandil olarak gönderdik." Bu yönüyle Hz. Muhammed bu dünyada Allah'ın varlığına en büyük şahittir. İmanlı dürüst kimseleri, yararlı işler yapanları kurtuluş ve mutluluk ile müjdeleyen bir müjdeci, gaflete dalanları, uyuyanları sarsarcasına uyaran kurtarıcıdır. Hz. Muhammed insanlığın, olgunlaşma dönemine girdiği, yazının yaygınlaştığı, eski dünya kıtaları insanlarının birbirinden haberdar olduğu bir devirde, bu kıtaların merkezi bir kesiminde, bu büyük görevi yüklenmiştir. Böylece belli zamanlara ve devirlere hitap eden sınırlı peygamberlik devri bitmiş, kıyamete kadar bu görev peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.s.)'e verilmiştir.

Hz. Peygamber'den önce gelmiş peygamberlerin hayatı tarihen, doğru dürüst tesbit edilememiştir. Yahut da aradan geçen ve yaşanan kötü şartlar nedeniyle gerçekler küllenmiş, tanınmaz hale gelmiştir. Yüzbinlerce peygamberin gönderildiği rivâyeti yaygındır. Hatıra şöyle bir soru geliyor. Yüzbinden kaçının adını biliyoruz? Daha önce de belirttiğim gibi Kur'ân-ı Kerim'de 28'inin ismi zikredilmektedir. Adını bildiklerimizden, doğru olarak kaçının yaşayışını, hayat hikayesini biliyoruz? Diğer tarihi şahıslar için de bu böyledir. Mesela Mecusiliğin kurucusu Zerdüşt'ün gerçek kimliği üzerinde kalın bir perde bulunmaktadır. Hatta bu zatın yaşadığından bile şüphe edenler vardır. Kendisine inananların sayısı milyarlara ulaşan Buda'nın kişiliği, yaşadığı yer ve doğduğu yer, hayatının diğer ayrıntılarıyla ilgili olarak hemen hemen hiçbir şey bilinememektedir. Meşhur Konfiçyüs hakkında da elde sağlıklı, doğru dürüst bilgi verecek birşey mevcut değildir. Yukarıda söylediğimiz gibi peygamberlerin çok azının sadece adını biliyoruz. Hz. Muhammed'den başka hayat hikâyesi tam olarak bilinen peygamber yok gibidir. Peygamberlerin en ünlülerinden Hz. Musa hakkında mûsevî kaynaklarında zikredilen bilgiler tutarsız ve köksüzdür. Tevrat bile Hz. Musa'dan çok sonra tedvin edilmiştir. Burada nakledilen hikayeler, birbirini yalanlamakta, çelişkilerle dolu bulunmaktadır. Hz. Musa'ya 5. kitap olarak inen Tesniye kitabında bile, "Fakat bugüne kadar kimse onun kabrini bilmez" denilmesi dikkat çekicidir. Hz. İsa'ya ait bilgilerin kaynağı İncillerdir. İncillerin ise bilindiği gibi sayıları pek çoktur. Hıristiyanlar bunların sadece 4'ünü kabul ederler. Diğer pek çok İncili dikkate almazlar. Halbuki eldeki 4 İncili toplayanlardan hiç birisi Hz. İsa'ya yetişip onunla görüşememiştir. Peki bunları kimlerden almışlardır. Üstelik bu İncillerin hangi dilden, ne zaman yazıldıkları da belli değildir. Bizzat Hıristiyan araştırıcılar tarafından Hz. İsa'nın doğumu, ölümü, teslis hakkında

garip iddialar ileri sürülmekte, hatta onu inkâra varan imanlı görüşler dahi ortaya atılmaktadır.

Biz müslümanlar Kur'ân-ı Kerimin haber vermiş olması sebebiyle Hz. Musa'ya, Hz. İsa'ya ve bütün peygamberlere inanıyor, onlara saygı duyuyoruz. Değerli misafirler, peygamberler örnek insanlardır. Nitekim Cenâb-ı Hak *"Allah Resulü'nde sizin için çok güzel örnekler vardır"* buyurur. İnsanlar örnek olarak kabul ettikleri kişileri iyi tanımak, onun hayatının en ince noktalarını bilmek isterler. Örnek insan beğenilen, sevilen insandır. İnsanların örnek nümuneyi imtisal kabul edecekleri, büyük insanların hayatında şu dört özelliğin bulunması gerekir. Birincisi o şahıs tarihî olmalıdır; tarih onun hayatını zapt ve tasdik etmiş olmalıdır. İkincisi onun hayat hikâyesi derli toplu olmalı, hayatının en ince noktaları bilinmelidir. Üçüncüsü onun hayat hikâyesi tam ve kesintisiz olmalı, hayat zincirinin halkalarında eksiklik olmamalıdır. Dördüncüsü onun hayatı, amelî, pratik olmalı, tebliğ ettiği prensiplere kendisi de uymalı. Çağırdığı fazîleti kendisi de yaşamalı, emrettiği hususları kendi uygulamalıdır. Bu ölçüleri dikkate aldığımız zaman Hz. Muhammed (s.a.v.) bu alanda tekdir demek asla mubâlağa değildir. Allah'ın takdiriyle zamanla, mekânla kayıtsız olmaksızın bütün insanlara gönderilen peygamberimizin hayatı, bütün incelikleriyle mükemmel bir şekilde zapt edildi. Böylece o insanlık için en güzel olma lutfuna mazhar oldu. Gerçekten dost düşman, dünya şahittir ki Müslümanlar onun hayatıyla ilgili büyük-küçük ne varsa toplamışlar, bunu mukaddes bir emânet sayarak koruyup muhâfaza etmişlerdir. Hz. Peygamber'in sözlerini hıfzetmeye, hadislerini rivâyet etmeye, onun mübârek hayatına ait herşeyi nakletmeye kendilerini adayanlar, sonra gelenlere bunları aktarmayı başardılar. Bunlar ashap, tabiîn, tebe-î tâbiîn olmak üzere çeşitli tabakalara ayrılarak devam etmişlerdir. Peygamberimizin arkadaşları ondan duyduklarını gördüklerini ezberleyerek bir yarış halinde sonrakilere aktardılar. Bu yarışta 5374 rivâyetle Ebu Hureyre (r.a.) birinci olarak zikredilir. Abdullah İbni Abbas, Hz. Aişe, Abdullah İbni Ömer, Cabir İbni Abdullah, Enes Bin Mâlik gibi zevat ilk sırayı tutanlardandır. *"Benden duyduklarınızı tebliğ edin. Burada bulunanlar, bulunmayanlara ulaştırsın"* emrine uyan müslümanlar ne biliyorlarsa onlar çocuklarına, kardeşlerine, akrabalarına, İslâm'a yeni giren herkese öğretiyorlardı. Gecegündüz, akşam-sabah onların işleri ve düşünceleri bu idi. Bu konuda çok dikkatli davranıyorlar, ondan bildikleri bir şeyin bir kenarda unutulmaması, ondan olmayan şeylerinde ona nisbet edilmemesi konusunda son derece titiz davranıyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'le hadislerin karışmaması için önceleri Hz. Peygamber, hadislerin yazılmısını

yasaklamıştı. Fakat bu tehlike ortadan kalktıktan sonra hadisler yazılmaya başlandı. Daha sonra hadislerin toplanma ve tedvin işi süratle gelişti. Hadislerin toplanıp yazılması üç devir geçirmiştir. Birinci devirde bilginlerden her biri kendi bildiklerini topladı. Bu hicri 100 senesine kadar devam etti. İkinci devirde önemli İslâm merkezindeki bilginler o şehirdeki kimselerde bulunan hadisleri, haberleri topladılar. Bu 150 senesine kadar sürdü. Üçüncü devirde bütün İslâm bilginleri bu konuda geniş ve ciddi bir işbirliği yaparak Hz. Peygambere ait sözleri diyar diyar gezip topladılar. Büyük mecmualar, kitaplar, dîvanlar böylece meydana geldi. Üçüncü asra kadar süren bu devir muhaddisler, hadis imamları devridir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in hayatının nasıl açıklık ve büyük bir titizlikle tespit edildiğini göstermek için o konudaki kaynaklara bir göz atalım. Bu konudaki ilk kaynak şüphesiz Kur'ân-ı Kerimdir. Kur'ân-ı Kerim Hz. Muhammed'in öksüzlüğünü, Allah'a yakınlığını, kendisine peygamberlik verildikten sonraki durumunu, kendisine vahyin nasıl geldiğini, tebliğ görevinde karşılaştığı güçlükleri, Mekke'den Medine'ye hicretini, savaşlarını, onun örnek ahlâkını eşsiz bir belâgatla ve doğru olarak haber verir. Bu konuda ikinci kaynak yukarda da bahsettiğimiz gibi hadislerdir. Hadis kitaplarında Hz. Peygamberin hayatına, sözlerine, davranışlarına ait yüzbinlerce hadis nakledilmiştir. Bu konuda yazılan kitaplar ise onbinlere ulaşmıştır. Bunların altı tanesi, (Kütüb-i Sitte) en doğru olarak kabul edilir. Kütüb-i Sitte'den sonra Müsned'ler gelir. Hadise dair elimizde bulunan ilk eserden biri de imam Malik'in Muvatta adlı kitabıdır. Onu bizzat müellifinden 600 öğrencisi dinlemiştir. Bu öğrenciler arasında âlimler, halifeler, fakihler, valiler edipler ve âbidler bulunmaktaydı. Üçüncü kaynak umûmî tarih, özellikle İslâm Tarihi kaynaklarıdır. Umumi tarih kaynaklarında Hz. Peygamber hiç kimsenin şüphe etmesine meydan vermeyecek şekilde açık ve berraktır. O, tarihin bütün detayı ve açıklığıyla tespit ettiği gerçek tarihi bir şahsiyettir. Ayrıca İslâm Tarihi'ni bütünüyle anlatan İslâm Tarihi kitapları da bu konuda en önemli kaynaklardır. İbn-i Sa'd'ın, Muhammed b. İsmail Buhârî'nin, İbn-i Ebi Haysume'nin İslâm Tarihi'ne ait dev eserleri en meşhur kaynakladır. Dördüncü kaynak Megazi kitaplarıdır. Bu kitaplarda Hz. Peygamber'in gazaları ve harpleri anlatılır. İbn-i Zübeyr'in, Zuhrî'nin, İbn-i İshak'ın megazileri en meşhurlarıdır. Beşinci kaynak delâil kitaplarıdır. Hiç bir faniye nasip olmayan bu kaynaklar yeryüzünde belki de sadece peygamberimize nasip olmuştur. Bu kitaplar peygamberimizin mucizelerinden, Peygamber Efendimiz'in peygamberliğine delalet eden işaretlerden bahseder. İbn-i Kuteybe, Beyhatî, Ebu Nuaym, İsfehânî'nin

"Delâlûn Nûbûvve" adlı eserleri ve daha niceleri kütüphanelerimizi doldurmaktadır. Altıncı kaynak Şemâil kitaplarıdır. Şemail-i şerifler, eskiden dedelerimizin okuduğu ve her evde bulunan kitaplardır. Bunlar Hz. Peygamber'in fiziki özelliklerini, ahlâkını, âdet ve faziletini, sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar nasıl ve neyle meşgul olduğunu zikreder. Müstağfirî'nin Şemaîlü'n-Nebîs'i, Necmettin Fîrüzâbâdî'nin "Sifru's Saâde"sî bunlardandır. Bu konuda yazılanların en meşhuru ve belki de birincisi Hafız Tirmizi'nin Kitabü's Şemâil adlı eseridir. Kadı İyadin Kitabu's Şifa adlı çok ünlü eseri de bunlardandır.

Arzettiğimiz sebeplerle İslâm dîni için gerçekten övünülecek başlıca üç önemli özellik vardır. Birincisi İslâmı tebliğ eden Hz. Peygamber (s.a.s.) bugün yaşıyormuşcasına herşeyiyle belirgin pırıl pırıl aydınlık bir şahsiyettir. İkincisi daha önce gönderilen Tevrat, Zebur, İncil üzerine çöken tarihin zifiri karanlığını kaldırmak imkânı hatta ihtimali mevcut değilken, İslâmın ana kaynağı Kur'ân-ı Kerim bir harfine bir noktasına halel gelmeden bütün tazeliğiyle gözümüzün önünde ve ellerimizin arasındadır. Üçüncüsü Kur'ân-ı Kerim bütün insanlara ve bütün zamanlara hitap etmekte, getirdiği hükümler bugün gelmişcesine tazeliğini güzelliğini ve yeniliğini korumaktadır. Cenâb-ı Hâk buyuruyor ki, *"Allah indinde tek din, hak din İslâm'dır"*.

Saygılarımla.

VAHYİN DEĞERİ VE PEYGAMBERLİK KURUMU

Doç.Dr.Alparslan AÇIKGENÇ
O.D.T.Ü. Felsefe Bölümü

Değerli dinleyiciler... Konuşmama hepinizin mübarek Mevlit Kandilini tebrik ederek başlamak istiyorum. Bildiğiniz gibi Mevlid-i Nebevi olarak bilinen bu günde İslâm dininin en önemli kurumu olan Peygamberliğin bir başlangıcını görmekteyiz. Zira bu günde Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s.v.) dünyaya gelmiştir. Babası, Peygamberimiz doğmadan; annesi ise, daha henüz kendisi küçük bir çocukken vefat etmişti. Böylece Peygamberimiz, kendine bir eğitim verebilecek olan ailesinden yoksun olarak dedesi ve amcası gibi akrabalarının bakımı ile yetişti. Dolayısıyle O, herhangi bir ciddi eğitim alarak yetişmedi; ancak onun eğitimi aslında öyle bir Zat'ın takdir ve iradesinde idi ki, Peygamberimiz (a.s.v.) sadece en ahlâklı, en üstün ve en faziletli insan olarak kalmadı, aynı zamanda peygamberlik vazifesi ile şereflendirilen alemlere rahmet bir Allah elçisi oldu. İşte İslâm'ın peygamberlik kurumu, Peygamberimizin bizzat hayatında görüldüğü biçimde şekillenmiştir. Aslında Peygamberimizden önce gelen her Peygamberin kıssası, bize İslâm'ın Peygamberlik anlayışını en somut şekilde sergilemektedir. O halde, İslâmi açıdan vahyin değerini anlayabilmemiz ve İslâm'ın Peygamberlikten ne anlaşılması gerektiği mânâsında olan Peygamberlik kurumunu açıklamamız Peygamberimizin hayatını, fikri açıdan bilmemizle mümkündür. Bu yüzden biz de konuyu bu açıdan ele alarak değerlendirmeye çalışacağız.

Peygamberimiz, kendisine iyi bir eğitim veren ailesinden yoksun büyüdüğüne göre, Peygamberlik ve vahiy konusunda derhal şu sonucu çıkarabiliriz: Peygamberlik bir Allah vergisidir. O halde hiçbir insan, çalışarak, gayret ederek peygamber olamaz. Nitekim büyük İslâm âlimleri bu hakikata işaret ederek demişlerdir ki, Peygamberlik, kesbi değil, yani çalışarak kazanılan bir mertebe değil, aksine vehbidir; yani, Allah'ın ih-

sanı ile seçtiği bir kuluna verdiği ilahi bir görevdir. Yine Peygamberimizin hayatına ilişkin olarak Kur'ân'ın bir çok ayetleri bu hakikata işaret etmektedir.

...Ey Muhammed! Rabbin seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Seni şaşkın bulup da doğru yola eriştiremedi mi? Seni fakir bulup, zenginleştirmedi mi? O halde sen de öksüze kötü davranma. Fakiri geri çevirme. Rabbinin nimetlerini kadir et. (93/Duha, 6-11)

Ey Muhammed! Sana bu vahyettiğimiz, gayb haberlerindendir. Bundan önce, sen de milletin de bunu bilmiyordunuz. (11/Hud, 49)

Böylece Allah tarafından eğitilerek "en güzel ahlâk üzere" (68/Kalem, 4) gönderilen Hz. Peygamber'in yeni dini tebliği, Mekke'lilerle ve özellikle de Mekke'nin zenginliğini elinde tutan azınlıkla kendisi arasında şiddetli bir muhalefete yol açtı. Zira Mekke'liler, aslında sadece şirke dayanan geleneksel dinlerinin sarsıldığından endişelenmemişler, aynı zamanda Peygamberimizin tebliğ ettiği yeni din, iyiliği emredip, kötülüğü yasaklıyor, zekatı ve yoksullara, öksüzlere yardımı yaygınlaştırarak, ticarette ve alışverişte hileyi, dolandırıcılığı önlemeyi amaçlayıp Mekke toplumunun maddi menfaata dayanan temellerini sarsıyordu. Bunun üzerine muhalif Mekke'liler, önce onun saralı biri olduğunu iddia ettiler. Bununla yetinmeyip onu büyücülükle ve akli dengesini kaybetmekle itham ettiler. Muhalefet büyüdükçe, şiddetleniyordu. 24/Nur sûresinin 4-10. ayetleri bu şiddetli ithamlara şöyle işaret etmektedir:

İnkar edenler: "Bu Kur'ân yalandan başka birşey değildir. Muhammed onu uydurdu, başka bir topluluk da (Yahudiler vs.) kendisine yardım etti" dediler. Bunu diyerek onlar muhakkak bir haksızlığa ve iftiraya vardılar. Ve yine dediler ki: "Evvelki toplumların masalları, onları yazdırmış; sabah akşam o masallar kendisine okunuyor". De ki: "Hayır, onu göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Yine dediler: "Bu peygambere ne oluyor ki yemek yiyor çarşılarda geziyor? Ona kendisiyle beraber uyarıcı olarak bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut kendisine gökten bir hazine atılmalı veya kendisinin bir bahçesi olmalı idi ve ondan (hiç zahmet çekmeden) yemeli değil miydi? Ve zalimleri "Siz başka değil de sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler. Bak, senin için nasıl örnekler verdiler ve böylece sapıttılar. Artık bir daha doğruyu bulamazlar. Yücedir O Allah ki, dilerse sana bundan daha hayırlısını, altlarından ırmaklar akan cennetleri verir ve orada senin için köşkler yapar.

Küfür ile iman arasındaki bu mücadele gittikçe kızışıyor ve kızıştık-

ça Müslamanlar amansız zulümlere maruz kalıyorlardı. İşte Peygamberlik kurumunun, en önemli bir özelliği de küfür ile iman arasındaki bu çetin mücadelenin merkezileştiği bir odak noktası olmasıdır. Bu amansız zulme maruz kalmayan hiçbir peygamber yoktur. Nitekim peygamberlerin tebliğ ettiği yolda yürüyen herkesin aynı çetin mücadeleyi göğüsleyecek bir imana sahip olmayı hedeflemesi şarttır. Zira peygamberliğin bize yüklediği sorumluluk, ilk önce imanla başlar. İman ise, insanın kendi nefsi ile giriştiği amansız mücadelenin bir başka şeklidir. İmanla gelen ikinci önemli mücadele, bütün peygamberlerin maruz kaldığı zulüm muameleleridir. Bütün bu durumlarda Hz. Peygamber ve Sahabîlerine yapılan ezaya ve zülme karşı, ilahi bir destek olarak Hz. İbrahim, Hz. Nuh, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi şiddetli muhalefetle karşılaşan peygamberlerin hikayeleri vahiyle gelmeye başladı. Kur'ân bu duruma şöyle işaret etmektedir:

Ey Muhammed! Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz; doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar. Fakat zalimler Allah'ın ayetlerini bile bile inkar ediyorlar. Senden önce nice peygamberler yalanlandı ve kendilerine yardımımız gelinceye kadar ithamlara ve zulümlere katlandılar. Allah'ın sözünü değiştirebilecek kimse yoktur. (6/En'am, 33-34)

Dikkat edilirse, Peygamberimizin ve Müslümanların müşriklerle yaptıkları bu çetin mücadelede vahiy, onları hiçbir şekilde yalnız bırakmamıştır. İçinde bulunulan her zor durumda, tarihi bir karar alınması gereken çok nazik anlarda bile **ruhu'l emin** olarak adlandırılan vahiy meleği, Cebrail (26/Şu'ara, 193; 2/Bakara, 97) gönderilmiş ve onlara yol göstermek için Allah'ın kelamını iletmiştir. Zira peygamber de ve diğer bütün insanlar gibi bir beşerdir:

De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın br tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş yapsın." (18/Kehf, 110)

Sonsuz derecede karmaşık bir mücadele içinde kalan, tarihi akışın ağ gibi saran kolları arasında karar alma durumunda olan, diğer taraftan kendi etrafındaki müminleri hidayet yoluna yönlendirmekle emrolunan bir kimsenin her zaman için başarılı olması hiç de kolay bir iş değildir. Fakat Peygamberimizin normal beşeri durumlarında bile tarihi güçlere karşı çoğu zaman başarılı olduğunu görmekteyiz. Çok yüksek seciyelere sahip olmasına rağmen, beşeriyet cihetiyle tereddüt edebilecekken dahi böylesine önemli durumlarda onun yine de çok kesin kararlı olmasını sağlayan işte bu vahiydir. O halde diyebiliriz ki, vahiy ve

peygamberlik birbirini tamamlayan unsurlardır. Vahiy olmadan peygamber düşünülemez. Peygamber bizler için ne kadar önemli ise, vahiy de o kadar gereklidir ve önemlidir. Zira vahiy, gayet açık ve kesin bir şekilde sadece doğru ve yanlışı değil, aynı zamanda karar verilmesi gereken zor durumlarda ne yapılıp ne yapılmaması gerektiğini ve neyin de hiç değiştirilmeden bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun içindir ki, vahiy olarak gelen Kur'ân, kendisini **"Furkan"** olarak adlandırmıştır. Yani, vahiy, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı kesin olarak ayırandır (2/Bakara, 185; 3/Al-i İmran, 4). Nitekim diğer vahiyler için de yani Tevrat ve İncil için de aynı isim kullanılmıştır. (21/Enbiya, 48; 2/Bakara, 53)

İşte Peygamberimizin ve ilk Müslümanların maruz kaldıkları zulüm ve işkence o kadar şiddetlendi ki, erken bir zafer ümidi sanki yok gibiydi. Bu sırada Medine halkı, Peygamberimizle temasa geçerek onu bir nevi siyasi liderleri olarak Medine'ye davet ettiler. Alınması gereken tarihi bir hicret kararı karşısında Müslümanlar, göç etme taraftarıydılar. Nihayet vahiy, onların ilk zafer başlangıcı olan müjdeyi verir gibi hicrete müsade etti. İlk vahyin gelmesinden bu yana onüç yıl gibi bir süre geçmişti, ancak Mekke'lilerin şiddetli muhalefetleri İslâm'ın yayılmasını engellemişti. Fakat hicretten sonra Müslümanların onüç yıllık zulüm ve işkenceye tahammül etmeleri, nihayet mükafatlandırılmış ve grup grup insanlar İslâm'a akın etmeye başlamıştı. Ancak bu sefer Mekke'liler, Peygamber'in artık sadece savaşla durdurulabileceğine inanıyorlardı. Nitekim bundan geri kalmadılar. Müslümanların ise, hiçbir savaş, sevk ve idare tecrübeleri yoktu. Bu konuda hazırlıklı bile değildiler. Bu yüzden bir nevi savaşa hazırlık saldırısı olarak, Bedir çatışmasını planladılar ve başardılar.

Anlaşıldığı kadarıyla Peygamberimizin Medine'de aldığı askeri tedbirler, ortada fiili bir savaş durumu olduğu için alınmıştır. Aksi halde, zihinleri bulandırmak isteyenlerin söylediği gibi, hiçbir tahrik olmadan ve sanki müşrikler hep barış istedikleri halde Müslümanların savaş hazırlıkları, yaptığı elbetteki doğru değildir. Şayet savaş olmadan Müslümanlara işkence ve zulüm gösterilmeseydi, herhalde Peygamberimiz savaşla emrolunmazdı. Hatta Kur'ân'da açıkça görmekteyiz ki, onların saldırıya uğradıkları zaman bile sadece savunmakla yetinmeleri istenmiştir. İşte 16/Nahl sûresi 126-128 ayetleri bunu gözler önüne sermektedir.

Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış. Doğrusu Rabbin kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir. Eğer (size saldıranlara)

ceza vermek isterseniz sadece size yapılanın aynısı ile mukabele edin. Ancak sabrederseniz bu sizin için daha iyi olur. O halde sabret. Senin sabrın, ancak Allah'ın yardımıyladır. Onlara üzülme, kurdukları düzenden de endişe etme. Allah şüphesiz sakınlarla ve iyilik yapanlarla beraberdir.

Bu yüzden Peygamberimiz sadece savaşın kaçınılmaz olduğu zamanlar savaşmıştır. Bunun sebebi, İslâm'ın mutlak bir zaferinin gerçekleştirilmesidir. Zira, İslam'ın bir toplum düzeni sağlayabilmesi için sadece tebliğ değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve siyasi güçleri de harekete geçirmesi zorunlu idi. Bunun içindir ki, Peygamberimiz Medine'de artık İslam'ın amele yönelik emirleri üzerinde durmuştur. Nitekim burada nâzil olan ayetler de genellikle dînî emirleri hedeflemiştir. Nihayet hicretin 8. yılında İslam'ın kesin zaferi gelmiş ve Mekke fethedilmiştir. Askeri gücü ile Mekke'yi kuşatan Peygamberimiz istese müşrikleri ezer geçerdi. Fakat O, sadece Kâbe'deki putları affetmemiş, diğer bütün Mekke halkına genel af ilan etmiştir. Bunun üzerine, *"Hak geldi batıl yok oldu. Zira batıl, yok olmaya mahkûmdur"(* (17/İsra, 81) ayetini okuyan müslümanlar, Kâbe'yi putlardan temizleyerek İslam'ın, günümüze kadar gelecek olan insanlık tarihinin yegâne ve en üstün medeniyeti olan İslam Medeniyeti'nin temelini böylece kesin ve emin bir şekilde atmış oluyorlardı. Bütün Arabistan'ın, Müslümanların egemenliği altına girdiği bu mutlak zafer ve şan anında bile Peygamberimiz tevazu ve dua ile Allah'ın yardımına karşı şükran borcunu ifa ederek Nasr suresini biz müslümanlara vahiy ile getirdi:

Ey Muhammed! Allah'ın yardımı ve zafer günü gelip, insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini överek tesbih et; O'ndan bağışlama dile, çünkü O, tövbeleri daima kabul edendir.

İşte değerli dinleyenler, Peygamberimizin hayatını inceleyen hiç kimse, hem onun manevi kişiliği ve hem de insanlığa önderlik açısından son derece olağanüstü, mucizevi şahsiyetinden etkilenmeden kalamaz. Ancak bu durumdan etkilenmeyenler kalpsiz, içinde hakikat ateşi sönmüş, insanlığı neredeyse yüz tutmuş kimseler olabilir. Bunları Kur'ân gayet etkileyici olarak şöyle tasvir etmektedir:

İnsanlardan kimi vardır ki, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" derler, oysa inanmamışlardır. Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar. Halbuki onlar yalnız kendilerini aldatırlar da farkında olmazlar. Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırmıştır. Yalan söylemelerinden ötürü onlara acı bir azap vardır. Onlara: "Yeryüzünde bozgunculuk

yapmayın" dendiği zaman: "Biz sadece düzelticileriz" derler. İyi bilin ki, onlar ortalığı bozanlardır, fakat anlamazlar. Onlara: "İnsanların inandıkları gibi inanın" dense, "yani akılsızların inandıkları gibi mi inanalım?" derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar onlardır, fakat bilmezler. Onların durumu, tıpkı (aydınlanmak için) bir ateş yakana benzer. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların ışıklarını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık Allah'a dönmezler. Onlar yine, gökten boşanan, içinde karanlıklar, gök gürlemeleri ve şimşekler bulunan bir yağmura tutulmuş gibidirler. Yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar; oysa Allah, inkarcıları kuşatmıştır. Şimşek neredeyse gözlerini kapıverecek! önlerini aydınlattı mı, onun ışığında yürürler; üzerlerine karanlık çöktü mü dikilir kalırlar. Allah dileseydi elbette işitmelerini ve görmelerini de (alıp) götürürdü. Şüphesiz Allah'ın herşeyi yapmaya gücü yeter. (2-Bakara, 8-20)

Bütün bunlar karşısında bir durum değerlendirmesi yapalım. Bilirsiniz ki, sigara gibi küçük bir alışkanlıktan bir kimseyi vazgeçirmek çok büyük gayret ister. Hatta bu gibi kötü alışkanlıklardan bir kimseyi vazgeçirmek için terapi merkezleri kurulmakta, psikologlar, doktorlar ve birçok ilim adamları gayret gösterdikleri halde yine de az başarı gösterirler. Halbuki Peygamberimiz yirmi yıl gibi çok kısa bir zamanda, bedevi Arapların adeta kanlarına işleyen o kadar kötü alışkanlıklar yanında daha da önemlisi onların kötülükle yoğrulmuş örf ve adetlerini değiştirmekle kalmayıp onların yerine en faziletli, ahlâklı yüce seciyeler getirmiştir. Şimdi acaba zamanımızın bütün ilimlerini kullanarak onun bu yüksek başarılarını yüzlerce uzman kaç asırda gerçekleştirebilir? Evet, onun başarıları gerçekleştirilebilir; ancak bu, onun yolundan gitmekle mümkündür. Onun yolu ise, nübüvvet olarak bilinen Peygamberlik kurumudur. İşte Peygamberliğin sırrı buradadır. Bunun sebebi ise, Peygamberliğin, Allah ve ahiret inancına bina edilmesindedir. Bu iki unsur olmadan insanın, sorumluluğunu bihakkın idrak etmesi de mümkün değildir. Ahlâki değerleri ve insanlık şuurunu en etkin ve en külli bir şekilde insanlığa bahşeden Peygamberlik kurumundaki bu iki temel hakikattır.

İşte Peygamberimizin hayatı, ibret verici derslerle dolu olan bir yaşantı olarak İslâm'ın Vahiy ve Peygamberlik anlayışlarını bize öğretmektedir. İbret verici ders demek, sadece o yaşantılardan soyut sonuçlar çıkarmak demek değildir. Zira bizim bundan çıkardığımız sonuç, hayatımızı etkilemiyorsa ve biz de onu derhal uygulamaya dökmüyorsak o, zaten ibret verici bir ders bile olamaz. O halde hakiki ders, sadece çı-

karılan ilmi bir sonuç değil, aynı zamanda tatbikata konulan bir yaşantı hakikatıdır. Konuşmamda dikkat edilirse bu ikinci yöne ağırlık vererek konuyu anlatmaya çalıştım. Ancak akılları tatmin etmesi açısından biraz da konuya soyut olarak yaklaşalım ve isterseniz Peygamberlik anlayışını daha genel olarak inceleyelim.

Aslında dikkat edilirse, Vahiy ve Peygamberlik demek, İslâmi açıdan **din** demektir. Yani bizim, bu kurumu anlatmamız neticede İslâm'ın din anlayışını anlatmamız demektir. İslâm'ın din anlayışına göre, din olgusunun kaynağı semavidir. Yani dinler, insanlar tarafından uydurulmuş ve zamanla gelişerek günümüze kadar gelmiş bir insanlık ürünü değil, aksine ilahi kaynaktan gelip insanların katkıları ile değişime uğramış vahiy sonuçlarıdır. Bu genel ilkeden hareketle, müslüman âlimler, İslâm'ın din anlayışını ortaya koymaya çalışmışlardır. Klasik İslâm din anlayışı, kaynağını Kur'ân'daki Peygamber kıssalarından çıkarmaktadır. Ayrıntılarda bir takım ihtilaflar olsa da, genel hatlarıyla bu din anlayışı; ilk dinin yine ilk Peygamber olan Hz. Adem'e (s) gönderildiğini ve böylece insanlık tarihinde din olgusunun başlamış olduğunu ileri sürmektedir. Yine bu anlayışa göre, bu ilk semavi din, insanlar tarafından tahrif edilerek bozulunca, Allah ilk dinini yeniden vahiyle kendi seçtiği bir Peygambere tekrar gönderdi. Dikkat edilirse klasik İslâm din anlayışı, burada iki önemli gerçeği kabul etmektedir: Birincisi, toplumda bir değişim sürecinin varlığıdır, çünkü toplum, değişime uğramazsa, her halde ilk gönderilen dinde de bir değişim olamazdı; ikincisi, toplum ilk dini tahrif ettikten sonra gönderilen ikinci din, her ne kadar ilk dine benziyorsa da artık onunla özdeş bir din değildir. Zira ikinci gelen din, artık değişmiş ve başkalaşmış bir topluma gelmiştir. Bu bakımdan özellikle hukuki-ahlâki uygulamalarda ikinci din, çok önemli değişikliklerle gelmiştir. Kur'ân'daki dinler tarihi kıssaları bunun örnekleri ile doludur. Nitekim klasik İslâm din anlayışı, bu sonuçlarını Kur'ân'daki geçmiş toplumların hikayelerinden ve bu toplumlardaki fertlerle, Peygamberleri arasında geçen olaylardan çıkarmaktadır. Bunların örneklerini Peygamberimizin hayatı ile ilişkili olarak işledik.

Dinler, böylece bir değişim ve vahiyle yenileşim süreci geçirerek en son din olan İslâm'ın gelmesine kadar sürmüştür. İslâm'dan sonra gelecek yeni bir din olmadığına göre; hiç bozulmadan, elimizde ilk nazil olduğu gibi kalan Kur'ân'dan, müceddidlerin (yenilikçilerin) çıkaracağı hükümler, dînî değişim -yenileşim sürecinin dışındadır. Yani, dînin özüne ait konularda dinlerde hiç bir zaman değişme olmamıştır. Bu yüzden diyebiliriz ki, aslında tek bir din vardır ve bu da "İslâm"dır (3/Al-i İmran,

19). Dolayısıyla, Hz. Adem'e ilk gönderilen İslâm olduğu gibi, insanlık tarihinde değişime uğrayarak vahiyle düzeltilip böylece bir değişim-yenileşim süreci içerisinde günümüze kadar gelen tek gerçek din de İslâm'dır. Diğer bütün peygamberlere gönderilen, ancak bize ayrı bir dinmiş gibi görünen fakat temelde onlarla aynı olan yine İslâm'dır.

Klasik İslâm din anlayışı, şeriatların değiştiğini, ancak akîdelerin değişmediğini ileri sürerken gayet haklı olarak bütün semavi dinlerdeki iman esaslarının tahrife uğrasa bile, vahiyle düzeltilip aynen baştaki doğru durumlarına getirildiklerini, ancak uygulamaya yönelik durumlarda, yeni ortama daha uygun değişik hükümler getirildiğini belirtmektedir. Nitekim dînî ibadetlerin, İslâm'dan önceki semavi dinlerde aynı olmadığını biliyoruz. Yine, bir çok hukuki kuralların da İslâm'dan önceki tahrif edilmemiş dinlerde tamamen farklı olduğunu bizzat Kur'ân zikretmektedir. O halde klasik İslâm din anlayışına göre, dinde bir değişen ve hatta değişmesi gereken kısım vardır; bir de değişmeyen ve sabit kalması gereken ilke ve kurallar vardır. Dînin akîde kısmı, yani iman edilmesi gereken ilkeleri değişmez, sabit ilkeleridir. Ancak bunlarda bile değişen bir "yön" vardır ki, bu da onların zamanın ihtiyacına uygun bir şekilde anlatılmalarıdır. Meselâ, Allah'ın varlığına iman etmek değişmez, ama bu gerçeği değişik zaman ve mekanlarda değişik şekilde topluma öğretmeliyiz. "Asrın idrakına söyletmeliyiz Kur'ân'ı" derken Akif'in kasdettiği de budur. Dolayısıyla, dinin iman kısmında, sadece eğitim değişir; bizzat iman edilen hakikatta bir değişim söz konusu olamaz.

Aslında dinde, amel kısmında da değişmeyen, sabit ve kalıcı ilkeler vardır ki, bunlar bütün semavi dinlerde aynıdır. Mesela, adam öldürmek, yalan söylemek, haksızlık, adâletsizlik, zina ve benzeri bütün ahlâki ameller değişmez ilkelerdir. Bunlara "ahlâki-hukuki ilkeler" diyebiliriz ki, İslâm'da dinin temelini bu yâşantı durumları teşkil eder. Peygamberimiz daha İslâm'ın henüz başlangıcında bile bu ilkeler üzerinde durmuş ve bunlarla ilgili birçok ayetler Mekke devrinde nazil olmuştur.

Doğrusu insan hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundumu, sızlanır. İyilik gördümü, başkalarından saklar. (70/Mearic, 19-21)

Gerçekten insan kendisinin muhtaç bir duruma düşmeyeceğini zanneder ve azar. (96/'Alak, 6-7)

Mal biriktiren ve onu sayıp duran ve insanları sözle ve işaretlerle ayıplayanın vay haline!. Malının kendini ebedi yaşatacağını sanır. (104/Humeza, 1-3)

Çoklukla övünmek, sizi kabirlere varıncaya kadar meşgul etti. Hayır, yakında hakikatı bileceksiniz. (102/Tekasur, 1-3)

İnsanın kendisi nankörlüğüne şahittir. Gerçekten insan mal ve servete pek düşkündür. (100/Adiyat, 7-8)

İnsanlardan bir şey ölçüp alırken tam alan, onlara bir şeyi ölçüp veya tartarak verirken eksik veren hilekârların vay haline! Yoksa onlar büyük bir gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı? (83/Mutaffifin, 1-5)

Gördün mü o dini yalanlayanı? Yetime eziyet eden ve yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen işte odur. (107/Maun, 1-3)

Dînin bu, Allah ve ahiret inancına dayalı amel kısmı toplumu dinamik tutan bir güçtür. Peygamberimizin 13 yıl gibi kısa bir sürede, cahil bedevileri, asrının yüce insanları yapması ve nihayet 50 yıl gibi kısa bir sürede de bu insanların bir dünya gücü haline gelmeleri işte Peygamberliğin bu sırlı ilkeleri sayesinde olmuştur. O halde bizce kalkınmanın ve ileri düzeyde bir toplum olmanın sırları da yine bir din olarak ortaya çıkan peygamberlik kurumunda yatmaktadır. Öyle ise, biz Müslümanlar hem dünyanın, hem de ahiretin efendisi olmak istiyorsak bu sırları anlamaya çalışmalı ve hayatımızda onlara gereken yeri vermeliyiz. Saygılarımla, Allah'ın rahmeti hepinizin üzerine olsun derim.

PEYGAMBERLİK VE VAHİY MÜESSESİ

Doç.Dr.A.Saim KILAVUZ

Âlemin yaratılmasının gayesi ve hedefi insandır. İnsan, şerefli, yüce bir varlıktır. Yaratıkların neticesi ve özü, gâye, maksûd ve matlûb varlıktır. Diğer varlıklar, ya direkt veya dolaylı olarak, O'nun hizmetine sunulmuş, emrine âmâde kılınmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hak, *"O Allah yerde olanların hepsini sizin için yaratandır."* (Bakara 2/29); *"Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize sundu."* (Nahl 16/ 12); *"Göklerde ne var yerde ne varsa hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda düşünen kimseler için dersler vardır."* (Câsiye 45/13) buyurarak bu gerçeği dile getirmiş; insanı en güzel bir biçimde (ahsen-i takvîm üzere) yarattığını (Tîn 95/4); rûhundan üflediğini (Hicr 15/29. Sâd 38/72) ve onu şerefli kıldığını (İsrâ 17/70) ifade etmiş, melekleri ona secde ettirmiştir (Bakara 2/30-34). Göklere, yere ve dağlara teklif edilen ilâhî emaneti bunlar yüklenmekten kaçınırlarken, insanın yüklenme cesareti gösterebildiğini (Ahzâb 33/72) haber vermiştir. Yüce Allah bu özelliklere sahip olarak yarattığı insana, akıl, idrâk ve hür irade vermiş, insan, düşünsün, ayırdetsin, seçimini yapabilsin ve seçiminin sonucundan da sorumlu tutulabilsin diye. İnsanoğlu, seçim yapabilmek, gerçeği bulabilmek, iyiyi kötüden ayırdedebilmek için Allah'ın yardımına, lûtfuna ve ihsanına ihtiyaç duyar. Bilindiği gibi Allah Teâlâ'nın en güzel isimleri içerisinde, rahmân=esirgeyen, rahîm=bağışlayan, hâlik=yaratan, alîm=her şeyi bilen, hakîm=hikmetli ve düzenli iş yapan, berr=iyiliği çok, raûf=şefkati çok gibi isimler vardır. İşte rahmetinin, ilim ve hikmetinin, ihsan ve iyiliğinin, bağışlama ve şefkatinin bir eseri, bir neticesi olarak Allah, insanlara peygamberler göndermiş, onlar aracılığıyla kullara yol göstermiş, insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkartmıştır.

İslâm akâidine bir göz atıldığında da görüleceği gibi Yüce Allah'ın peygamberler göndermesi, O'nun zâtına zorunlu olan sıfatlardan değil, aksine caiz olan sıfatlardandır. Yani Allah dileseydi peygamber gönder-

meyebilirdi. Çünkü peygamber göndermek, hayat, ilim, irade, kudret gibi Allah'ta bulunması gerekli ve zorunlu olan bir sıfat değildir. Fakat Yüce Yaratıcımız, şerefli kıldığı insanı başıboş bırakmayıp elinden tutmuş, sırf bir lûtuf ve ihsân, sırf bir hediye ve ikram olsun diye peygamberler göndermiştir.

Ayrıca Kelâm=konuşma sıfatı, Allah Teâlâ'nın kemâl ve üstünlük ifade eden sübûtî sıfatlarından biridir. Allah bu sıfatı ile, emreder, yasaklar ve haber verir. Allah'ın insanlara emri, yasağı ve haber vermesi vahiy aracılığıyla, vahye muhatab durumunda bulunan peygamber aracılığıyla olmaktadır. O halde nübüvvet (peygamberlik), Allah'ın kelâm sıfatının tezâhürü ve neticesidir. Bir diğer ifadeyle peygamberlik, Allah'ın, yarattığı ile diyalog kurma müessesesidir.

Bu girişten sonra, insanlığın peygambere ve vahye ihtiyacı var mıdır? Niçin peygamber gönderilmiştir? sorusunun cevabını biraz açmak istiyorum.

Yüce Allah, hiç bir şeyi gayesiz, hedefsiz, başıboş, zaman geçirmek için, eğlence olsun diye yaratmaz. Boşuna ve eğlenmek için yaratmak, o Yüce Varlığın kudret ve rahmeti ile bağdaşamaz. Âyet-i kerimeler, yerin, göklerin ve bu ikisi arasındaki varlıkların ve özellikle insanın, eğlence olsun diye yaratılmadığını ısrarla vurgular.

"Onlar, ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbimiz, sen bunu boşuna yaratmadın, sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru, derler" (Âl-i İmrân 3/191).

"Göğü, yeri ve ikisi arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bunun boşuna olduğu iddiası, inkâr edenlerin zannıdır. Vay, ateşe uğrayacak inkârcıların haline" (Sâd 38/27).

"Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. Eğer bir eğlenme dileseydik, bunu yapacak olsaydık, şânımıza uygun şekilde yapardık. Ama biz bunu yapmayız" (Enbiyâ 21/16-17).

"Sizi boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn 23/115).

"İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?" (Kıyâme 75/36).

Eğlence olsun diye ve boş yere yaratılmamış olan insanın gayesi, Allah'a kulluk etmektir. *"Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım"* (Zâriyât 51/56). İnsanın gerçek mânâda Allah'a kul olabilme-

si ve kullukta devam edebilmesi için, onun gerekli ihtiyaçlarının karşılanması, dosdoğru yolu bulabilmesi için ona yardımcı olunması gerekmektedir. Tükenmeyen ve sonsuz rahmeti, kaynayıp, taşan şefkati ile insanı ve tabiatı var eden Allah, ilim elde edebilmesi için insana irade ve idrak vermiş, iradesiyle ortaya koyduğu fiillerinden onu sorumlu tutmuştur. Bu noktada insan, bilgisini, iradesini ve idrakini iyilik için mi, yoksa kötülük için mi kullanacaktır? Başarı için mi yoksa kaybetmek için mi sarfedecektir? Ya da Kur'ân'ın ifade buyurduğu gibi, yeryüzünde iyilik yapmak için mi yoksa bozgunculuk çıkarmak için mi harcayacaktır? İşte bu yüzden Allah'ın, peygamberler göndermek ve kutsal kitaplar indirmek suretiyle, karanlıklar içinde bunalmış olan insana yol göstermesi ve hidayet etmesi söz konusu olacaktır.

Allah ile yarattığı insan arasındaki en temel ayrılık, Allah'ın, sonsuz, kemâl sahibi ve mutlak; insanın, sonlu, eksik ve âciz olmasıdır. Eğer insan kendi kendine yeterli ve bağımsız olduğunu ileri sürerse sonsuzluğunu ilân etmiş olacak, Allah'a ortak koşma konumuna düşecektir. Allah herhangi bir varlığı yaratacağı zaman, onun içine gücünü ve davranış kanunlarını yerleştirir. Kur'ân bunları, hidayet, emir veya ölçü olarak adlandırır. İşte kendi kişisel arzusuyla başbaşa bırakılınca yanlış bir takım değerlendirmelere girmeye meyilli olan ve kendi kendine yetmeyen insanı Allah başıboş bırakmıyor, peygamberleri aracılığıyla kullarının elinden tutup kurtuluşa ermelerini sağlıyor.

Kâinata baktığımız zaman biri tabiî, diğeri irâdî veya ahlâkî diye isimlendirebileceğimiz iki tür düzenin var olduğunu görüyoruz. Pozitif bilimler, insana kâinatta tabiî düzenin sınırları içinde tasarruf etme, tabiatı kullanma imkânı verir ve bu yolla toplumları bilim ve teknolojinin zirvesine çıkarabilir. Kâinatta irâdî ve ahlâkî düzeni sağlayabilmek, daha müreffeh, daha barışçı, daha ideal, daha ahlâkî ve daha insânî bir toplum meydana getirebilmek için, Allah'ın peygamberleri aracılığıyla irşadına, peygamber mesajına ve vahye insanlığın ihtiyacı ortadadır. Diğer bilgi kaynakları ile vahyin fonksiyonunu, yerini ve konumunu ele alırken, birini diğerinin yerine ikame etmemeli, birini diğerinin alternatifi olarak sunmamalıdır. Pozitif bilim kendi sahasında kalmalı, ihtisası dışına çıkmamalı, metafizikle ilgili konularda at oynatmamalı, din ve vahyin alanına karışmamalıdır. Herşeyi maddî plânda düşünüp, herşeyi pozitif bilimlerle açıklamağa çalışmak, peygamberlerin dolayısıyla vahyin yol göstericiliğini inkâr veya ihmal etmek insanlığı şu zikredeceğim kıssadaki gençlerin durumuna düşürür.

Anlatılır ki, bir gün bir grup öğrenci deniz gezintisi yapmak üzere

bir sandala binmişler. Hava oldukça müsait, gençler son derece neşeli, herşey istenildiği gibi. Kayıkçı ise işinin ehli, gün görmüş, nüktedan, arif biri. Fakat tahsili yok. Gruptan bir öğrenci kayıkçıya:

- Amca tahsilin var mı? Neler okudun? diye sorar.

- Tahsilim yok.

- Tabiî bilimler okumadın mı? diye dalga geçer.

- Adamcağız, hayır adlarını bile duymadım, diye cevap verir. Bir başka öğrenci devreye girer,

- Fakat sen mutlaka Öklid postülatlarını, cebir ve denklemleri okumuş olmalısın, der. Kayıkçı:

- Bunlar bana oldukça yabancı, bu garip isimleri ilk defa duyuyorum desem yalan olmaz, der. Bunun üzerine üçüncü bir öğrenci devreye girer.

- Amca, ben tarih ve coğrafya okuduğuna eminim, demesi üzerine,

- Bu dediklerin iki şehir veya iki insan adı olmasın! karşılığını verir. Kayıkçının verdiği çevaplarla kendilerinden geçen ve kahkahalarla gülen gençler,

- Amca kaç yaşındasın? sorusuna,

- Kırkındayım, cevabını alırlar, sonra şöyle derler:

- Baba, ömrümün yarısı boşa geçmiş. Bu söz üzerine kayıkçının morali bozulur, hüzünlenir, okumadığı için hayıflanır. Ortalığı da bir süre sessizlik kaplar. Bir kaç saatlik bu soğuk ve neşesiz ortamdan sonra, birden çıkan fırtına sandalı çalkalamaya başlar, dalgalar kayığı yutmak için hırçınlaşır. Gençler ise tir tir titrerler. Denizle bu mânâda ilk tanışmalarıdır bu. Kayık neredeyse batacaktır. Konuşma sırası, gün görmüş, işini bilen kayıkçıdadır. Telâşsız ve vakûr bir ifadeyle der ki:

- Öğrendiğiniz ilimler neydi? Bir daha söyleyin bakayım. Öğrenciler lisede ve fakültede okudukları dersleri teker teker sayarlar. Kayıkçı:

- Bu ilimleri okuduğunuz kesin ve okumak, öğrenmek, öğrediğini uygulamak çok güzel bir şey. Fakat yüzmeyi biliyor musunuz? Allah korusun, kayık batsa nasıl yüzecek ve sahile nasıl çıkacaksınız? Evet, dediğiniz gibi ben ömrümün yarısını boşa geçirdim, sizse tamamını, diyerek onlara unutamayacakları bir ders verir.

İşte bu kıssada anlatıldığı gibi, peygamber daveti ulaştıktan sonra, bu davete kulak asmayan, vahyin verdiği mesajı dinlemeyen toplumlar-

da; bu toplumlar, bilim, teknoloji ve medeniyetin şâhikasına ulaşmış olsalar bile, zamanla dirlik-düzenlik bozulur, huzur ve güven yok olur, intiharlar, ruhî bunalımlar artar, fanatizm ve anarşizm hakim olmaya başlar. Bugün modern dünyanın bunalımının başlıca sebebi, vahye sırt çevirmesi olsa gerektir. Yüce kitabımız Kur'ân, bu durumu bakın ne kadar vecîz ortaya koyuyor:

"Peygamberleri onlara apaçık mucizeleri getirince, kendilerinde bulunan ilimle gururlandılar. O zaman da alaya aldıkları şey kendilerini kuşatıverdi" (Mü'min 40/83).

Muhterem dinleyenler,

Allah Teâlâ'nın yarattığı her şeyde, yaptığı her fiilde, buyruk ve yasaklarında -biz bunları idrak etsek de edemesek de- bir çok hikmet, fayda ve menfaat vardır. O'nun gerçek birer yol gösterici olan peygamberleri göndermesi de, şüphesiz ki bir takım hikmetlere dayalıdır. Cenâb-ı Hâk, *"Biz peygamber göndermedikçe kimseye azab etmeyiz"* (İsrâ 17/15) buyurmak suretiyle, herhangi bir peygamber tebliği ile karşılaşmamış kimselerin sorumlu olmayacaklarını bildirmiştir. İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe ve İmam-ı Mâtürîdî ile bir kısım hanefî âlimini hariç tutarsak, âlimlerin çoğunluğu, bu ayete dayanarak, böyle bir kişinin, Allah'ın varlığını ve birliğini tanıma yükümlülüğü dahi olmadığını ileri sürerler. Haydi diyelim ki insanlar, şu sanatkârâne bir şekilde yaratılan kâinatı ve ondaki varlıkların düzen ve ahengini müşahade ederek, O yüce kudreti, O sonsuz varlığı, akıllarıyla buldular, O'nun birliğini tasdik ettiler, fakat bunun ötesinde O'na ait bir takım yüce sıfatları tamamen anlamak mümkün olmayacaktır. Ne yolda ibadet edileceği, verdiği nimetlere şükran borcumuzu nasıl ödeyeceğimizi, âhirete dair meseleleri, cennet ve cehennemi, buralardaki nimet ve azabın şekillerini, cenneti elde edip, cehennemden kurtulmak içip yapılması gerekli işleri dosdoğru bilmek, insan aklının kuşatmaktan aciz kalacağı hususlardır. İşte insanların, en kısa ve pürüzsüz bir yoldan giderek, dünya ve âhiret saadetine kavuşması, fikren ve ahlâken yükselmesi, ancak peygamberlerin öğrettiği buyrukları yerine getirip, yasaklardan kaçınmakla mümkün olur. İnsanların bu ihtiyaçlarını gidermek için, Yüce Rabbimiz, peygamberler göndermiş, onlar aracılığıyla kurtuluşumuza vesile olacak bilgileri bize ulaştırmıştır.

Eğer peygamberler gönderilmemiş olsa idi, o zaman insanlar, hangi şeyler faydalı, hangi şeyler zararlıdır, diye uzun süre düşünmek zorunda kalacaklar, bunun için çok zaman harcayacaklar, belki de diğer işle-

rini yüzüstü bırakacaklardı. Yahut zararlı ve faydalı şeyleri ayırdetmek için, tek tek deneme yoluna gidecekler, bu sefer de ölümle yüz yüze geleceklerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ, rahmetinin bir eseri olarak peygamberler göndermiştir: *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olasın diye gönderdik"* (Enbiyâ 11/207).

Aziz dinleyenler, insanlar arasında genellikle bir eğilim vardır. Bu da en iyi ve en güzel şeyi elde etme arzusu, bu iyi ve güzel şeylere sadece kendisinin lâyık olduğu şuuru yani egoizm. Bu duygu çoğu insanın şuuraltında bulunan bir duygudur. İnsanların, ister farkında olarak, ister farkında olmadan, bu duyguya dayanarak hareket etmeleri sonucu, aralarında zamanla tartışmalar, anlaşmazlıklar ve haksızlıklar çıkmaktadır. Bunu bugün yaşadığımız toplumda da gözlemleyebiliyoruz. Bu gibi anlaşmazlıkların, fertleri birbirinden ayıran, aralarındaki sevgi bağlarını koparan unsurlar olduğu; fertlerinden meydana gelen toplumun dirlik ve düzenliğinin yok olmasına sebep teşkil ettiği bilinmektedir. Akl-ı selîm de bunları doğru bulmamakta, kötü ve çirkin görmektedir. O halde akla göre de, insanlar arası ilişkileri düzenleyecek, anlaşmazlıkları kaldıracak, hakkın, gerçek sahibine verilmesini sağlayacak, dirlik ve düzenliği yeniden kuracak bir kimseye ihtiyaç ortadadır. Bu kişi de, bu görevi yerine getirecek, Rabbımızın buyruk ve yasaklarını insanlığa ulaştıracak peygamberden başkası değildir.

İnsanların, hatta onlara yön veren bilgin ve bilge kişilerin, âhiret ve dünya ile ilgili meseleleri anlama ve çözümleme hususunda yeterli olmadıkları bilinen bir gerçektir. Sonlu varlık olan insan, kendi kendine yetemezken; müsbet bilimin bu kadar gelişmesine ve baş döndürücü bir hızla mesafe kat etmesine rağmen, kendi biyolojik ve psikolojik yapısını henüz çözememişken, bütün insanlık ile ilgili problemleri, yol göstericisiz nasıl çözecektir? İnsanlık ile ilgili bütün meseleleri, onlar için neyin iyi neyin kötü olduğunu hakkıyla bilen tek varlık, Kur'ân'da da ifade edildiği gibi Yüce Allah'tır: *"Hiç yaratan bilmez olur mu?"* (Mülk 67/14). Yarattığı kulun ihtiyacını ve problemini bilen Allah, onların ihtiyacını giderecek, problemini çözecek, onlara yol gösterecek peygamberler göndermiştir.

Akılla her şeyin idrak edilmesi imkânsızdır. Ayrıca aklın idrak alanı içerisine giren konularda, birinin doğru bulduğunu, diğerinin aklı yalanlayabilmektedir. İnsanın, bir an için de olsa aklî muhakemesini işletmeyip, hissine yenik düşmesi, doğruyu bulmada gafil davranması mümkündür. Bu durumda, aklın ileri sürdüğü her görüş ve düşünceyi tartışmasız kabul etmek, isabetli bir davranış değildir. İnsanların gün-

lük hayatlarıyla ilgili çeşitli problemler, arzu, istek, nefret, dert, tasa vb. duyguların çoğalması, sağlıklı bir seçim yapmayı, akl-ı selîm ile hareket etmeyi engelleyebilir. O halde bu gibi durumlarda insanlara gerçeği gösterecek bir mürşide ve bir rehbere ihtiyaç duyulacaktır. Bu da peygamber olacaktır.

İnançta mezhep imamımız İmam Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr el-Mâtürîdî bakınız bu konuda neler söylüyor:

"İnsanların, sadece akıllarını kullanmak veya bilenlere danışmak ya da tüm yeteneklerini ortaya koymak suretiyle, her an karşılaştıkları problemlerini çözmeyi başardıkları farzedilse dahi, peygamberlerin gönderilmesinin, yine kendileri için büyük bir nimet, kıymetli bir yardım olduğuna şüphe yoktur. Bu, Allah'ın insanlara büyük bir lûtfu ve ihsanıdır. Bunu inkâr etmek, bilgisizliktir, ahmaklıktır, lûtfun ve ihsanın değerini bilmemektir. Oysa peygamber gönderilmesinin, başta gelen sebeplerinden birisi de, insanların yükünü hafifletmek ve yorulmadan doğru yolu bulmalarına yardımcı olmaktır. Bu sebepledir ki, genel olarak, çevrenin olumsuz tesirlerinden uzak kalabilen akıl, peygamberlik ve vahiy müessesesini sevmiş ve ona karşı sempati duymuştur. Ayrıca insanların, her an karşılaştıkları problemlerini çözmek, yaptıkları hatalardan dolayı kendilerini uyarmak bakımından da peygamberlerin gönderilmesi, büyük bir nimettir" (K.et-Tevhîd, 185).

Söylediklerimizle, İslâm'ın aklı mahkûm ettiği, akla yer vermediği, onu önemsemediği sonucuna ulaşılmamalıdır. Böyle bir sonuca ulaşmak yanlış olur. Zira İslâm akla oldukça önem vermiştir. Kur'an'da 275 yerde *"düşünmüyor musunuz? akıl erdirmiyor musunuz?"* diye veya benzeri tarzda sorulmakta, 200 yerde düşünme ve tefekkür emredilmekte, 12 yerde dolaşarak araştırıp ibret alma ve 670 yerde ilim ve ilme teşvik yer almaktadır. Demek ki Kur'ân'a göre insanlar, artık akıllarını kullanacak, Allah'ın nimetleri üzerinde düşünecek, âyetlerin ve varlıkların hakikatını anlamaya yönelecek, gözlerini ve gönüllerini öğrenmeye ve bilmeye açacaklardır. Kur'ân'ın bu özelliği her şeyden önce, O'nun, körükörüne inanan insanlar değil, bilgili, araştırıcı, düşünen ve akıllarını kullanan bir münevver müminler topluluğu meydana getirmek isteğinin açık bir delilidir. Ayrıca akıl, dinî yükümlülükler için kaçınılmaz bir şarttır. Akıldan yoksun olanları din sorumlu tutmaz. Fakat akıl yalnız başına hakim olamaz, dînî esasları koyamaz, farz ve haram gibi hususları tayin edemez. O halde vahiy, aklı sürçmekten ve yanılmaktan korur. Akıl da vahyi destekler, vahyin getirdiği esasların ve hükümlerin anlaşılmasına aracı olur.

Muhterem dinleyenler, peygamber göndermekteki hikmetlerden biri de şu âyette açıklanan hususdur: *"Biz (iman edenlere) müjdeleyen, (inkârcıları) korkutan peygamberler gönderdik ki, artık bu peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı ileri sürecekleri bir delil ve mazeretleri olmasın"* (Nisâ 4/165). Eğer peygamber gönderilmemiş olsaydı, insanlar Allah'a karşı mazeret beyan edecekler, azabı gördükleri zaman, "Ya Rabbi, vaktiyle bunları bize bildirse idin, hükümlerini, dinini, esaslarını bize ulaştıran bir rasûl, bir peygamber gönderse idin de, bilmediklerimizi öğrenip, onlara uysa idik ve bu felâketler başımıza gelmese idi ne olurdu?" derlerdi. Böylelikle Cenâb-ı Hâk, peygamber göndermek suretiyle, insanların mazeret ileri sürmelerini peşinen önlemiş olmaktadır.

Aziz dinleyenler, şimdi de dinimiz peygamberlik müessesesine nasıl bakıyor? Kur'ân, peygamber dediğimiz kişiyi nasıl değerlendiriyor? bu konu üzerinde duralım.

Her konuda itidali ve orta yolu gözeten İslâm, peygamberler konusunda da mutedil bir yol takip etmiştir. Onları, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, hiç bir zaman ilâh mertebesine çıkartmamış, peygamberi, Allah'ın kulu ve elçisi kabul etmiştir. Fakat öyle bir kul ve elçi ki, vahiyle şereflendirilmiş, diğer insanlarda bulunmayan bir takım özelliklerle seçkinleştirilmiştir. Biz Müslümanlar olarak, bütün peygamberlerin, hiç bir tanrılık eserine sahip olmadığına, kâinatta tasarruf etmediklerine, kendiliklerinden fayda sağlamaya ve zararı gidermeye malik olmadıklarına, Allah'ın iradesi üzerinde tesir güçlerinin bulunmadığına, Allah'ın bildirdikleri hariç gaybı bilmediklerine inanırız. Kur'ân'da bu konuda şöyle buyurulmakta ve Hıristiyanlığın ilâh ve peygamberlik anlayışı reddedilmektedir:

"Andolsun ki, "Allah ancak Meryem oğlu Mesihtir," diyenler kâfir oldular. Oysa Mesîh, "Ey İsrailoğulları, Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a ortak koşarsa, muhakkak Allah ona cenneti haram eder, varacağı yer âteştir. Zulmedenlerin yardımcıları da yoktur", dedi. Andolsun ki, Allah üçten biridir diyenler kâfir olmuştur. Oysa tanrı, ancak bir tek tanrıdır. Dediklerinden vazgeçmezlerse, andolsun onlardan inkâr edenler, elem verici bir azaba uğrayacaktır" (Mâide 5/72-73). Bir âyet sonrasında da şöyle deniliyor:

"Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. O'nun annesi dosdoğrudur, her ikisi de yemek yerlerdi" (Mâide 5/75). İkisi de yemek yediklerine göre tanrı olamayacakları açıktır. Bir diğer âyette de şöyle deniliyor:

"Yahudiler "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hristiyanlar "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu daha önce inkâr edenlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür. Allah onları yok etsin. Nasıl da uyduruyorlar" (Tevbe 9/30). Bu arada yeri gelmişken, Yahudiliğin peygamberinin millî yani sadece Yahudi ırkının peygamberi şeklinde olduğunu, cihanşümul, evrensel olmadığını belirtmeliyiz. Halbuki peygamberler, bütün insanlığa gönderilmişlerdir: *"Biz seni ancak **âlemlere** rahmet olasın diye gönderdik"* (Enbiyâ 21/107).

Bir âyet-i kerimede *"De ki: Allah'ın dilemesi dışında, ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Görülmeyeni bileydim daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de gelmezdi. Ben sadece inanan bir milleti uyaran ve müjdeleyen bir peygamberim"* (A'râf 7/188) buyurularak, peygamberlerin, kendiliklerinden fayda temini, zararı def etme, gaybı bilme güçlerinin olmadığı ifade ediliyor.

Kur'ân-ı Kerim'in bir çok yerinde vurgulandığı gibi, peygamberler de bizim gibi insandırlar. İnsan olmak bakımından, aramızda onlarla hiç bir fark yoktur. Onlar da bizim gibi oturup kalkar, yiyip içerler, gezerler, evlenip çoluk çocuk sahibi olurlar, hastalanır ve ölürler. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"De ki: Ben de sizin gibi bir insanım. Ancak bana Tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor" (Kehf 18/110); *"Ey Muhammed, senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezerlerdi"* (Furkân 25/20).

"Andolsun biz senden önce nice peygamberler gönderdik. Onlara eşler ve çocuklar verdik" (Ra'd 13/38).

"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. Ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz?" (Âl-i İmrân 3/144).

Sorumluk açısından da peygamber diğer insanlar gibidir: *"Andolsun ki kendilerine peygamber gönderilenlere soracağız, peygamberlere de soracağız?"* (A'râf 7/6).

Yüce Allah, peygamberleri niçin insanlardan seçmiştir? Allah'ın peygamberleri insanlardan seçmesinde de şüphesiz bir takım hikmetler vardır: İnsanlara peygamber gönderilmesinin en önemli sebeplerinden birisi, onların sıkıntılarını bertaraf edip, kendilerini dünya ve ahirette mutluluğa kavuşturmaktır. Bu ise ancak, kendi cinslerinden olan, içlerinde yaşayan, çeşitli sıkıntı ve problemlerini yakından bilen bir kimse-

nin peygamber olarak görevlendirilmesi ile mümkün olur. Peygamberler içinde yaşadıkları toplumların ve fertlerinin güç ve yeteneklerini en iyi bilen ve bu bilgisine göre onları eğiten seçkin şahsiyetlerdir. Ayrıca her yaratık hemcinsine meyilli yaratılmıştır. Bu gerçeği yaratıklarda görüyoruz. İşte Cenâb-ı Hâk peygamberleri de daha çok yararlı olabilmeleri ve görevlerini etkin ve eksiksiz bir biçimde yerine getirebilmeleri ve dolayısıyla da davetlerinin kabul görebilmesi için insanlardan göndermiştir. Şüphesiz bu da Allah'ın insanlığa bir başka büyük lûtfu ve ihsanıdır.

Eğer peygamberler insan olmayıp, meleklerden olsaydı, insanlar onlarla nasıl bağlantı kurabileceklerdi? Çünkü bize peygamber olarak gönderilen ve kendisine uymamız istenen varlık insan değil. Tabiatı tabiatımıza uymuyor. Ahlâkları bizden üstün, yaptıkları daha temiz ve nezih, yemiyor içmiyorlar, şehvet ve günaha eğilimleri yok yalnız Allah'a ibadet ediyorlar, iradeleri yok, dolayısıyla yaptıklarından sorumlu değiller. Kısaca bizim gibi değiller. Peygamber insan olmasaydı, insan cinsi üzerinde etkili olamayabilir ve topluma önderlik edemeyebilirdi. Peygamberin melek değil, insan cinsinden olması, mesajın topluma ulaştırılması ve toplumda daha etkili olmasına sebep teşkil etmiş, peygamberle ümmetinin diyaloğunu daha rahat sağlamıştır. Zaten vahiy ilâhî bir kaynaktan geliyor, fakat onun insanlara aktarılmasının son safhası beşerî kanallardan geçiyor, bir beşer olan peygamber aracılığıyla oluyordu. Bir diğer ifade ile, ilâhî kelâm beşerde tecelli ediyor, söz ve harf haline dönüşüyordu. Yüce Mevlâmız, peygamberlerin melek değil, insanlardan olmasının hikmetini bir ayette şöyle açıklıyor:

"Kendilerine doğru yolu gösteren peygamber geldiğinde, insanların inanmasını sırf «Allah peygamber olarak bir insanı mı gönderdi?» demeleri engellemişti. Habbibim şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek indirirdik" (İsrâ 17/94-95)

Mekkeli müşrikler, bir peygamberin şu ya da bu anlamda insanlardan farklı olması gerektiğini söylüyorlardı. Sözgelişi, O, yemek yiyen, sokaklarda gezen normal bir insan gibi olmamalı, sıradan yiyeceklere ihtiyaç duymamalı, ruhânî bir beslenme kaynağına sahip olmalı, bir melek daima onunla birlikte bulunarak ihtiyacını gidermeli idi. Kur'ân'a kulak verelim: *"Dediler ki: Bu nasıl peygamber? Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilse de beraberinde bir davetçi olsa ya. Yahut ona bir hazine bırakılwerse veya yiyip geçineceği güzel bir bahçesi olsaydı ya. Hem o zalimler inananlara «Sizin uyduğunuz kimse büyülenmiş bir adamdan başka bir şey değildir» dediler. Rasûlum, bak senin hakkında*

nasıl örnekler veriyorlar bu haktan sapıyorlar ve gerçek yolu bulamıyorlar" (Furkân 25/7-9)

"Putperestlerin, «Ona bir hazine indirilmeli veya yanında bir melek gelmeli değil miydi?» demelerinden senin ey Muhammed, kalbin daralır ve belki de sana vahyolunanın bir kısmını terkedecek olursun. Sen ancak bir uyarıcısın, Allah her şeye vekildir" (Hûd 11/12)

"Şöyle söylediler: Bize yerden kaynaklar fışkırtmadıkça sana inanmayacağız. Veya hurmalıkların, bağların olup, aralarında ırmaklar akıtmalısın. Yahut ta iddia ettiğin gibi, göğü tepemize parça parça düşürmeli, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin. Veya altın bir evin olmalı, yahut göğe yükselmelisin. Ama orada okuyacağımız bir kitap indirmezsen yine o yükselmene inanmayacağız. De ki: Fesubhanallâh, ben peygamber olan bir insandan başka bir şey miyim?" (İsrâ 17/90-93).

Muhterem dinleyenler, inatçılığın, basiretsizliğin, haktan yüzçevirmişliğin ve inkârcılığın her dönemde değişmez mantığı budur. Ne zaman peygamber daveti söz konusu olsa, inkâr edecek, sapacak bir gerekçe bulmuşlardır. Hz. Nûh'un (Hûd 11/27), Hûd'un (Mü'minûn 23/33), kavmi, Fir'avn ve yandaşları (Mü'minûn 23/47), Kureyş Müşrikleri (Furkân 25/41), hep aynı tavrı sergilemişlerdir. Kureyş Müşrikleri, peygamberin insan değil de meleklerden olmasını istediklerinde Kur'ân onlara şöyle cevap vermiştir:

"Bir de Muhammed'e «bir melek indirilmeli değil miydi?» dediler. Bir melek indirmiş olsaydık, iş bitmiş olurdu da onlara göz bile açtırılmazdı. Biz peygamberi bir melek kılsaydık, yine bir insan şeklinde yapardık da, düştükleri şüpheye onları yine düşürmüş olurduk" (En'âm 6/8-9).

Peygamberler, insan olmak bakımından diğer insanlar gibidirler, dedik. Fakat onlar, her hareketiyle Allah'ın insanlar için seçtiği kulu ve elçisi, insanların kendilerine bakarak davranışlarına çekidüzen verdikleri bir örnek olduklarının bilinci içindedirler. Onun için fakirken ve sıkıntıdayken bile, Allah'a şükrederler. Hased etmek, içi dışına uymamak gibi kötü huylardan hiçbiri onlarda bulunmaz.

Kur'ân-ı Kerim'de, peygamberlerden bahseden ayetleri incelediğimizde, onlar hakkında övücü, taltif edici, şerefli ifadeler buluruz. Peygamberlerin, insanlığı saadete götüren önderler, yüce sıfatlarla bezenmiş örnek şahsiyetler olduğunu görürüz. *"Onların hepsini, emrimizle doğru yol gösteren imamlar (önderler) yaptık. Kendilerine hayırlar işlemeyi, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyeyledik. Onların hepsi bize ibadet ediyorlardı"* (Enbiyâ 21/73).

Peygamberlerde bulunması zorunlu olan özellikler, doğruluk, güvenirlik, zekilik, günahtan korunmuş olmak ve Allah'ın hüküm, buyruk yasaklarını insanlara ulaştırmaktır. Bu özellikler, dikkat edildiğinde görüleceği gibi, toplumu etkileyen, toplumun kendisine uymasını ve davetine icabet etmesini gerekli kılan özelliklerdir. Peygamberler doğru sözlüdürler, dürüstürler. Asla yalan söylememişlerdir. Güvenilir, emîn kişilerdir. Eğer yalan söyleyecek ve emanete hıyanet edecek olsalardı, kendilerine inanan halkın güven duygusunu kaybederler, böylece peygamber göndermekteki gaye gerçekleşmemiş olurdu. Peygamberler son derece zeki, ince sezgileri olan, uyanık, akıllı ve anlayışlı kimselerdir. Onlar böyle olmasalardı hitap ettikleri kişilerin ve toplumun güç ve yeteneklerini iyi kavrayamazlar, onları ikna edemezler ve başarıya ulaşamazlardı. Peygamberler, günahtan, kasten büyük günah işlemekten korunmuşlardır. İnsan olmaları sebebiyle, büyük günah derecesinde olmayan bir takım hatalar yaparlarsa da, onların bu hatası, Allah'ın kendilerini uyarması ve ondan vazgeçirmesi ile mutlaka düzeltilir. Çünkü onlar, Allah'ın denetim ve gözetimi altında yetiştirilmişlerdir. Söz ve davranışlarında, ahlâk ve inançlarında kendilerine uymak durumunda bulunduğumuz peygamberlerin, ümmetleri için birer örnek olduğu, hele bunun Kur'ân'la da tesbit edildiği ortada iken, onların, inanç, söz ve amelde, ilâhî iradeye aykırı hareket etmiş olmaları, günah sayılan bir şeyi işlemiş bulunmaları, yaptıkları görevle tezat teşkil ederdi. Peygamberler, Allah'tan aldıkları vahyi, ümmetlerine eksiksiz bildirirler. Eğer bildirmeseler, ilâhî emanete hainlik etmiş, elçilik görevini yerine getirmemiş olurlardı. Buyuruluyor ki:

"Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun" (Mâide 5/67) .

Peygamberler, dînî tebliğ ederlerken, dînî esasları açıklamışlar, sonra ümmetlerine öğretmişler, onları eğitip kötülüklerden arındırmışlardır. Bu işleri yaparken, ideallerinden taviz vermemişler, bu uğurda ceza, cefa ve sıkıntıya dûçâr olmuşlar dünyanın geçici zevklerinden tat almak yerine kalıcı eserler ve mesajlar vermeye çalışmışlardır. Her bir peygamberin ısrarla üzerinde durduğu inanç, tevhîd inancı olmuştur. Bilindiği gibi tevhîd, Allah'ı yegâne ilâh, yegâne Rab ve sahip, yegâne tapınılacak varlık, yegâne sığınak ve yegâne otorite tanımak demektir.

Peygamberler ümmetlerini eğiten birer eğiticilerdirler. Yaşantıları ile onlara örnek olmuş, eğitim ve irşâdın sadece söz ile değil, yaşamakla başarıya ulaşabileceğini göstermişler, ümmetleriyle hemhâl olmuşlardır. Kendisi sarayda veya köşkte, huzur ve refah içinde, ümmeti, sıkıntı, ız-

tırap ve acı çeken bir peygamberin fonksiyonunu icra etmesi ve başarıya ulaşması düşünülemez. Böyle bir şey Allah'ın kâinatta sürdürdüğü tabiî kanunlarına (sünnetullaha) da aykırıdır. İşte onlar bu yönleriyle de günümüz Müslümanına, İslâm davetçilerine ve bu işle görevli bizlere ışık tutmaktadırlar.

Muhterem dinleyenler,

Kur'ân, peygamberlik olayını, evrensel bir olgu olarak görmektedir. Bunun için, Kur'ân'da ismi belirtilmiş veya belirtilmemiş de olsa, dünyanın her tarafına Allah'ın elçileri gönderilmiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Ey Muhammed, andolsun ki, senden önce birçok peygamberler gönderdik. Sana onların kimini anlattık, kimini anlatmadık" (Mü'min 40/78).

"Şüphesiz biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak, gerçekle gönderdik.Geçmiş her ümmet içinde de mutlak bir uyarıcı peygamber bulunagelmiştir" (Fâtır 35/24).

"Her ümmetin bir peygamberi vardır" (Yûnus 10/47).

Bu elçiler önce kendi kavimlerine gönderilmektedirler. Fakat ilettikleri tebliğat ve öğretiler, sadece o yöreye ait değildir, evrensel bir özelliğe haizdir. Bu sebeple bütün insanlar O'na inanmak ve söylediklerini uygulamak zorundadırlar. İşte buna peygamber davetinin bölünmezliği ve evrenselliği denilir.

Kur'ân-ı Kerim, ilâhî tebligat zincirinin yani peygamberlik ve vahiy müessesesinin, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sona erdiğini, O'nun Hâtemu'n-nebiyyîn olduğunu bildirmektedir: *"Muhammed, içinizden herhangi bir adamın babası değil, O, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur"* (Ahzâb 33/40).

Kâdiyân Ahmedîleri (Kâdiyân kâdiyânî)'nin yaptığı gibi, vahye getirilecek yeni bir yorumla, vahyin ve bir çeşit peygamberliğin devam ettiği inancını, İslâmdaki hatm-i nübüvve yani peygamberlerin ve vahyin Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm ile sona erdiği inancıyla ve yukarıda zikrettiğim âyetin kesin hükmüyle bağdaştırmak mümkün değildir. Bu tip fikirler dinden sapmaya, dini tahrife yönelik fikirlerdir.

İnsanlık, İslâm ve O'nun kutsal kitabı sayesinde, aklî olgunluğa erişmiş, bu sebeple de artık yeni vahiylere ihtiyaç kalmamıştır. Gerçi insanlık ahlâkî çöküntü içerisindedir. Ahlâkî davranışlar, bilgi ve teknolojideki ilerlemeye parelel yürümemekte, ona ayak uyduramamaktadır. O

halde insanlığın, ahlâken olgunlaşması için yapılacak iş, yeni bir vahiy yeni bir peygamber gelmeyeceğine göre, devamlı ilâhî kitaptan hidayet aramak, İslâm vahyine sarılmak, Kur'ân'ı yaşamaktır. İnsanlık Kur'ân'ın mesajına tâbi oldukça olgunlaşacak, büyük bir ruhî gelişme kaydedecektir. Biz müslümanlar, Kur'ân'ın son vahiy, Hz. Peygamberin son peygamber, İslâmın son ve en mükemmel din oluşunu kendimiz için bir imtiyaz değil, bir sorumluluk kabul etmek mecburiyetindeyiz. Bu sorumluluğumuzun idraki içinde bulunduğumuz sürece, İslâm âleminin bahtiyarlığı, huzur ve sükünu, maddî ve rûhî gelişimi sürekli olacaktır.

Kur'ân'a göre, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in de, diğer peygamberler gibi bir uyarıcı ve müjdeleyici olduğunu söyledik. Böyle birinin görevi, devamlı ve yılmadan tebliğdir. Bu tebliğin başarıya ulaşması için canla başla çalışmaktadır. Peygamberimiz tebliğe nasıl ve nereden başlayacaktır. Kur'ân bunun stratejisini de veriyor: *"Önce en yakın hısımlarını uyar"* (Şuarâ 26/214). O da bunu yaptı. Sonra toplumda sözü dinlenir güçlü ve yaşlı Kureyş ileri gelenlerini İslâm'a davet etti. Bu işler için acele etmek durumundaydı. Toplumu içinde bulunduğu durum ve geri kalmışlığı görüyordu. Kendinden ziyade toplumu düşünüyor, onların gerçeği görmeyişlerinden, kalb gözlerinin kapalılığından, hakka kulak tıkamalarından ıztırap duyuyordu. Biliyordu ki peygamberler, insanların din ve dünyada mesut olmalarına çalışırlar. Onların huzur, refah ve mutlulukları için kendilerini yıpratacak dereceye gelirlerdi. Bu sebeple Cenâb-ı Hâk, Hz. Peygamber'e şöyle vahyetmişti: *"Ey Muhammed, (niçin inanmıyorlar diye) artık onlara üzülerek kendini harap etme. Allah, onların yaptıklarını şüphesiz bilir"* (Fâtır 35/8).

Bu durmadan dinlenmeden yapılan hizmet, genellikle toplum dışına itilmiş, zayıf ve güçsüz ama fedâkâr kimselerle, daha önce dini tecrübesi olan, dine karşı duyarlı pekçok kişiyi İslâm'a kazandırdı. Fakat, Efendimizin tebligatı ile, dînî olduğu kadar iktisadî menfaatları da zedelenen Mekkeli tüccar-aristokratlar davete karşı çıktı. Müslümanlara da akla hayale gelmeyecek derecede işkence yaptılar. Müslümanlar ise her türlü eza ve cefaya göğüs gerdiler. Mü'minleri bir kardeş kabul eden, kan ve akrabalık bağı yerine, din kardeşliği bağını ön plâna çıkaran bu davet karşısında, Mekke müşriklerinin endişeleri gittikçe arttı. Nihayet yeğeninin dînini kabul etmeyen fakat onu koruyan Ebû Tâlib'i, Hz. Muhammed'i ya davasından vazgeçirmeğe ya da onu korumaktan vazgeçmeye çağırdılar. İki cihan güneşine, mal, mülk, para, şöhret, saltanat, Mekke'nin en güzel ve en soylu kadınlarını vadettiler. Ne var ki bütün

bu çabalar, başarısızlıkla sonuçlandı. O yüce Rasûl biliyordu ki, peygamberlik hasbîdir, karşılık beklemez. Peygamberliğin gayesi, ilâhî iradeyi hâkim kılmaktır. Onlara haykırırcasına ilân etti:

"Güneşi sağ elime, ayı sol elime verseniz, yine davamdan dönmem"

Siyer ve İslâm Tarihinin sayfalarını aralayarak olayı şöyle bir hatırlayalım:

Bir defasında, Utbe, Rabîa, Şeybe b. Rabîa, Ebû Süfyân, Ebû Cehil, Velîd b.Muğîre, Âs b.Vâil ve diğer Kureyş ileri gelenleri toplanıp Ebû Talib'e gittiler ve ona:

- Kardeşinin oğlu, dînimizin aleyhinde bulunuyor, putlarımızı kötülüyor, babalarımızın ve dedelerimizin sapıklıkta olduğunu söylüyor. Ya onu bu işten vaz geçir, yahut onu himayeden vazgeç, dediler.

Ebû Tâlib, onları tatlı dil ve güler yüzle başından savdı. Efendimiz de davete devam etti. Bu durum Kureyş müşriklerinin hoşuna gitmedi. Tekrar Ebû Tâlib'e gelip, eski şikayetlerini tekrarladılar.

- Biz artık daha fazla sabredemeyiz. Ne olacaksa olsun. Eğer sen Muhammed'ten vazgeçmezsen, biz senden vazgeçeriz, dediler. Ebû Tâlib, işin bu derece güçleştiğini görünce, yeğenini yanına çağırdı, Kureyşlilerin söylediklerini nakletti ve:

- Bana bu kadar ağır yük yükleme, çünkü dayanma gücümün üstünde, dedi. Bu sözler, Efendimizin mahzun kalbine pek tesir etti. Gözleri dolu dolu oldu. Koruyucusu amcasının, kendisini terketmek üzere olduğunu anladı. Durum çok nazikti. İnsanlık Tarihi için önemli bir andı o an. Tarihin akışını, insanlığın gidişatını değiştirecek karar, Hz. Muhammed'in mübarek dudaklarından çıkacak söze bağlı idi. Ebû Tâlib'e ve Kureyşin isteklerine vereceği cevap bütün bir insanlığın geleceğini belirleyecekti. Ya sapıklık sürüp gidecek, bütün dünyayı putperestlik, şirk, azgınlık kaplayacak veya tevhîd dininin nuru yayılacak, Hak üstün gelecek, akıllar vehim ve hurafelere bağlanmaktan kurtulup hidayete kavuşacaktı.

Bu hak dava uğrunda amcası Ebû Tâlib, O'na şimdiye kadar yardım etmiş, onu korumuştu. Şimdi O da mı yardım elini çekiyordu? Hakkın yardımcısı yok muydu? Amcası ondan vazgeçebilir. Fakat O haktan nasıl vaz geçebilirdi? Allah'ın emirlerini tebliği nasıl bırakabilirdi? Bu görevi yerine getirmek için O'nu Allah seçmişti. Bu sebeple amcasına dedi ki:

-Ey babam yerine geçen amcam, Ben Allah tarafından tebliğle görevlendirildim. O'nun emirlerini yerine getirmeğe mecburum. Ben kendiliğimden bir şey yapmıyorum. Bir elime güneşi, diğer elime ayı koysalar, peygamberlik davamdan asla vazgeçmem. Ya Allah, bana bu görevi ifaya güç verir, yahut bu uğurda feda olurum.

Bu sözlerden sonra kalkıp yürüdü. O'nun mahzun hali Ebû Tâlib'i oldukça etkiledi ve Peygamberimizi çağırarak, desteğinin süreceğini söyledi.

Muhterem dinleyenler, Hz. Peygamber, yapısı itibariyle, hırçın tabiatlı ve saldırgan değildi. Tam aksine, yumuşak huylu, nazik, bağışlayıcı, utangaç, hoşgörülü bir karakteri vardı. Uhud harbinde mübarek yüzü yaralanmış, dişi kırılmış, bunun üzerine kavmine beddua etmesi istenmiş, İki Cihan Güneşi böyle bir durumda dahi, *"Allah'ım kavmime mağfiret et. Çünkü onlar cahildirler, bilgileri yoktur"* demek suretiyle, engin bir hoşgörü ve merhamet örneği göstermiştir. Bu özelliği sebebiyledir ki, Rabbı O'nun hakkında şöyle buyurmuştur:

"Andolsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir" (Tevbe 9/128). Bu âyette dikkatimizi çeken bir husus da şudur: Allah Teâlâ, âyet-i kerimede, kendi isimlerinden olan râuf=çok şefkatli, rahîm=pek merhametli sıfatlarını Peygamberimize de vermiş, önceki peygamberlerden hiçbiri bu sıfatların ikisine birden mazhar olmamışlardır.

Râsul-i Ekrem, içinde bulunduğu bu zor ve sıkıntılı durum karşısında bile canını tehlikeye atmaktan kaçınmamış, hak yola davette çok arzulu ve istekli olmuştur. O'nun, Tâif'lilerden gördüğü eza ve cefa meşhurdur. Hakaret edilmiş, taşa tutulmuş, kana boyanmış ama sabır göstermiştir. Ümmetine sabır müsamaha örneği olmuştur. Bu olay karşısında halini Rabbına şöyle arzetmiş ve şöyle niyazda bulunmuştur:

"Allah'ım, kuvvetimin zayıflığını, çaresiz kaldığımı ve halk nazarında hor görüldüğümü ancak sana arzederim. Ancak sana şikâyet ederim. Ey merhametlilerin en merhametlisi, herkesin hor görüp de dalına bindiği bîçarelerin Rabbi sensin. İlâhî, huysuz ve yüzsüz bir düşman eline beni düşürmeyecek, hatta hayatımın dizginlerini eline verdiğin akrabadan bir dosta bile bırakmayacak kadar beni esirgersin. İlâhî, gazabına uğramıyayım da, çektiğim sıkıntılara, belâlara aldırmam. Fakat senin afvın, bağışlaman ve koruman, bana bunları da göstermeyecek kadar geniştir. İlâhî, gazabına uğramaktan, rızanı kaybetmekten, rahmetinden uzak kalmak-

tan, senin, o karanlıkları parıl parıl parlatan, dünya ve ahireti kurtuluşa eriştiren ilâhî nuruna sığınırım. İlâhî, sen hoşnut olasıya kadar işte afvını diliyorum. Güç te kuvvet te senindir. Senin elindedir" (İbn Hişâm, Sîre, II, 61-62).

Bütün bu sıkıntılar karşısında, Cenâb-ı Hâk, Efendimizi ve Müslümanları teselli etmiş, *"Ey Muhammed, biz Kur'ân'ı sana sıkıntıya düşesin diye indirmedik"* (Tâhâ 20/2), *"Ey Muhammed, bu söze inanmayanların ardından üzülerek, nerdeyse kendini mahvedeceksin.* (Kehf 18/6). *"Sen fâsıklar ve inanmayanlar için tasalanma"* (Mâide 5/26, 68) buyurmuş, zaman zaman indirdiği vahiylerle, O'nun sadece bir uyarıcı, bir hatırlatıcı olduğunu, anlatmakla yükümlü bulunduğunu, bunun üstünde zorlayıcı olmadığını bildirmiştir (Tâhâ 20/3).

Bütün bu sıkıntılar zamanla hafifleşmiş, Allah için verilen mücadele, meyvelerini göstermiş, ilâhî yardım ve gerçek zafer, Hz. Peygamber'e ve ona uyanlara ait olmuştur. Haddizâtında, daha önceki peygamberler de buna benzer zorluklarla karşılaşmışlar, sonunda dayanamayıp, "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" demişlerdir. Allah'da onlara müjdelemiş ve buyurmuştur ki: *"İyi bilin ki Allah'ın yardımı şüphesiz yakındır"* (Bakara 2/214). Allah'ın yardımı, kesinlikle, peygamberlerin ve ümmetlerinin gayretine bağlıdır. Aslında ümmetlerin gayreti, *"Ey inananlar, siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, O da size yardım eder"* (Muhammed 47/7, Hacc 22/40) âyetinde ifadesini bulan, müminlerin yardımıdır. Gayret olunca, başarıyı yaratmak ta Allah'tan olacaktır. Ve bu başarı, âyette zikredildiği gibi zirveye ulaşacaktır:

"Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler istemese de, Allah nûrunu mutlaka tamamlayacaktır" (Tevbe 9/32, Saff 61/8)

Muhterem dinleyenler peygamberlik vehbîdir, Allah vergisidir. Çalışma, ibadet ve taatla elde edilemez. Allah, peygamberlik yükünü taşıyabilecekleri ve buna lâyık olanları bilir ve seçimini bizzat kendisi yapar. Buyurulur ki: *"Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur"* (Cum'a 62/4). Peygamberin Allah Teâlâ tarafından seçilmesinde mal-mülk, saltanat, şöhret, makam-mansıb etkili değildir. Yine Kur'ân'a kulak verelim: *"Bu Kur'ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?" dediler. Ey Muhammed, Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir"* (Zuhruf 43/31-32).

Hiçbir peygamber, peygamber olacağım diye plân yapıp, çalışarak, gayret göstererek peygamber olmuş değildir. Bununla beraber, küçüklüklerinden itibaren Allah'ın eğitim, denetim ve gözetimi altında bulunduklarından kötülük yapmayıp, iyiliğe yönelmeleri, yaratılışları, herkesçe kabul gören davranışları ile onlar zaten bu göreve en lâyık kimseler olmuşlardır. Bir diğer ifade ile, Allah, elçiliğini yapacak şahsı yetiştirmiş, terbiye etmiş ve elçiliğe hazırlamıştır. O halde "peygamberlik kesbîdir, çalışmakla elde edilen bir mertebedir" demek mümkün değildir. Amma peygamberler, Allah'ın denetim ve gözetiminde olan önceki hayatlarıyla -eskilerin tabiriyle söylüyorum- "bu göreve liyâkat kesbetmiş kişilerdir".

Aziz dinleyenlerim, İslâm Akaidine göre, bütün peygamberler, peygamber olmak açısından eşittir. Allah Teâlâ her Müslümana, aralarında herhangi bir ayırım yapmadan, bütün peygamberlere inanmayı farz kılmıştır: *"Ey inananlar şöyle deyin: Allah'a, bize gönderilene, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına gönderilene, Mûsâ ve Îsâ'ya verilene, Rableri katından peygamberlere verilene, onları birbirinden ayırt etmeyerek inandık. Biz ona teslim olanlarız"* (Bakara 2/136).

Peygamberlerin hepsinin, Allah'ın elçileri olduğunu kabul ettikten sonra, aralarında derece farklılığı bulunabileceği hususu bizzat Kur'ân'da ifade edilmektedir: *"İşte bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan biri ile konuşmuş, bazısını da derecelerle yükseltmiştir"* (Bakara 2/253). Âyetteki, *"Allah'ın bir çok derecelerle yükselttiği"* kişiden kasıt, Efendimiz Hz. Muhammed Mustafâ'dır. Çünkü O'nun peygamberler zincirinde, üstün ve eşsiz bir yeri vardır. O, Allah'ın en sevgili kulu, kâinatın hülâsası ve efendisidir. Getirdiği din, en son ve en mükemmel dindir. Buyuruluyor ki: *"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Din olarak sizin için İslâm'dan razı oldum"* (Mâide 5/3)

Peygamberimizden sonra, derece itibariyle, ülü'l-azm peygamberler gelir. Aldıkları görev ve yüklendikleri sorumluluk karşısında, herhangi bir yılgınlık göstermeden, dînî, insanlara tebliğ görevini yerine getiren, bütün zorluklara göğüs germede azim ve sebat gösteren peygamber demek olan bu tamlama kapsamına, Hz. Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, Îsâ ve Hz. Muhammed (a.s.) girer. Gerçi bütün peygamberler azim ve sebat göstermişlerdir. Fakat Kur'ân'ı incelediğimizde de göreceğimiz gibi, isimleri sayılan peygamberlerin, peygamberlik zincirinde, diğerlerine göre çok daha önemli ve etkili bir yeri olmuştur.

Derece sıralamasında daha sonra diğer rasuller ve nebiler gelir. Rasûl, yeni bir kitap, yeni bir dinle insanlara gönderilen peygamberdir. Nebî ise, yeni bir kitap ve yeni bir dinle gönderilmeyip, kendisinden öncek bir peygamberin kitabını ve dinini ümmetine bildirmekle yükümlü, Allah'ın vahyine mazhar peygamberdir.

Muhterem dinleyenler, bir peygamberin peygamber olduğu nasıl isbat edilir? diye bir soru hatıra gelecek olursa, bu soruya mucize ile isbat edilir cevabını vermemiz gerekir. Bilindiği gibi mucize, Allah'ın âdeti, sünneti ve kanunu denilen tabiat kanunlarının geçerliliğini ve tesirlerini, kısa ve geçici bir süre durduran olağanüstü bir olay demektir. Yüce Allah, kendi elçisi olarak gönderdiği kişileri mucize ile desteklemiş böylece onların, peygamberlik iddialarında haklı ve doğru olduklarını ortaya koymuştur. Kur'ân-ı Kerim, İbrâhîm (a.s.)'ı ateşin yakmayışı, Yakûb (a.s.)'ın, oğlu Yûsuf'un gömleğini gözüne sürmesi sonucu gözlerinin açılması, Hz. Mûsâ'nın, elindeki âsânın yılan haline gelmesi, Fir'avn'ın huzurundaki sihirbazların ip ve sopalarını yutuvermesi, asasını denize vurunca, denizin yarılıp, İsrailoğullarının bu yoldan geçmesi, Fir'avn ve ordusu geçeceği sırada denizin tekrar kapanıp onları boğması, Hz. Süleyman'ın bir kuşla konuşması, karıncanın sözünü anlaması, Hz. İsâ'nın, Allah'ın izniyle çamurdan kuş yapıp ona üflediği zaman canlı bir kuş olup uçması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körü ve alaca hastalığına tutulmuş kimseyi iyileştirmesi, havarilerin isteği üzerine gökten bir sofra indirmesi gibi mucizelerden söz eder. Allah Teâlâ bizim peygamberimize de başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere bir çok mucize vermiştir. Her çağdaki akıl sahibi insana hitap eden Kur'ân, eşsiz ve mucize bir kitaptır. Hz. Peygamber onunla, Arap olan ve olmayan bütün edebiyatçılara bir benzerini getirmelerini isteyerek okumuş, onlar da bunu yapmaktan aciz kalmışlardır. Diğer peygamberlerin mucizeleri, kendi dönemlerinde kalmış iken, Efendimizin Kur'ân mucizesi günümüze kadar gelmiş, kıyamete kadar da mucize olma özelliğini devam ettirecektir. Cenâb-ı Hâk, okuma-yazma bilmeyen ümmî peygamberini onunla desteklemiş, Rasûl-i Ekrem de, onunla gönülleri değiştirmiş, kalbleri diriltmiştir. Bu sebepledir ki, cahiliye batağına saplanmış bir toplumu, sapıklık ve rezaletten kurtarıp, hidayet ve fazilete kavuşturan Kur'ân mucizesi, âsâyı yılana çevirmek, ölüyü diriltmek gibi mucizelerden çok daha üstün ve daha kalıcı bir mucizedir.

Ashâb-ı Kiram'dan bize kadar ulaşan, Peygamberimizin yüksek yaratılışı, mütenasib endam ve uzuvları, yüce ahlâkı ve örnek davranışları ile ilgili rivâyetler incelendiğinde de görüleceği gibi, bütün bunlar basî-

ret sahibi kimseler nezdinde, bu çeşit yüksek sıfatların, ne ondan önce, ne de ondan sonra hiç bir kimse de toplanmadığı konusunda kesin deliller oluşturur. Bu da O'nun zatının şerefini, şanının yüceliğini gösterir. Bu sebeple, daha önce bir Yahudî iken sonradan müslüman olan Abdullâh b. Selâm, O'nunla ilk karşılaştığında "bu yüz asla bir yalancı yüzü olamaz" demekten kendini alamamıştır. Hz. Muhammed (a.s.), ömrü boyunca, bu yüce ahlâkı korumuş, gizli-açık, öfkeli-neş'eli, hayatının her safhasında bundan ayrılmamıştır. Öyleki, O'na inanmayanlar dahi, şiddetli düşmanlıklarına rağmen, kendisinde tenkit edilecek bir nokta bulamamışlardır. İşte bu özellik, O'nun davasının doğruluğuna en kuvvetli bir delil teşkil eder. Çünkü şanı yüce Allah'ın, kendi elçisi olduğunu ileri sürmek suretiyle, müfteri olduğunu bildiği bir kimsenin, şahsında, bunca faziletleri toplaması, O'na 23 yıl gibi uzun bir süre müsade etmesi, sonra da tebliğ ettiği dîni, diğer dinlere üstün kılıp, düşmanlarına galip getirmesi ve ölümünden sonra da eserlerini kıyamete kadar yaşatması, aklın imkânsız gördüğü bir şeydir. Ayrıca O, bu büyük daveti, kitap sahibi olmayan, hikmetten anlamayan bir kavim içinde ortaya atmış, onlara, kitabı, hikmeti açıklamış, dînî hükümleri öğretmiş, onların ahlâkını mükemmelleştirmiş, halkının çoğunu, hem ilim, hem de amel yönüyle olgunlaştırmıştır. Öyle bir olgunlaştırmıştır ki, kızını diri diri toprağa gömen Ömer'leri, şeytanın karşılaşmaktan korktuğu, bu sebeple yol değiştirmek zorunda kaldığı âbide şahsiyetler haline getirmiştir.

Yüce Allah, sevgili elçisini başka mucizelerle de desteklemiştir. Ayın ikiye yarılması, İsrâ ve Miraç mucizesi, taşın konuşması, hurma kütüğünün inlemesi, kızartılmış zehirli koyunun zehirli olduğunu haber vermesi vb. pekçok mucizesi ile, okuma-yazma bilmediği, herhangi bir öğretimden geçmediği halde geçmiş ve geleceğe dair vermiş olduğu vahye dayalı haberler, bunlar arasında sayılabilir.

Aziz dinleyenler, vahiy hakkında vereceğimiz bazı bilgilerle konuşmamı bitirmek istiyorum. Kur'ân'da vahiy kelimesi bir kaç mânâda kullanılmıştır.

1. İşaret ve İma Etme Mânâsında:

"Zekeriya bunun üzerine mabedden çıkıp milletine, sabah-akşam Allah'ı tesbit edin, diye işarette bulundu (vahyetti)" (Meryem 19/12) âyetinde vahiy bu mânâda kullanılmıştır.

2. Beşerî İlham Mânâsında:

"Mûsânın annesine, çocuğu emzir, başına gelecekten korktuğun zaman onu suya bırak... diye ilham (vahiy) etmiştik" (Kasas 28/7) âyetinde olduğu gibi.

3. Allah'ın Canlılara Verdiği İçgüdü Mânâsında:

"Rabbin bal arısına dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin, diye içgüdü verdi (vahyetti)" (Nahl 16/68) âyetinde bu mânâda kullanılmıştır.

4. Dînî, Vahiy, Peygambere Verilen Vahiy Mânâsında:

"Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderir, izniyle dilediğini vahyeder" (Şûrâ 42/51). İşte bu son mânâdaki vahiy, Allah Teâlâ'nın, dilediği şeyleri, peygamberlerine, mahiyeti bizce tam olarak bilinemeyen bir yolla bildirmesi, Allah'la elçisi arasında bir çeşit gizli ve süratli haberleşmesi, Allah'ın, elçisinin kalbine indirdiği şey diye tarif edilir. Vahiy, bir haldir, bir yaşayıştır. Nasıl olduğunu ve niteliğini ancak onu yaşayan peygamber bilir. Tatmayan, onun nasıl bir olay oyduğunu anlayamaz. Vahiy, Allah'la peygamberi arasında bir sırdır. Ancak vahyin geliş şekilleri, peygamberde meydana getirdiği tesirler ashab tarafından bilinebiliyordu. Vahyin, nasıl bir olay olduğunun ve mahiyetinin insanlarca bilinemeyişi ve algılanamayışı, vahiy olgusunu inkâr etmemizi gerektirmez. Çünkü bugün, pozitif bilimlerin, özellikle parapsikolojinin ilgilendiği metapsişik olaylar, telepati, telestezi, telekinezi, ektoplazmi, katalepsi gibi olaylar, varlığı kabul edilen fakat net bir biçimde açıklanamayan olaylardır. İşte vahiy de bir gerçektir. Fakat peygamber olmayan insan onu anlayacak, algılayacak kapasitede değildir. Gerçi son zamanlarda vahyin mahiyeti ile ilgili bazı görüşler ileri sürülüyor ve yeni açıklamalar getirilmeye çalışılıyor ise de bunlar henüz kesinleşmemiş, isbatlanmamış iddia ve faraziyelerden öteye geçmemektedir.

Kıymetli dinleyenler, nasıl ki peygamberliğin bir Allah vergisi olması, bir de peygamberin Allah'ın gözetim ve koruması altında peygamberliğe hazırlanması yönü varsa, vahyin de bir peygamber, bir de Allah'la ilgili olan yönü vardır. Peygamberle ilgili olan yönü, vahiy kuvvesinin olmasıdır. Yani vahyi alacak bir gücün, vahyi üslenebilecek bir ruh halinin, bir kapasitenin bulunmasıdır ki, bu kapasite de, Allah'ın onu, peygamberlikten önce yetiştirmesi, gözetimi altında eğitmesi ile olur. Vahiy

sadece bu yönüyle ele alınırsa, ilhâm gibi bir şey olur. Halbuki Kur'ân-ı Kerim, bize kendisinin, bizzat peygamberin kalbine indirildiğini haber vermektedir. *"Gerçekten Cebrail, Allah'ın izniyle O'nu senin kalbine indirmiştir"* (Bakara 2/97, Şuara 26/193-195) buyurulmaktadır. Bu durumda vahyin bir de Allah'la ilgili yönü vardır ki, bu da Cebrailin vahyi bizzat peygambere tevdi etmesidir. İşte vahyi, keşif ve ilham gibi bilgi çeşitlerinden ayıran, vahyi vahiy yapan bu yönüdür. Ayrıca keşf ve ilhâm, genelde şuurdışı hâsıl olur. Halbuki peygamberin, vahyin gelmesinden önce de vahiy aldığı esnada da vahiyden sonra da şuuru yerindedir. Ve tebliğ edileni tam olarak anlamıştır. Nitekim Hz. Peygamber, Hâris b. Hişâm adındaki sahâbînin "Ey Allah'ın elçisi, vahiy sana nasıl geliyor?" sorusuna verdiği cevapta; *"Bazen bana çıngırak sesi gibi gelir ki, bana en ağır geleni budur. Benden o hal gider gitmez, meleğin bana söylediğini iyice bellemiş olurum. Bazan melek bana bir insan şeklinde görünür, benimle konuşur. Ben de söylediğini iyice bellerim"* buyurmuştur (Buhârî, Bed'ül-vahy/2). Bu hadiste geçen "meleğin söylediğini iyice bellemiş olurum, iyice bellerim" ifadeleri, Rasûl-i Ekrem'in, şuuru tam yerinde iken vahyin vâki olduğunu ortaya koymaktadır.

Zikrettiğimiz hadis, vahyin geliş şekillerinden ikisini belirlemektedir. Hadiste geçtiği üzere, vahyin, Cebrail görünmeden çıngırak sesine benzer bir ses halinde gelmesi, vahyin en ağır ve dayanılması güç olan şeklidir. Nitekim Allah Teâlâ *"Doğrusu biz, sana, taşıması ağır bir söz vahyediyoruz."* (Müzzemmil 73/5) buyurmaktadır. Efendimiz, bu çeşit bir vahye muhatab olduklarında, çok heyecanlanır, titrer ve terlerdi. Hz. Âişe validemiz diyor ki: *"Çok soğuk bir günde, kendisine vahiy gelirken görmüştüm. İşte böyle soğuk bir günde dahi, Rasulullahtan o hal geçtiği zaman şakaklarından şapır şapır ter akıyordu"* (Buhârhi, Bed'ül-vahy/2; Nesâî, İftitâh/37). Bu şekilde gelen vahyin ağırlığı, bazen o dereceye ulaşırdı ki, Peygamberimiz devesinin üzerinde ise, deve ağırlıktan yere çökerdi. Bir defasında İki Cihan Güneşi'nin mübarek dizleri, Zeyd b. Sâbit'in dizinin üzerinde iken vahiy gelmiş, Zeyd neredeyse bacağı kırılacak sanmıştı. (İbnü'l-Kayyim, Zâdü'l-Meâd, I, 25).

Cebrâilin insan şekline girerek getirdiği vahiy, vahyin en kolay şeklidir. Çünkü vahiy getirenle vahiy alan arasında bir benzerlik, bir yaratılış beraberliği tabir caizse frekans birliği vardır. Cibrîl hadisi diye meşhur olmuş hadis bu yolla gelmiştir. Vahiy hangi şekilde gelirse gelsin, Allah Elçisi, kendisine gelen vahyi anlamak ve idrak etmek için son derece dikkatli ve şuurludur.

Vahyin bir diğer geliş şekli de, Cebrâil tarafından peygamberin kal-

bine üflenmesi ve bırakılmasıdır. Bu çeşit bir vahiyden bahseden ayette şöyle denilmiştir: *"Ey Muhammed, apaçık Arab diliyle, uyaranlardan olman için onu Cebrâil (Rûhu'l-emîn) senin kalbine indirmiştir"* (Şuarâ 26/193-195).

Vahyi, Cebrâil bazen kendi aslî şekliyle getirmiştir. Bu şekilde vahiy sadece iki defa vâki olmuştur. Birincisi peygamberliğinin başlangıcında, vahyin bir süre kesilmesinden sonra Hira Dağı'nda iken, ikincisi ise Mirac'ta meydana gelmiştir. Şu âyetlere bir göz atalım: *"O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahiy iledir. Ona çetin kuvvetlere sahip ve güçlü olan Cebrâil öğretmiştir. En yüksek ufukta iken doğruluvermiş, sonra yaklaşmış ve inmiştir. Araları iki yay aralığı kadar belki de daha yakın oldu. Allah o anda kuluna vahyedeceğini etti. Muhammed'in gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı. Ey inkârcılar, onun gördüğü şey hakkında kendisi ile tartışır mısınız? Andolsun ki Muhammed Cebrâili başka bir inişinde Sidretü'l-müntehâ (sınırın sonunda) görmüştür"* (Necm 53/3-14).

Vahyin bir başka geliş şekli, peygamberin vahyi direkt Allah'tan alması, Allah'la perde arkasından konuşmasıdır. Bu konudaki ayeti, vahyin Kur'ân'da hangi mânâlarda kullanıldığını verirken zikretmiştik.

Vahyin gelişi, peygamberin elinde değildir. Ancak Allah dilediği zaman vahiy gelir, dilediği zaman kesilirdi. Bazen o kadar ard arda gelir ki, Peygamberimizin ona tahammülü güçleşir, bazen de ona en çok muhtaç olduğu, arzuladığı zamanlarda gelmeyiverirdi. Cebrâil, Alak suresinin ilk ayetlerini getirdikten sonra, vahiy üç yıl kesilmişti. Hz. Âişe'nin de belirttiği gibi, peygamberimiz buna çok üzüldü. Kalbi mahzun oldu. Çok arzulamasına rağmen vahiy bir türlü gelmiyordu. Bir gün yürüyorken, yukarıdan bir ses duydu, Yukarı baktı, bir de ne görsün Hirâ mağarasında kendine gelen melek. Korktu, eşi Hz. Hatîce'ye döndü. *"Beni örtün"* dedi. Bunun üzerine Allah vahyetti: *"Ey örtülerine bürünmüş olan kalk ta korkut, Rabbini yücelt, giydiklerini temiz tut. Kötü şeyleri terket"* (Müddessir 74/1-5). Bundan sonra vahiy ard arda gelmeye başladı. Allah'ın Elçisi bundan mutluluk duydu. Hüzünlü bekleyiş büyük bir sevince dönüştü. O zaman kesinlikle inandı ki, kendisinin isteğine rağmen kesilen ve bir süre gelmeyen vahiy, ancak Allah dilediği zaman gelirdi.

İfk olayında tam bir ay müddetle, vahyin gelmesini bekledi. Göz bebeği, sevgili eşi, temiz ve pâk can yoldaşı Âişe validemize münafıklarca atılan iftiranın, onun hakkında uydurulan utanç verici iftiranın redde-

dilmesi ve vahiyle aklanması için tam bir ay bekledi. Böyle sıkıntılı bir olayı yaşayan Efendimize, bu bir ayın uzun yıllardan daha uzun geldiğini kim idrak etmez. Acaba neden acele edip, Allah'ın işine müdahele etmedi. Biliyordu ki Allah dilerse vahye muhatap olurdu.

Cenâb-ı Hâk, peygamberini, doğumundan peygamberliğine kadar gözetimi, denetimi, koruması ve eğitim altında tutmuş, peygamberlikte vahyi alacak seviyeye gelmesi için psikolojik olarak hazırlamıştır. Vahyi alan peygamberimiz de, onu eksiksiz ezberlemiş, korumuş, zaman zaman vahiy meleğiyle karşılıklı okumuş ve ashabına tebliğ etmiştir. O, vahyi, Rabbının bir emaneti kabul eder, gözü gibi korur, ilâve ve eksiltmede bulunmaz. Hz. Peygamber'in, Kur'ân'da anlatılan tavrı, Rabbinin emirlerine karşı gelmekten sakınan, azabından korkan, emirlerine bağlanan, rahmetini dileyen, Allah'ın kitabından tek bir harf dahi değiştirmekten aciz olduğu itiraf eden bir itaatkâr kul tavrıdır. Kur'ân'ın sesini dinleyelim:

"Âyetlerimiz onlara açık açık okununca, bizimle karşılaşmayı ummayanlar Muhammed'e: Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir, dediler. De ki: Onu kendiliğimden değiştiremem. Ben ancak, bana vahyolunana uyarım. Ben Rabbime karşı gelirsem, büyük günün azabına uğramaktan korkarım. Ey Muhammed de ki: Allah dileseydi ben onu size okumazdım, size de bildirmemiş olurdu. Daha önce yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünmüyor musunuz?" (Yûnus 10/15-16) Kur'ân'da bu ve buna benzer pek çok ayet vardır. Daha önce bir münasebetle kısmen bahsettiğimiz bu ayetlerde, peygamberin diğer insanlar gibi bir insan olduğu, sadece tebliğ etmekle yükümlü bulunduğu, Allah'ın hazinelerine sahip olmayıp, gaybı bilmediği açıkça belirtilmiştir. O, hiç bir zaman insan olmanın ve yaratılmışlığın sınırlarını aşan bir hakimiyet sıfatının bulunduğunu iddia etmemiştir. Âyette buyurulur ki : *"De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Ancak bana tanrınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Rabbine kavuşmayı uman kimse, yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta hiç ortak koşmasın"* (Kehf 18/110). *"De ki: Size, Allah'ın hazineleri elimdedir, demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Size, ben meleğim, demiyorum. Ben ancak bana vahyolunana uyuyorum"* (En'âm 6/50).

Değerli dinleyenler, Kur'ân'da 300'den fazla yerde "de ki" tarzında peygamberimize hitap vardır. Bu ifadenin bu kadar çok tekrar edilmesi, okuyucunun, Hz. Muhammed'in vahiy konusunda bir katkısı olmadığını daima gözönünde tutması için olsa gerektir. Vahyi alıp ümmetine aktarmaktan başka, Hz. Peygamber'in ne cümle, ne kelime üzerinde bir

tasarrufu vardır. O hitabı alır, kendisi muhatabtır. Konuşan ve düşündüğünü söyleyen değildir.

Hz. Peygamber ve şerefli ashabı, vahiy karşısında son derece olumlu ve hâlisane bir tavır takınmışlar, onların bu tutumu ve vahye teslimiyetleri örnek bir toplumun kurulmasını sağlamış, bu örnek toplum maddî ve rûhî plânda geliştikçe ihtiyaçlar artmış, bu ihtiyaçlar da yine vahiy kanalıyla giderilmiştir. Böylece gelişen toplumun ilâhî vahye adaptasyonu sağlanmıştır. Bu adaptasyonu sağlayan Hz. Muhammed aleyhissalâtü vesselam da, müslümanca yaşama biçiminin müşahhas (somut) bir örneğini teşkil etmiştir. Allah buyuruyor ki: *"Ey inananlar, Andolsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Allah'ın Rasûlü en güzel örnektir"* (Ahzâb 33/21).

O en güzel örneğe uyma duygu ve şuurunu kalblerimize yerleştirmesi duâ ve niyazıyla, bu mutlu gününüzü ve kandilinizi tebrik ediyor, saygılar sunuyorum.

HZ. PEYGAMBERİN HAYATI

Bursa İl Müftüsü M. Zeki KARAKAYA

Değerli konuklar;

Örnek insan, Yüce Peygamberimizin şahsiyetini, hayatını ve tebliğ ettiği dinin esaslarını daha iyi öğrenebilmemiz için İslâmiyet'in zuhur ettiği, İslâm'ın zuhurundan önceki o insanların o ülkelerin, o milletlerin durumuna bir göz atmada yarar görüyorum.

Bilindiği gibi Hz. İsa (a.s.)'dan sonra başta putperest Romalılar olmak üzere Yahudiler yeni gelen Hristiyanlığı kökünden kazımak için olanca gayretleriyle çalıştılar. İlahi kitapların bozulması, tahrif edilmesi sonucu ortaya bir toplum çıktı ki insanlıkla uzaktan yakından alâkası olmayan işler yapmaya başladılar. Miladi VI. asra bir göz atacak olursak, insanlığın muhtaç olduğu, huzur, güven, emniyet ve âsâyiş kalkmış vahşet, zulüm, işkence almış yürümüştür. Merhum M.Akif'in dediği gibi;

"Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi."

O gün Avusturalya ve Amerika keşfedilmemişti. Belki Kuzey Asya'da bilinmiyordu. İhtiyar üç kıta dediğimiz bu topraklarda, Avrupada İspanya, Fransa, İngiltere, Danimarka, Portekiz, İtalya için için kaynıyordu. Her tarafta saltanat mücadeleleri görülüyor ve millet birbirini yiyordu. Roma İmparatorluğu eski gücünü kuvvetini kaybetmiş, Doğu Roma, Batı Roma diye ikiye ayrılmış, ahlâksızlığın hüküm sürdüğü milletin ağır vergi altında inim inim inlediği bir ülke haline gelmiştir. Sanki Asya Avrupa'dan daha mı iyiydi. Uzak Doğu'ya baktığımız zaman Japonya'da güneşe tapanlar, Hindistan'da ineğe tapanlar, Çin'de insana tapanlar, Türkistan'da yer tanrısına gök tanrısına tapanları görüyoruz. Afrika'ya gelince Roma'lılar Mısır'ın ve Kuzey Afrika'nın âdetâ kanını

emiyor ve sömürüyorlardı. İlahi dinlere düşman olan putperest Romalılar, yakaladıkları Hristiyanları diri diri aslanların kafesine atıyorlar, canavarlara parçalatıyorlar, bundan da zevk duyuyorlardı.

Arabistan'daki duruma gelince; Arabistan kısmende olsa konumu nedeniyle bu türlü ahlâksızlıklara bulaşmamıştır. Ancak onlarında müptelâ olduğu büyük hastalıkları, çirkin huyları vardı. Yağmacılık çapulculuk onların vazgeçilmez sıfatıydı. Tevhid dininin, yani İslâm dininin sembolü olarak yapılan Kâbe-i Mükerreme'nin içi putlarla doldurulmuş, taştan ağaçtan, tunçtan yapmış oldukları o putlara tapıyorlar, cehâletlerinden ne yaptıklarını bilmiyorlardı.

Kadınlığın durumuna gelince. Arabistan'da kadınların hakkı yok. Kadınlara köle muamelesi yapılır. Kız çocukları diri diri toprağa gömülür. Hz. Ömer der ki: "Biz cahiliyyet döneminde iki şey yapardık. Birini hatırlayınca gülerim, diğerini hatırlayınca ağlarım. Güldüğüm odur ki biz, taştan, ağaçtan, put yapardık ama sefere çıkacağımız zaman helvadan da put yapardık. O helvadan yapmış olduğumuz puta tapardık. Acıkınca onun burnundan kulağından başlardık yemeğe, midemize indirirdik. Bunu hatırlayınca gülerim diyor. Diğerine gelince biz diri diri kız çocuklarımızı kuma gömerdik. Kız... "Babacığım sen yoruldun, terledin, senin terini sileyim, çamurunu sileyim ondan sonra beni göm" diyecek kadar şefkatli olduğu halde biz ona merhamet göstermezdik".

İran'da Mazdek adında bir serseri çıkmış, kişi havadan, sudan nasıl eşit istifade ederse kadından ve servetten de o şekilde yararlanacak diye bir teori ortaya atıyor. Kendi kız kardeşini, kendi anasını nikâh edebilecek kadar âdileşiyor, afedersiniz hayvanlaşıyordu. Devletin başı belâya girdi birçok mücadeleden sonra bu serserinin cezâsı da verildi. Mısır münbit bir yerde, Romalılar bir türlü Nil vadisinden geçemiyordu. Fakat halkı cahildi. Bir hanım profesör, İskenderiye felsefe mektebinde ders verdi diye bu kadını öldürdüler, sokaklarda sürüdüler. Bu yetmemiş gibi vücudunun etini parçalayıp çevreye attılar. Bunu yapan da ne yazık ki yeni dinin mümessili kilise mensuplarıydı. Bu işi yaptıran kişiye de "azizlik" rütbesi verildi.

Romada aile teşkilatına baba hakimdi. Baba ailede mutlak hakimdi. Çocuklarını döver, kovar, öldürür. Baba ölüncede oğul aileye hakim olurdu. Kadın babasının, kocasının ve kocası ölüncede oğlunun esiri olurdu.

Sözün kısası İslâmiyet'ten önce dünyanın hiçbir yerinde huzur, istikrar ve güven yoktu. Vahşet ve sefahat almış yürümüştü. Bütün dün-

ya zulüm işkence altında inim inim inliyordu. Hayır ve fazîletin adını anan yoktu. Herkes şer kuvvetiyle iş görüyordu. Güçlü olan haksız da olsa daima haklıydı. Zayıf olan haklı da olsa daima haksızdı. Şehirler yıkılıyor, milletler göçüyor, hastalık, sefâlet dünyayı kırıp geçiriyordu. Fitne ve fesat kasırgaları her tarafı kasıp kavuruyordu. Bazı muvahhidler, yani Allah'a inananlar, karanlık bir gecede fırtınalı bir havada denizde gemisi su alan bir kaptan misâli mücadele ediyor, insanları hakka, hakîkata, doğruya, Allah'a davet ediyor, imdat imdat diye feryat ediyordu. Ama hiç kimse duymuyordu. İnsanlık bir kurtarıcı bekliyordu. Hz. İsa'dan sonra peygamberlik zincirinin altın halkasını, hazînesini bekliyordu. Zira Hz. Musa'da, Hz. İsa'da kendi ümmetlerine Âhir zaman peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geleceğini haber veriyordu. Tevrat'ta peygamberimizin adı Hamdâ diye geçer. Yani Muhammed anlamında, İncil'de Paraklit olarak geçer, Ahmet, Muhammed anlamında ve Hz. İsa Saf sûresinin 6. ayetinde belirtildiği gibi şöyle diyordu: *"Ey İsrail oğulları! Doğrusu ben benden önce gelmiş Tevradı tasdik eden, benden sonra gelecek ve Ahmed olacak peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size göndermiş olduğu bir peygamberim?"* Kur'ân-ı Kerim'de bu hikâye ediliyor. Mukaddes kitaptan okuyan ehli kitap bir kurtarıcı ve bir peygamber bekliyordu. Fakat o peygamberin Araplardan değil, İsrailoğullarından geleceği hesap ediliyor ve öyle bekleniyordu.

Halbuki Cenâb-ı Hâk ilk olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nurunu ve ruhunu yarattı. Hadisin sıhhati ne derece doğru ne derece değil üzerinde durulmaya değer. Ama Cenâb-ı Resul, "Cenâb-ı Hâk'kın yaratmış olduğu şeyler arasında ilk yaratılan ya benim nurum veya benim ruhumdur" buyuruyor. Hz. Adem'den Şit, İdris, İbrahim, İsmail, Kusay, Abd-i Menâf'a kadar Hz. Peygamber'in nuru babadan dededen intikal etmiştir. Bir hadisi şerifte peygamberimiz kendisini şöyle tanımlıyor: *"Ben asıldan asla nesilden nesile intikal eden Âdemoğulları soyunun en temizinden ve nihayet şu içinde bulunduğum Hâşimî câmiasından dünyaya geldim."* Peygamber (s.a.v.)'in nûrunu ilk yaratılan şey olarak düşünürsek, demek ki asıldan asıla nesilden nesile intikal ediyor. Kusay, Abd-i Menâf, Hâşim'in alnında parlıyor. Hâşim Peygamberimizin büyük dedesidir. Büyük bir diplomattır. Büyük bir devlet adamıdır. Kendisi Kureyşin velisi iken Bizans İmparatorluğuyla, Gassan emirliğiyle bizzat kardeşleri vasıtasıyla da Yemen'le, Habeşistan'la, İran'la ithalat-ihracat izni imza ediyor. Bu ülkelerde tanınıyor. Vergi vermeden serbestçe kervan ticareti yapabiliyordu.

Seferlerinin birisinde Hâşim, Suriye'ye giderken Medine'ye uğradı.

Medine'de Ben-i Neccâr'dan Selma adında afîfe bir hanımla evlendi. Bundan da Şeybe adında bir çocuğu oldu. Ne yazık ki Hâşim bu çocuğunu görmeden Gazze'de vefaat etti.

Nur artık Şeybe'nin alnında parlıyor. Şeybe, amcası ve büyük amcaları tarafından alınıyor. Şeybe büyüyüp 7-8 yaşlarına gelince, peygamber şâiri Hassan b. Sâbit Mekke'ye giderek Mekke velisi Muttalib'e der ki: "Senin Medine'de bir yeğenin var, görsen pırıl pırıl. Alnında ülkeri var, tıpkı, abin gibi." Muttalip gidiyor, Şeybe adındaki bu çocuğu buluyor. Hiç tanımadığı, annesini dahi bilmediği halde sokakta görüyor, yanına sokuluyor:

– Evladım senin adın nedir?

– Şeybe.

– Kimin oğlusun sen evladım?

– Ben Mekke reisinin oğluyum.

Daha sonra Muttalip annesinin gönlünü yaparak çocuğu Mekke'ye getiriyor. İşte bildiğimiz Abdulmuttalip bu Şeybe'dir . Şeybe ismi Abdulmuttalip oluyor. Bunun da bazı nedenleri var.

Abdulmuttalip Mekke'nin Reisi oluyor. Daha önce Cürhümîler zamanında zemzem kuyusu kapanmıştı onun için Haremi Şerif'te zemzem suyu bulunmuyordu. Abdulmuttalib'e rüyasında Üsafe ve Naile adlı putların arasında zemzem kuyusunun bulunduğu bildiriliyor ve kuyuyu açıyor. Açarken de oğullarının ne kadar yardımcı olduğunu görünce, "Yarabbi! Bana 10 oğul verirsen birisini senin için kurban edeceğim" diye bir nezirde bulunur. Cenâb-ı Allah ona 10 değil 13 oğlan 5 kız vermiştir.

Kendisine nezri hatırlatılınca çekilen kur'ada kurbanlık Abdullah oldu. Hemen Abdullah'ın eline yapışıp Kâbe'ye götürüp keseceği zaman Kureyş, müdahale etti. Bir kâhine hanımın yol göstermesiyle, 10 deve bir tarafa kondu Abdullah bir tarafa. Kurbanlık, develer oluncaya kadar kura çekildi. 100. devede kurbanlık olarak develer seçildi. Abdullah da kurban edilmekten kurtuldu.

Abdullah 24 yaşlarında bir delikanlı. Alnında pırıl pırıl Nûru Muhammedî var. Beni Zühre Şeyh-i Vehep kızı Âmineyle izdivaç yaptı. Hz. Âmine'nin alnına bu intikal etti. Hz. Amine'nin doğumu yaklaşınca, doğumuna 2 ay kala Abdulmuddalip oğlu Abdullah'ı çağırır ve şöyle der." Oğlum, biz Kureyş'in reisiyiz sizin bir çocuğunuz olacak umarım ki o ço-

cuğu yerde halk, gökyüzünde hak, çok methi senâ edecek. Misafirlerinize ikramda bulunacağız. Sen bir ticaret kervanı tertip et, Suriye'ye git".

Abdullah gitti. Suriye'den, Ürdün'den, Filistin'den oğlunun, çocuğunun doğumunda ikram etmek için nefis nefis hediyeler aldı. Ne yazık ki, Abdullah 25 yaşına yeni basmıştı ve evladının doğumuna 2 ay kalmıştı ki Medine'de hastalandı, vefat etti. 25 yaşında bir delikanlı bir tarafta 15 yaşına yeni basmış kâinatın efendisi Hz. Muhammed Mustafa'ya hâmile bir genç ve dul hanım. Peygamberi Zîşan'ın doğumuna 52 gün kalmıştı ki Ebrehe olayı zuhûr etti. Fil sûresine bakarsanız olayı detayı ile görürsünüz.

Peygamber (s.a.v.)'in geleceği her taraftan artık belli oluyordu, bekleniyordu. İşte Rebiülevvel ayının 12. Pazartesi gecesi ki 20 Nisan 571 miladi takvimine tekabül eder. Rebiülevvel ayının 12. gecesi pazartesi sabaha karşı daha güneş ufuktan doğmadan O'nun nuru alemleri aydınlatıyordu. Ahlâksızlığın, iffetsizliğin hüküm sürdüğü İran'da Nûşirevân sarayı sarsılıyor 14 direği yıkılıyor. Semave nehri taşıyor köyler kentler sular altında kalıyor. Sâve gölü batıyor görünmez oluyor. 1000 senedir mecusilerin yanmakta olan mumu sönüyor. Bir taraftan Kâbe'nin içinde bulunan 360 put yüzüstü düşüyor. Medine'de bir Yahudi sabahleyin sokakları dolaşarak bağrıyor: "Bu gece Ahmed'in yıldızı doğdu." Artık dünya başka bir dünya oluyordu, alem başka bir alem oluyordu. Peygamber (s.a.v.)'in doğumundan birkaç gün sonra Hâlime ve Hâris çiftinin yanında Taif'te görüyoruz. 5 yaşına kadar Taifte süt annesinde kalan kâinatın efendisi, annesi Âmine'ye teslim ediliyor. 6 yaşına kadar annesiyle birlikte Mekke'de kalan kainatın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.), babasının kabrini ziyaret için babadan kalma Ümm-ü Eymen adındaki cariye ve anne, üç mübarek kafile Mekke'den Medine'ye gidiyor. Medine'de bir süre kalıyor. Artık Mekke'ye dönüyor. Ne yazık ki Ebvâ denilen yere geldikleri zaman Hz. Âmine'nin ayaklarında can kalmıyor. Yüksek bir ağacın altına oturup bekliyor. Kervandan ayrılıyor. Muhammed'ini bağrına basıp şu mealde mersiyeler beyitler söylüyor. "Ah, her şey fena bulacak, her yeni eskiyecek ben de doğdum, gençte oldum, evlendim. 15'inde dul kaldım. Fakat gam yemiyorum, nurtopu gibi bir evlad bırakıyorum geride. Ah ben de öleceğim" Muhammed'i bağrına basıyor. Gözyaşlarıyla Muhammed annesinin boynuna sarılıyor. Kâinatın sahibi Hz. Allah'da meleklerin gözünden perdeyi kaldırıp, Bakınız! Muhammed'ime annesini ne kadar seviyor. Annesine bakınız Muhammed'i bağrına nasıl basıyor".

İşte buyuruyor bu sevgiyle peygamber (s.a.v.) 6 yaşında da anne-

den yetim kaldılar. 8 yaşına kadar dedesi Abdulmuddalib'in yanında duruyor. Abdulmuddalip onu uçan kuştan, esen rüzgardan bile korkuyordu.

Abdulmuttalip vefât edeceği zaman onu oğlu Ebu Talib'e teslim etti. Artık 8 yaşından itibaren Ebu Talib'in himayesinde.

12 yaşında peygamber efendimiz ticarete alıştırılıyor. İlk yurtdışı gezisini yapıyor Suriye'ye. 17 yaşında Yemen'e amcası Zübeyr'le gidiyor.

24 yaşında delikanlılık çağında kendisi bizzat bir ticaret kervanının başına geçerek, Hz. Hatice'nin kervanını alarak Suriye'ye seyahat eder. Büyük bir kârla döner ve sonucunda kervanını çalıştırdığı Mekke'nin en iffetli, en namuslu hanımı sayılan Hz. Hatice ile izdivacı vuku bulur. Peygamber (s.a.v.)'in nesli Hz. Hatice'den türüyor. Peygamber (s.a.v.)'i, 35 yaşında Kâbe'nin inşaatında çıkan münâkaşada, mücadelede Kâbe hakemi olarak görüyoruz. Peygamber (s.a.v.) 39 yaşlarında, artık ruhunda bir olgunluk. Zaten hayatında hiç yalan söylememiş, içki içmemiş, kumar oynamamış, fuhşa gitmemiş, halk arasında adı "Muhammedül Emin". Peygamber efendimize yalnızlık sevdiriliyor.

Azığını alıp Hıra dağına çıkar. Günler aylar böyle geçer. Esen rüzgâr, uçan kuşlar, gözüne görünen melekler...

Bir Ramazan günüydü ki bir Kâdir gecesiydi ki yine Rasul-ü Zişan evine geliyor. Azığını alıyor Hira dağına doğru tırmanıyordu. Kuşlar selam veriyor, ağaçlar saygıyla eğiliyor, önünde, gaipten sesler geliyor. Fakat Muhammedül Emin hiç birisiyle ilgilenmiyor. Onun dimağını kalbini meşgul eden bir durum var. Gözünün önüne geliyor, diri diri toprağa gömülen kız çocukları, İran'da meydana gelen en kötü ahlâksızlıklar, dedesi İbrahim'in, İsmail'in yapmış olduğu Kâbe'nin içindeki putlar. Arapların Acemlerin ahlâkı... Bununla meşgul oluyor. M.Akif'in, "Yarab bu uğursuz gecenin yok mu sabahı, Mahşerde mi bîçârelerin yoksa felahı" dediği gibi, Peygamber (s.a.v.)'in gönlünü bu meşgul ediyordu.

Tam Hıra dağına çıkmıştı ki Cenâb-ı Hâkk'a murakabeye vardığı bir anda kendisini Cebrâil'in kolları, kanatları arasında buluyor. "Ikra ya Muhammed, (oku ya Muhammed)". Cenâb-ı Rasul, "Mâ ene bi kâriin (Ben okumasını bilmiyorum)" diye cevap veriyor. Cebrâil asli şekliyle Rasul-ü Zişan Efendimiz'i gücü tâkatı kesilinceye kadar sıkıyor. İkinci kez "Oku ya Muhammed", "Ben okumasını bilmiyorum" Yine Cebrâil Peygamber (s.a.v.)'i sıkıştırıyor. Üçüncü kez "Ikra ya Muhammed" tekrar eder. Peygamberimiz de üzüntülü ürkek bir sesle,"Ne okuyayım. Oku-

masını bilmiyorum ki" diyor. İşte onun üzerine kainatın Rabbı, Alâk sûresinin ilk 5 âyeti ile Rasul-ü Zişan (s.a.v.)'e Peygamberlik veriyor.

Sayın konuklar;

Peygamber efendimiz artık bu andan itibaren peygamberdir. 23 sene süreyle gece demedi, gündüz demedi, soğuk demedi, sıcak demedi, bütün eziyetlere göğüs gererek dinimizi tebliğe devam etti. *"Bir elime ayı bir elime güneşi verseniz bu tebliğ vazifesinden yine vazgeçmem. Ya bu uğurda ölürüm, ya başarıya ulaşırım"* diye Rasul-ü Zişan azmini, cesaretini göstermiştir.

Değerli müminler;

Ben M.Akif'in şu mısralarıyla konumu noktalamak istiyorum.

Dünya neye sahipse onun vergisidir hep
Medyundur ona cemiyeti medyundur ona ferdi
Medyundur o masuma bütün bir beşeriyet
Yarab bizi mahşerde bu ikrar ile haşret.

Değerli dinleyiciler, içinde bulunduğumuz mevlüd gecesinin yüce milletimize ve bütün islâm alemine hayırlı olmasını, birliğimize beraberliğimize affımıza vesile olmasını, daha nice nice mevlid kandillerine sıhhat afiyet içerisinde kavuşmamızı Cenâb-ı Hâk'tan niyaz eder hepinizin mevlid kandilini tebrik ederim. Beni sabırla dinlediğinizden dolayı şükranlarımı saygılarımı arz ediyorum.

HZ. PEYGAMBERİN ÖRNEK ŞAHSİYETİ

Doç.Dr.Kemal SANDIKÇI

1- Hz. Peygamberi Örnek Edinmek:

Yüce Allah, Al-i İmrân sûresinde şöyle buyuruyor:

"Allah, bütün Peygamberlerden şu şekilde ahd ve misak almıştır: Ben size Kitap ve Hikmet verdim. (eğer sizin devrenizde) Elinizdeki kitabı tasdik eden bir Peygamber gelecek olursa, mutlaka O'na iman edecek ve yardımcı olacaksınız. Bunu kabul ve ikrar ettiniz mi? Bu ahdimi boynunuza aldınız mı? Peygamberler de: "İkrar ettik, kabul ettik" dediler. Allah da şöyle buyurdu: Öyleyse şâhid olun, ben de sizinle beraber şâhitlerdenim [1]."

Bu âyetin mefhumuna göre Hz. Peygamber, bütün zaman ve mekânın Peygamberidir. Hz. Adem'den başlayıp insanlığın gelişimine paralel olarak devirler boyu tekâmül ede ede gelen ve nihayet en mütekâmil seviyesine ulaşan bir dinin son mübelliği ve bütün Peygamberlerin de Peygamberidir[2].

İnsan, taklitle yaşar. Mutlaka başka kişileri, beğendiği şahsiyetleri taklit etmek, onlar gibi olmak, onlar gibi yaşamak ister. Birilerini örnek edinmek, her insanın yaratılışında mevcut fıtrî bir duygudur. Kur'ân-ı Kerim de, mü'minlere Hz. Peygamber'i örnek gösterir:

"Allah'ı ve âhiret gününü arzulayan ve Allah'ı çokça zikredenler için, siz mü'minler için Allah'ın Rasûlünde pek güzel bir örnek vardır[3]."

Kaydetmek gerekir ki O, sadece kuru bir örnek değil, her emri yerine getirilmesi lâzım gelen ve her hareketi benimseyip hayata yansıtılması gereken bir rehberdir. Yüce Allah buyuruyor ki:

(1) Al-i İmran, 81.
(2) Bkz., İbn İshâk, 109, İbn Hişam, I, 249.
(3) Ahzâb, 21.

وَمَا اتيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ....

"Râsul size neyi verdi ise, onu alın! Neden men etti ise ondan da sakının[4]*!"*

Zaten O'nun sözleri ve hareketleri, kendi nefsinin eseri değildir. Yüce Mevlâ'nın vahiy ve ilhamının mahsulüdür[5].

Nisa sûresinde şöyle buyurulur:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ

"Rasûle itâat eden, Allah'a itâat etmiş olur[6]*."*

Bu âyette Allah'a itâat etmiş sayılmak için, Hz. Peygamber'e itâat şart koşulmaktadır. Diğer bir âyette de Allah'ın sevgisine ve mağfiretine nâil olabilmek için Hz. Peygamber'e tâbi olmak emredilmektedir[7].

Yüce Allah, büyük-küçük her meselede Hz. Peygamber'e uymayı, O'nun hakemliğine teslim olmayı, imanın gereği saymaktadır:

فَلاَ وَرَبِّكَ لاَيُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لاَ يَجِدُوا فِى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

"Rabbin adına yemin olsun ki, onlar, aralarında ihtilaf ettikleri şeylerde seni hakem kılmadıkça, sonra da içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan senin verdiğin hükme tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe asla iman etmiş olmazlar[8]*."*

Yüce Allah bu âyette üç noktaya dikkatimizi çekiyor:

1- Her meselede Rasûlullah'ın hakemliğine başvurmak.

2- O'nun verdiği hükümden dolayı içimizde hiçbir sıkıntı ve rahatsızlık duymamak.

3- Tam bir teslimiyetle O'na boyun eğmek.

Kur'ân-ı Kerim, mü'minlerin mutlak teslimiyetten öte başka bir tercih haklarının da olmadığını kesin bir ifâde ile haber veriyor:

---

(4) Haşr, 7.
(5) Necm, 3-4.
(6) Nisâ, 80.
(7) Al-i İmrân, 31.
(8) Nisâ, 65.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلاَ مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ

"Mü'min bir erkek ve kadın için, Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, artık onlar için hiçbir tercih hakkı yoktur[9]*."*

Nûr sûresinde çok daha dikkat çekici bir ifâde kullanılmaktadır:

"Allah'a ve Peygamber'ine inanan mü'minler, Peygamber'le beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında, O'ndan izin almaksızın bir yere gitmezler. Ey Muhammed! Senden izin isteyenler, işte onlar, Allah'a ve Peygamber'ine inananlardır. Onlar, bazı işleri için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver...[10]"

Burada Hz. Peygamber'den izin almadan O'nun yanından ayrılmamak, imanın tezahürü olarak gösteriliyor. Bu, Hz. Peygamber'in izin vermediği, rızası bulunmadığı herhangi bir yola sülûk etmeyi de yasaklayan bir ifâdedir.

Hz. Peygamber'i örnek edinmek, herşeyden önce Allah'ın emridir. O'na sırt çevirmek, Allah'ın emrine isyandır. Hz. Peygamber'e karşı ızhâr edilen her duygu ve hareket, aslında Allah'a karşı da ızhâr edilmiş demektir. Hz. Peygamber'e itâatı, Allah'a itâatle özdeş sayan pek çok âyet-i kerimenin yanından Fetih sûresindeki şu âyet de ayrıca dikkate değer:

اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ

"Ey Muhammed! Sana bîat edenler, ancak Allah'a bîat etmişlerdir (11)*."*

Ayrıca bazı âyetlerde de Hz. Peygamber'e isyan, hüsran ve bedbahtlık sebebi olarak gösterilmektedir:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ

"Peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına büyük bir felaket gelmesinden veya çok acıklı bir azaba düçar olmaktan sakınsınlar (12)*."*

---

(9) Ahzâb, 36.
(10) Nûr, 62.
(11) Feth, 10.
(12) Nûr, 63.

Nisâ sûresinde de şöyle buyurulur:

"Doğru yol belli olduktan sonra kim Peygamber'e karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yolda yapayalnız bırakırız ve onu cehenneme sokarız! Cehennem, ne kötü bir yerdir[13]*!"*

Hz. Peygamber'e tâbi olup O'nu örnek edinmek konusunda bizzat Rasûlullah'ın söylediği birkaç cümleyi de hatırlatalım:

مَنْ اَطَاعَنِى فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللّٰهَ

"Kim bana itâat ederse, Allah'a itâat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur[14]*."*

Nihayet Buhârî'nin şu hadisini de hatırlatalım:

"Bütün ümmetim cennete girecektir, ancak yüz çevirenler müstesna! Dediler ki:"

-Ey Allah'ın Rasûlü, yüz çeviren kimdir?

-Kim bana itâat ederse cennete girer. Bana isyan edene gelince, o, yüz çevirmiştir[15]*.*

Nihayet bu konuyu, insanlığı daima en doğru yola çağıran[16] Hz. Peygamber'i örnek edinmemenin uhrevî neticesini ortaya koyan bir âyetle kapatalım:

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ: يَالَيْتَنِى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً يَاوَيْلَتَى لَيْتَنِى لَمْ اَتَّخِذْ فُلاَنًا خَلِيلاً

"O gün zâlim, ellerini ısırıp diyecek ki: Keşke ben de o Peygamber'le aynı yola girseydim!..Vay başıma!..Keşke falancayı dost edinmesem, onu örnek almasaydım[17]*!.."*

2- Hz. Peygamberin Aile Hayatı:

Mü'min, her sahada Hz. Peygamber'i örnek alması gerektiğine göre, O'nun yaşadığı hayatı çok iyi bilmesi gerekir. Şunu da kaydetmek gere-

---

(13) Nisâ, 115.

(14) Buhârî, Cihâd, 109, İ'tisam, 2; Müslim, İmaret, 32-33, Nesâî, Biat, 27.

(15) Buhârî, İ'tisâm, 2.

(16) Şûrâ, 52.

(17) Furkan, 27-28.

kir ki, Hz. Peygamber, deve çobanlığından devlet reisliğine kadar hayatın her şubesini yaşamıştır.

Önce Hz. Peygamber'in aile hayatını ele alalım. Çünkü insan için en büyük mutluluk, âile mutluluğudur. En büyük ızdırab da âilevî ızdırabdır.

Hz. Peygamber'in âile ocağı; huzur ve saadet menbaı, aşk ve şefkat kaynağı idi. Dünyadaki yuvaların en mutlusu ve en huzurlusu, O'nun âile yuvasıydı. Kavgası-gürültüsü, kırgınlığı-dargınlığı bulunmayan yegâne âile, O'nunkisiydi. Üstelik Hz. Peygamber, son derece nâmüsait şartlar altında ve birden çok hanımı da bir arada tutmasına rağmen bu huzur ve mutluluğu tesis etmişti. Acaba bunu nasıl sağlamıştır?

Sahîh rivâyetlerde belirtildiğine göre Hz. Peygamber, evinde daima güler yüzle hareket eder, asla gönül kırıcı söz ve davranışlarda bulunmazdı. Hanımlarını ve çocuklarını incitmez, her zaman gönüllerini hoş tutardı. Daima nezaketle hareket ederdi. Asla kabalıktan hoşlanmazdı. Bilhassa kadınlara karşı nâzik ve güzel muamele edilmesini tavsiye ederdi.

Yemek ve evin düzeni gibi günümüz medeniyetinin ortaya çıkardığı ve hayli yoğun bir iş hacmine sahip olan "Ev işleri" adına, o dönemde hiç de önemli bir iş olmadığı halde Rasûlullah, en basit ev işlerinde bile hanımlarına yardımcı olurdu. Hz. Aişe şöyle der:

"Peygamberimiz, ayakkabısını tamir eder, elbisesini diker, koyun sağar ve ev işlerinde hanımlarına yardım ederdi[18]."

Ayrıca hanımlarıyla şakalaşır, meşrû yollarla onların eğlenmelerine iştirak ederdi. Erkeklerin, kendi hanımlarıyla şakalaşmalarının haktan olduğunu söylerdi.

Hanımlara ve onların yaptığı işlere çirkin denmesini bile yasaklayan çok hassas bir tabiata sahipti[19]. Onların incitilmesinden rahatsız olurdu. Birgün hanımı Hz. Zeyneb'in yanında bal yemişti. Hz. Aişe'nin yanına gelince, Aişe O'na, ağzının koktuğunu söylemişti. O son derece hassas tabiatlı Peygamber de, bunun üzerine bir daha bal yememeğe yemin etmişti. Halbuki bal, O'nun en çok sevdiği yiyecekti. Ama O, çok nâzik bir mizaca sahip olduğundan, ufacık bir ağız kokusu ile dahi olsa, kimsenin rahatsız edilmesini istemezdi[20].

---

(18) Müsned, VI, 121, 167, Mişkât, hadis No: 5822.

(19) Ebû Davud, Nikâh, 41, İbn Mâce, Nikâh, 3.

(20) Buhârî, Tefsir, 66/1-2.

Hz. Peygamber, çocuklarına karşı da son derece şefkatli idi. Onları her fırsatta öper, okşar sevindirirdi. Bazan torunlarını namazda bile omuzunda taşırdı. Zaman zaman onların oyunlarına bile katıldığı olurdu[21].

Ancak kaydetmek gerekir ki, Hz. Peygamber, bu iyi niyetinin istismarına da asla müsade etmemiştir. Aile efradından hiçbirinin, Allah'ın emirlerine aykırı bir davranışı karşısında asla bîgâne kalmamıştır. Nasılsa kalpleri temizdir bahanesiyle her istediklerini yapmalarına katiyen göz yummamıştır. İslâm'ı önce kendi âilesi içinde yaşamış, sonra başkalarından istemiştir.

Hasılı Hz. Peygamber, son derece yoğun bir iş hacmi içinde bunalmasına rağmen, yine de müşfik bir baba, hanımlarının meşrû arzularına cevap vermeğe çalışan ve her türlü ev işlerinde onlara yardımcı olan nâzik bir eşti. Ev yaşantısı sırasında bile asla küçülmeyen, her hareketi ölçülü olan âbide bir şahsiyetti. İşte bu vasfıyla dünyanın en mutlu ve en huzurlu yuvasını tesis etmişti.

3- İnsanlarla İlişkisi:

Hz. Peygamber'in örnek alınması gereken bir yönü de beşerî ilişkileridir. O'nun bu yönü, kişiliğini ve ahlâkî karakterini yansıtır. O'nun, diğer insanlara karşı olan davranışlarında, bütün devirler boyu insanlığın örnek olabileceği mükemmellikler görürüz. O, en iyi Müslüman'ı, *"Ahlâkı en güzel olanıdır* [22]" diye tarif etmiştir. O, hiçbir zaman insanların kusurlarını araştırmazdı. Tecessüsü, başkalarının kusurlarını ve gizli hallerini merak etmeyi bile yasaklamıştı[23]. Ağzından asla kötü söz çıkmazdı. Kimsenin hatasını yüzüne vurmazdı. Kimseye ismiyle ihtar etmez, gördüğü hataları "Halk şöyle yapıyor..." diyerek kimsenin ismini vermeden tenkit eder, hatayı düzeltirdi.

O, çok merhametli idi. Uhud'da tepesine kılıçlar yağarken bile; *"Ya Rabbi, bu insanları affet, çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar"* diye dua ediyordu[24]. O, kendi nefsi için hiç kimseden intikam almamıştır. Hiçbir köle ve câriyeye vurmamıştır[25]. Hatta bir hayvana bile dokunmamıştır.

---

(21) Bkz., Buhârî, Edeb, 81, 112, Müslim, Edeb, 30, Ebû Davud, Edeb, 69.
(22) Müsned, II, 469, 481, V, 89, 99.
(23) Bkz., Buhârî, Nikâh, 45, Edeb, 57, 85, Müslim, Birr, 28, 30.
(24) Asr-ı Saadet, I, 375.
(25) Câmiu'l-Usûl, XI, 249.

O, çok alçak gönüllü idi. Bir gün huzurunda korkudan titreyen bir adama şöyle demişti:

"-Arkadaş titreme!..Ben kral değilim, Kureyş'ten kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum[26]!.."

Tevazû, şefkat, sabır başkalarını kendine tercih, cömertlik, ahde vefa O'nun şahsiyetinin hiç ayrılmayan vasıfları idi. Önemsiz bir kimsenin bile davetini kabul etmediği, küçük de olsa hediyeyi reddettiği görülmemiştir.

İnsanlara önce kendisi selâm verir, büyük-küçük herkesle konuşur, biriyle el sıkıştığı zaman elini ondan evvel çekmezdi. Bir meclise geldiğinde nerde boş yer varsa oraya oturur, yer vermek için insanların kalkmasından hoşlanmazdı.

O asla kaba ve dar kafalı değildi. O'nun gönlü hep iyilik için çarpardı. Taif'te uğradığı ağır hakaretlerden sonra sığındığı bir üzüm bağında; *"Ya Rabbi, beni kime emanet ediyorsun?"* diye hayatının en dokunaklı duasını yaptığında; "Eğer isterse, o insanların üzerlerine dağları yıkabileceğini" söyleyen Cebrâil'e yaşlı gözlerle şöyle demişti:

"-Hayır!..Ben bunu istemem. Bunun yerine Allah, onların sulbünden sadece Allah'a ibadet eden ve O'na hiçbirşeyi ortak koşmayan bir nesil çıkabilir. Ben onu isterim Rabbimden[27]..."

O, hep güler yüzlü idi. Karşısındakine daima güven telkin ederdi. Meşhur yahudi âlimi Abdullah b. Selâm, O'nun mübarek yüzünü gördüğünde; "Bu yüz yalancı yüzü olamaz" diyerek Müslüman olmuştu[28]. Bir mü'minin, din kardeşini güler yüzle karşılamasını dahi ibadet ve hayır telakki etmiştir[29].

O, son derece doğru sözlü ve güvenilir biriydi. Daha Peygamber olmadan "Emin" insan ünvanını almıştı. Müşrikler O'na inanmadıkları halde, O'nun doğruluğunu bildikleri için en kıymetli şeylerini O'na emanet ederlerdi. O da Mekke'den hicret ederken bu emanetleri sahiplerine vermek üzere Hz. Ali'yi geride bırakmıştı[30].

Düşmanın şahitliği, şahitliklerin en makbulüdür denir. Hz. Pey-

(26) Asr-ı Saadet, II, 924.
(27) Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7, Müslim, Cihâd, 111.
(28) Asr-ı Saadet, II, 784.
(29) Tirmizî, Birr, 36.
(30) Hz. Peygamber'in Savaşları, M. Hamidullah, 158.

gamber'in bu yönünü, O'nun en büyük düşmanı Ebû Cehil'den dinleyelim:

"Biz sana, asla yalancı demiyoruz. Çünkü senin ne kadar doğru sözlü ve güvenilir biri olduğunu hepimiz biliyoruz. Fakat biz, Allah'dan getirdiğin âyetleri inkâr ediyoruz[31].

Bunun üzerine Allah; *"Onlar, seni yalanlayamıyorlar, fakat o zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar*[32]." âyetini indirmişti.

İşte bu vasıflarıyla O dost ve düşman herkesin sevgilisi ve güvencesi haline gelmişti. Hz. Hamza'nın ciğerlerini söküp boynuna gerdanlık yapan Ebû Süfyan'ın karısı Hind'in şu sözleri ne kadar manidardır:

"Ey Muhammed!..Bugüne kadar yeryüzende en çok nefret ettiğim yer, senin yanındı. Fakat bugün yeryüzünde en çok sevdiğim yer, senin yanında olmaktır[33]."

O, bütün müspet vasıfları ile insâni kıymetleri, bütün erdemleri şahsında toplayan yegâne varlıktır. Her yönüyle büyük ve mükemmeldir. Hiçbir sahada eksik ve kusurlu değildir. Hiçbir hususta küçülmemiştir. Bu bakımdan O, her sahada, herkesin en şaşmaz rehberi ve önderidir.

4- Savaşçılığı:

Hz. Peygamber'in örnek alınması gereken diğer bir yönü de, O'nun savaşçılığı, yanî askerî tarafıdır. Büyük komutanlık dehâsıdır. Çünkü kendi ifâdesine göre O, aynı zamanda "Savaş Peygamberi" idi[34].

Hz. Peygamber, hicretten hemen sonra bir ordu kurmuş ve 2 yıl sonra da Bedir'de; hem silah, hem şöhret, hem de üç misli sayı fazlalığı bulunan bir kuvveti mağlup etmişti. O'nun hiç yoktan meydana getirdiği bu ordu, 50 yıl gibi kısa bir zaman diliminde, Atlas Okyanusu'ndan Çin Seddi'ne kadar uzanan geniş bir bölgeyi itaat altına alıyordu.

O aynı zamanda ordular sevketmiş, müşriklerle savaşmış, zayıf kuvvetlerinin başına geçerek kat kat üstün ordularla dövüşmüş, harp divanları kurmuş, stratejik noktalar araştırmış, çeşitli savaş taktikleri uygulamış, savaş meydanlarında askerlerine talimatlar yağdırmış, askerlerini gazâ ve şehâdet zevkiyle coşturmuştur.

---

(31) Tefsir-i İbn Kesir, II, 129.
(32) En'âm, 33.
(33) Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar, 23, Ahkâm, 14.
(34) Müsned, IV, 395.

O'nun kurduğu orduda iki bariz özellik vardır:

1- Nizam ve disiplin.

2- Ölümü hiçe sayma duygusu.

Hz. Peygamber, 'mademki ben Allah'ın elçisiyim nasıl olsa kazanırım' düşüncesiyle savaşa gitmezdi. O, hiç bir zaman maddî vâkıaları ihmal etmezdi. Beşerî cehd ve gayretin âzâmisini gösterirdi. Bunun içindir ki, daha Medine'ye gider gitmez son derece güçlü bir istihbarat teşkilatı kurmuştu. Yurt içi ve yurt dışı casuslar tayin ederek en ufak bir hadiseden anında haberdar olurdu[35]. Medine'ye hicret ettiğinde, amcası Abbas'ı bu görevle orada (Mekke'de) bırakmıştı[36].

Her savaştan önce mutlaka düşmanın her hareketini, kuvvetini, moral gücünü, komutanının kimliğini çok önceden casuslar vasıtasıyla öğrenirdi. Ayrıca düşman ordusu içinde bazı yanıltıcı haberler yaydırarak onların moral güçlerini kırmağa çalışırdı[37]. "Harp hiledir" buyururdu[38].

İbn Hişam'a göre Hz. Peygamber, 27 sefere bizzat katılmış, bunlardan sadece 9'unda savaş yapılmıştı. Çeşitli sahâbelerin komutasında gönderdiği birliklerin sayısı ise, 38'dir[39]. Bu yönüyle de O, dünyanın en tecrübeli askeridir.

O dönemde harp silah ve vasıtalarını imâl etmek üzere yerli bir de sanayi kurmuştu[40]. Askerî eğitimi teşvik ve himaye ederdi. Manevî gücün yanında maddî gücü de daima sağlam tutan Peygamberimiz, ilk defa Tâif Muhasarası'nda mancınık kullanmıştı [41].

O, aynı zamanda büyük bir kahramandı, bir cesaret âbidesiydi. Hz. Ali gibi bir kahraman bile; "Savaş kızıştığı, gözler yuvasından fırladığı zaman Rasûlullah'a sığınır, O'nunla korunurduk" der[42].

O; hiçbir kuvvete ve tehdide boyun eğmeyen, asla zayıflamayan, morali bozulmayan, tek başına da olsa bildiği yolda ilerleyen bir cesaret timsali idi. O, yalnız bir kabileye, bir millete karşı değil, bütün kâinata karşı durmuştu.

---

(35) Bkz., Hz. Peygamberin Savaşları, 155-174.
(36) a.g.e., 164.
(37) a.g.e., 105.
(38) Buhârî, Cihâd, 157, Müslim, Cihâd, 18, Ebû Davud, Cihâd, 92, Tirmizî, Cihâd, 5.
(39) İbn Hişam, IV, 256-257.
(40) Hz. Peygamberin Savaşları, 135.
(41) İbn Hişam, IV, 126.
(42) Rasûl-i Ekrem'in Örnek Ahlâk'ı, A. Azzâm, 28.

Bu konuda Hz. Peygamber'in örnek alınması gereken yönlerinden biri de, O'nun insana verdiği değerdir. O'nun çok büyük bir dikkatle koruduğu yegâne varlık, insandı. O, herşeyi insan için, insanın mutluluğu için yapardı. Bunun içindir ki O, savaşa düşmanı imhâ etmek için değil, onları ihyâ etmek, hidâyete ulaştırmak için giderdi. Önce psikolojik savaşlarla düşmanı yıpratır, mukavemet gücünü kırar, sonra da kan dökmeden teslim alırdı. Çünkü O, aynı zamanda "Rahmet Peygamber'i" idi [43]. İlginçtir ki Hz. Peygamber, bu iki hususu aynı cümlede dile getiriyordu: *"Ben, Savaş Peygamberi'yim. Ben Rahmet Peygamberi'yim."*

O'nun on sene gibi kısa bir müddet içersinde hükmettiği ülkelerin alanı, 1,5 milyon km^2'yi geçmişti. Buna rağmen her iki ordudan, yaklaşık 250 insan hayatını kaybetmişti[44]. Bu, Hz. Peygamber'in yaptığı savaşların, gerçekten bir rahmet ve hidâyet savaşı olduğunu gösterir.

O'nun harp esirlerine karşı tutumu ise, ayrı bir güzellik arzeder. Bedir'de esir alınan Ebû Aziz, bilahare esaret hayatını anlatıyor:

"Müslümanlar bana öyle iyi davranıyorlardı ki, bundan utanç duyuyordum. Yemek zamanı gelince, bütün ekmek ve katıklarını bana verirler, kendileri su ve hurma ile yetinirlerdi. Doğru dürüst elbiseleri yoktu, ama en iyi elbiselerini bana verirlerdi. Çünkü Peygamber, onlara, esirlere iyi muamele edilmesini emretmişti[45]."

İnsanlık, 14 asırdan bu yana hayli mesafe katetti. Düşüncesi, kültürü, medeniyeti son derece gelişti. Ama Rasûlullah'ın koyduğu esasların ve yaşadığı hayatın bir örneğini henüz vücuda getiremedi. O'nun esirlere yaptığı insanî muamele ile günümüz siyasî ve askerî güçlerinin, hem de birçok uluslararası antlaşmalara rağmen onlara yaptığı muameleyi mukayese edersek, Hz. Peygamber'in insanî yönü ile günümüz hümanistleri arasındaki farkı açık bir şekilde görürüz. Günümüzde esirlere yürekler ürperten işkenceler yapılır, kol-kemik kırılırken, Hz. Peygamber Uhud'da aldığı 6.000 esiri karşılıksız serbest bırakıyor, üstelik herbirine birer de elbiselik veriyordu[46].

Hz. Peygamber, her savaş öncesi şu duâyı yapardı:

"Ya Rabbi; biz senden bu ülkenin, bu ülke halkının ve bu ülkedeki

(43) Müslim, Fedâil, 126, Tirmizî, Daavât, 118.
(44) Hz. Peygamberin Savaşları, 8-10.
(45) Asr-ı Saadet, I, 334.
(46) Asr-ı Saadet, I, 530.

herşeyin iyiliğini isteriz. Bu ülkenin, ahalisinin ve içindeki herşeyin kötülüğünden sana sığınırız[47]."

O; savaşta bile hadde tecavüz etmemeyi, kimseye zulmetmemeyi, çocuklara, yaşlılara ve kadınlara asla dokunmamayı, düşmana ait dahi olsa hayvanları telef etmemeyi, meyveli ağaçları kesmemeyi emreden bir Rahmet Peygamber'i idi[48]. O'nun savaşı bile imhâ değil, ihyâ gayesini taşırdı. O, savaşı bile rahmete dönüştüren bir Allah elçisiydi. Bunun içindir ki O, her yönüyle insanlığın en büyük mürşidi ve insanca hayatın ideâl örneğidir.

5- Yöneticiliği:

Hz. Peygamber'in örnek alınması gereken vasıflarından biri de yöneticiliğidir. O, vahşi hayvan sürülerinden farksız bir insan gürûhundan bir millet, onlardan da dünyanın en sağlam devletini kurmuştu. Devamlı boğuşan, kuvvetten başka kanun tanımayan, yağma, baskın ve zulümle övünen Arap kabilelerini âdil bir devlet çatısı altında nizam ve intizama sokmuş, onlardan bir millet meydana getirmişti. Zulüm ve yağma o insanların yegâne vasıfları ve yaşama hedefleriydi. Amr b. Gülsüm der ki:

"Biz, zâlim ve eşkiyayız. Zulme uğramış değiliz, zulmü biz yaparız."

İşte Hz. Peygamber böyle insanları idare etmiştir. O, âdil bir sistem kurarak çeşitli ırklara ve dinlere mensup insanları, o günün şartlarında bile, aynı devletin çatısı altında adaletle ve tam bir eşitlikle yönetmiştir.

O, dünyanın ilk yazılı Anayasasını meydana getirmiştir. Bütün beşerî otoriteleri yıkmış ve *"Allah'dan başka ilâh yoktur!"* parolasıyla kulları kullara kulluktan kurtarmıştır. Aşiret yerine bütün Müslümanların şâmil ümmet fikrini getirmiş, anarşi yerine ilahî otoriteyi koymuş, zulüm yerine adaleti, imtiyaz yerine eşitlik prensibini getirmiştir. Vatandaşlara vicdan hürriyetini, can, mal ve namus emniyetini tanımıştır. Değeri ancak günümüzde hakkıyla anlaşılan temel hak ve hürriyetleri kaybetmemek için ferden dahi olsa savaşmayı meşru görmüş, bu uğurda can verenleri şehid saymıştır[49]. Müslümanlara verilen savaş izni, "Rabbimiz Allah'dır dediklerinden dolayı yurtlarından çıkarılmaları[50]"

(47) İbn Hişam, III, 343.
(48) Asr-ı Saadet, II, 807.
(49) Ebû Davud, Sünnet, 28.
(50) Hac, 39-40.

gerekcesine bağlanmıştır. "Fitneye karşı savaşılması[51]" emredilmiştir. Fitne ise; bir insana inancından dolayı baskı yapmak, onu ondan vaçgeçirmeye zorlamaktır.

Hz. Peygamber, Medine'de ilk defa vatan mefhumunu ortaya koyuyor. Böylece anarşiye ve kuvvet üstünlüğüne son veriyor. Bütün mü'minlerin hakkını, ilk defa fert ve kabile hakkının üzerine çıkarıyor. Böylece mümeyyiz vasfı anarşi ve ilkellik olan bir kavim içinde medeniyet tohumunu ekiyor, asırlar sürecek olan Büyük İslâm Devlet ve Medeniyeti'nin temelini atıyordu.

Hz. Peygamber, aynı zamanda devlet olmanın en bariz işlevlerini de yerine getirmiştir. Nitekim zekât ve sadakayı müesseseleştirmiş, devletin tahsil edeceği vergileri bir esasa bağlamış, toprak mahsulleri, ticari mallar ve sermaye ile ithalat, ihracat, madenler, hayvan sürüleri ve diğer mallar üzerinde asgarî ödeme nisbetleri tayin etmiş, malî mükellefiyetler koymuş, yıllık ödemeler için bir tahsilat zamanı belirlemişti[52]. Aynı zamanda Devlet Başkanı sıfatıyla civardaki devletlerle temas kurmuş, elçiler göndermiş, elçiler kabul etmiş, anlaşmalar yapmış ve yaptığı her anlaşmaya sadık kalmıştır. Devletlerarası münasebetler hakkında da gayet sağlam, tutarlı ve adil esaslar vaz' etmiştir.

Hz. Peygamber, insanları idare etmek üzere tayin edeceği yöneticilerde de ilmî ehliyet ve ictihad kabiliyeti yanında görüş ufkunun geniş olmasına da dikkat ederdi. Bunlardan da önemli olarak yumuşak tabiatlı, sevimli ve insanları cezbedecek, nefret ettirmeyecek bir karakter ve yapıda olmalarına da itina gösterirdi.

Hz. Peygamber, idareciliği asla bir çıkar kapısı olarak görmemiş, böyle görenleri de tasvib etmemiştir. O; *"Biz Peygamberlerin mirası paylaşılmaz, ne bırakırsak bütün Müslümanlarındır[53]."* diyerek kendi aile ve zürriyetine hiçbirşey bırakmayan yegâne Sultan'dır.

Hz. Peygamber, idarecilere itaat esasını getirmiş, ancak körükörüne bir itaat değil, meşrû yolda olmak gibi belli bazı şartlara bağlamıştır[54].

---

(51) Enfâl, 39.

(52) Râsulullah Muhammed, M. Hamidullah, 149.

(53) Buhârî, Humus, 1, Megazî, 14, 38, Müslim, Cihâd, 49-52, Ebu Davud, İmaret, 19, Tirmizî, Siyer, 44, Nesâî, Fey', 9, 16.

(54) Buhârî, Ahkâm, 8.

6- İnkılapçılığı:

Hz. Peygamber, aynı zamanda bir inkılapçı idi. O, bütün inkılapçıların en büyüğü ve en mükemmel örneğidir. Çünkü dünyanın en büyük mânâ ve madde inkılabını O gerçekleştirmiştir. O, bütün insanlığa şâmil bir sistem getirmiş, insanlar arasında imtiyazı kaldırmış, herkesi eşit görmüş, ırk ve renk ayırımını temelinden yıkmış, insanı kurtarmıştır.

O, köleliğin her sahada yaygın olduğu bir cemiyet ortamında, köleliği temelinden sarsan bir inkılapçıdır. Onlara "Kölem, câriyem" denmesine bile razıl olmayıp "Oğlum, kızım" diye hitap edilmesini[55], insanın kendi yediğinden ona da yedirmesini, giydiğinden giydirmesini emretmiştir[56].

Hz. Peygamber, kızların canlı canlı toprağa gömüldüğü, kadınların hiçbir değer taşımadığı bir toplumda, kadına, analık ve cennetler ayakları altına serilen mübarek bir yaratık olma vasfını kazandırmış[57], ona şahsiyetini ve aslî hüviyetini vermiştir.

O, daima zulme karşı olmuş, zâlimlerle mücadele etmiş ve bu konuda bize eşsiz örnekler bırakmıştır.

"Sağ elime güneşi, sol elime ayı koysanız, ben yine bu davadan vazgeçmem" diyen Allah Rasûlü'nden daha büyük bir inkılapçıyı tarih kaydetmemiştir. İnkılapçı, davasına inandığı oranda başarılı olur. Hz. Peygamber, en kötü durumlarda bile başarıya ulaşacağına dair olan sonsuz imanını kaybetmedi. Hiçbir işi yarıda bırakmadı. Başardığı işlerin büyüklüğü, inkılapçının da büyüklüğünü gösterir. Dünya tarihinde hiçbir inkılapçı ve hiçbir büyük dava adamı, Hz. Peygamber'in birkaç sene içinde başardığı muazzam işlerin binde birini bile başarabildiği görülmemiştir.

O; putlara tapmayı yemek-içmek gibi tabiî bir alışkanlık haline getiren insanlara Tevhid'i, "Bu çürümüş, toprak olmuş kemikler mi dirilecek?" diye alay eden insanlara âhirete imanı öğretti.

İçki, kumar, zina ve tefeciliğe batmış insanları bu bataktan çıkardı.

Ömrünü kabile savaşları, efendi-köle mücadelesiyle geçiren insanlara eşitliği öğretti.

---

(55) Buhârî, Itk, 17, Müslim, Elfaz, 13, Ebû Davud, Edeb, 75.
(56) Buhârî, Itk, 15.
(57) Keşfu'l-Hafâ, I, 335.

O'nun gerçekleştirdiği inkılap, insanların sadece dinlerini değil, siyasî, iktisadî, sosyal ve ailevî hayatlarını, kısaca bütün nizamlarını değiştirdi. O, adeta insanı yeniden inşa etti. Allah'ını bilmeyen, taşa-oduna tapan o kaba, câhil zalim Arap milletinden cihana nam salan komutanlar, idareciler, diplomatlar ve âlimler yetiştirdi.

Müslüman olduğu için kardeşini yaralayan, yoruluncaya kadar kölesini sopalayan câhiliyet devrinin kaba ve zalim Ömer'ini, cihan adaletinin Şehinşahı Ömer'ibnü'l-Hattab haline getiren O'dur. Öz kızını canlı canlı toprağa gömecek kadar gaddar ve duygusuz, Peygamber'in huzurunda mescidde abdestini bozacak kadar saygısız bir güruhu, insanlığın örnek şahsiyetleri haline getiren O'dur.

Sir Muir'in dile getirdiği gibi; "Hiçbir zaman insanlığın ıslahı, Hz. Muhammed'in geldiği zamandan daha zor ve ulaşılmaz değildi. Fakat vefatında geride bıraktığı ıslâh ve başarıdan daha kâmil bir ıslâh ve başarıyı da insanlık tanımamıştır[58]."

7- Adlî Yönü:

Hz. Peygamber'in diğer bir yönü de, O'nun adlî ve hukukî hayata getirdikleridir.

Şüphesiz ki adâlet hayatında en hayatî konu, kanunların istisnasız herkese eşit şekilde uygulanmasıdır. Kanun karşısında hiçkimseye imtiyaz ve dokunulmazlık tanınmamasıdır. İşte bu ölçüyü kaideleştiren eşsiz bir hadis:

Benû Mahzum kabilesi reislerinden bir kadın hırsızlık yapıyor. Onun elinin kesilmemesi konusunda Hz. Peygamber'e tavassutta bulunuluyor. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor:

وَايْمُ اللّهِ!.. لَوْ اَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعَ مُحَمَّدٌ يَدَهَا

"Allah'a yemin olsun ki, eğer Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsa, vallahi Muhammed onun da elini keser[59]*!.."*

Hz. Peygamber, milletlerin helâk olmalarına adaletsizliği sebep gösterir.

Ayrıca Hz. Peygamber bir yargıç gibi hükümler de vermiştir. Katilleri kısas etmiş, cânîleri recmetmiş, hırsızların elini kesmiş, her suç işle-

(58) Rasûl-i Ekrem'in Örnek Ahlâk'ı, 11-12.

(59) Buhârî, Ahkâm, 12.

yeni lâyık olduğu şekilde cezalandırmıştır. Asayişsizliğe ve genel emniyeti ihlâl edenlere en şiddetli cezalarla karşılık vermiştir.

O, suçun ferdîliği prensibini getirmiş, af yetkisini de sadece mağdura ve ailesine tanınmış, bu hakka hiç kimseyi ortak etmemiştir. Hatta kul hakkının, Allah'ın merhametinin şumülüne bile girmediğini açıklamıştır. Böylece düşmanlığı azaltmak ve mağdurun gönlündeki kin duygusunu söndürmek istemiştir.

Hz.Peygamber iki yönlü bir hukukî müeyyide getirmiştir.

Önce kanun gücünü ortaya koymuş, fakat kanunun görmediği yerlerde suç işleyen insanlar için de, âhirete ilahî müeyyidenin çok daha ağır bir şekilde uygulanacağı şuûrunu yerleştirmiş, böylece kanundan kaçmanın kimsenin lehine olmayacağını, ayrıca işlediği suçun karşılığı olan islamî cezayı dünyada çekenler için âhirette bir sorumluluğun söz konusu olmadığını beyan ederek[60] İnsanları suçtan uzaklaştırmaya çalışmış, fakat insanlık hali olarak suç işleyen insanların da adeta kendiliklerinden koşup gelerek dünyada iken cezasını çekmek için yarışmalarını sağlamıştır.

Hz. Peygamber adaletin tesisi için, hüküm veren insanların çok dikkatli olmalarını istemiş, bunun yanında bütün insanlara da şu ilahi ölçüyü hatırlatarak onların da çok dikkatli olmalarını emretmiştir:

"Şüphesiz ben de bir insanım. Sizler bana davalarınızı arz ediyorsunuz. Belki bazınız, delilini diğerinden daha güzel ifâde etmiş olabilir. Ben de taraflardan dinlediğim şeylere göre hüküm veririm. Eğer herhangi bir insana, kardeşinin hakkından birşey vermişsem, sakın onu almasın! Zira ben ona ancak cehennemden bir parça vermekteyim[61]*."*

8- Zenginlik ve Fakirlikle Alakası:

Hz. Peygamber, hem fakirler için ve hem de zenginler için çok güzel bir örnektir.

Bir fakir olarak O'nun hayatına baktığımızda görürüz ki; O'nun giydiği elbiseden başka elbisesi yoktu. Günlerce aç kaldığı için ızdırabını dindirmek gâyesiyle karnına taş bağlardı[62]. Mekke müşriklerinin boykotu karşısında aylarca ağaç yaprakları ile, otlarla karnını doyurmağa

(60) Camiu'l-Usûl, I, 250.

(61) Buhârî, Ahkâm, 20.

(62) Tirmizî, Zühd, 39.

mecbur kaldı[63]. Ölünce evinde bir ölçek arpadan başka birşey yoktu. Zırhı, bir ölçek arpaya karşılık bir Yahudi'de rehin bulunuyordu[64]. Ay geçer, pişirilecek birşey olmadığı için evinde ateş yanmazdı[65].

Hz. Aişe der ki:

"Rasûlullah, bir günde ardarda iki defa arpa ekmeği ile karnını doyuramadan bu âlemden göçtü gitti[66]."

Ashab-ı Kiram bazan O'nu mescidde, yaygıların üzerinde açlıktan kıvranırken görürdü. Hasırlar, O'nun vücudunda iz bırakırdı[67].

O'nun bütün serveti: kuru bir yatak, içi hurma lifi dolu bir yastık, bir su kabı ve bir hayvan derisinden ibaretti[68].

Buna rağmen Hz. Peygamber, fakirliği asla isyan sebebi görmez, hele hele başkasının malına ve hakkına tecavüz için asla bir gerekçe saymazdı. Bu itibarla O'nun durumu, fakirler için çok güzel bir örnek teşkil eder.

Hz. Peygamber, aynı zamanda zenginler içinde eşsiz bir örnektir. O, hayatında bir defa olsun "Yok" ve "Hayır" dememiştir(69). Yokluğuna rağmen bulup buluşturuyor, eline geçen herşeyi muhtaçlara dağıtırdı. Şöyle buyururdu:

"Fakirleri arayınız, onları görüp gözetiniz. Zira siz, ancak fakirler sayesinde yardım görüyor ve rızıklandırılıyorsunuz[70]."

O, bütün Arap Yarımadasına sahip olduktan sonra dahi, herkese avuç avuç dağıtıp onları zengin etmiş, ama kendisi yine arpa ekmeği ile karnını doyurur, hasır yatağına yatardı. Şöyle buyururdu:

"Uhud dağı kadar altınım olsa, sonra üç gün içinde hepsini muhtaçlara dağıtsam ne kadar hoşuma giderdi[71]!.."

Halka şunu ilan ederdi:

---

(63) Bkz., İbn İshak, 140-141.
(64) Buhârî, Cihad, 89, Megazî, 86, Tirmizî, Buyû, 7, Nesâî, Buyû, 58.
(65) Buhârî, Rikak, 17, Müslim, Zühd, 26.
(66) Buhârî, Et'ıme, 23, 27, Rikak, 17, Müslim, Zühd, 20-25, İbn Mâce, Et'ıme, 48.
(67) Buhârî, Libas, 31, Mezalim, 25, Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 165, Tirmizî, Zühd, 44.
(68) Bkz. İbn İshak, 175.
(69) Buhârî, Edeb, 39.
(70) Buhârî, Cihâd, 76; Ebû Davud, Cihâd, 70; Tirmizî, Cihâd, 24; Nesâî, Cihâd, 43.
(71) Buhârî, Temennî, 2; Zekât, 4; Müslim, Zekât, 31.

"Borçlu olarak ölenin borcu bana aittir. Miras bıraktığı birşey, varsa bunlar vârislerinindir[72]."

Günümüzde ne zengin milyarlarla kanaat ediyor, ne de fakir haline rıza gösteriyor. Servete kul olmuş insanlık... Hz. Peygamber gelince de insanlar aynı durumda idi. Ama O, insanlara hakkına rıza göstermeyi, kanaat ehli olmayı öğretti. Büyüklüğün, başkasının elindeki nimeti almak ve çalmakta değil, kendinden ona vermekte olduğu öğretti. Kendisi de hep verdi; zenginken verdi, fakirken verdi...

İşte bu yönüyle O, zenginler için de eşsiz bir örnektir.

9- Şemâili:

Her yönüyle insanlığın en ideal örneği olan Hz. Peygamber'in şemâili, yani fizikî yapısı hakkında da birkaç cümle arzedelim:

Hz. Peygamber'in boyu, uzunla orta arası idi, ama kiminle yanyana yürüse yine de ondan uzun boylu görünürdü.

Cildi, ipek kırmızısı ile pembe karışımı bir beyazlıkta idi.

Nur dolu bir çehresi vardı. Câbir b. Semüre; "Mehtaplı bir gecede bir Rasûlullah'ın yüzüne, bir de ayın yüzüne baktım, Rasûlullah'ın yüzü daha parlaktı[73]." der.

Teri misk gibi kokar, ter damlaları yüzünde inci gibi parıldardı.

Mübarek başları büyükçeydi. Saçları koyu siyah ve dalgalı, alnı açık, kaşları ince ve uzundu. Gözleri büyük ve siyahtı. Saçlarını devamlı tarar ve koku sürerdi. Hiçbir ağız ve diş, onunki kadar güzel değildi. Uzun ve ölçülü bir boynu vardı.

Göğsü ile karnı aynı hizada idi.

Baldırları ince, ayakları kalın, büyük ve uzunca idi. Yürürken ayağını yerden kuvvetle kaldırır. sağa sola sallanmadan en sağlam bir erkek edasıyla yere tam basardı.

Vücudundan nefis bir koku yayılırdı[74]."

Enes b. Mâlik şöyle der:

---

(72) Buhârî, Nafakat, 15; Müslim, Ferâiz, 14.

(73) Şemâilu'r-Rasûl, İbn Kesîr, 7.

(74) Rasûlullah'ın Şemâili için bkz. a.g.e., 5-50, Buhârî, Menâkıb, 23, Libas, 68; Tirmizî, Menâkıb, 4, 8, 12.

"Bütün ömrümde Allah Rasûlü'nün elinden daha yumuşak ne bir ipek, ne de bir kadifeye dokunmadım[75]."

Şairin sözü daha güzel:

وَ اَحْسَنَ مِنْكَ لَمْ تَرَقُطْ عَيْنٌ - وَاَجْمَلَ مِنْكَ لَمْ تَلِد النِّسَاءُ

خُلِقْتَ مُبَرَّاً عَنْ كُلِّ عَيْبٍ - كَاَنَّكَ خُلِقْتَ كَمَا تَشَاءُ

"Hiçbir göz, senden güzelini görmedi.
Hiçbir kadın senden mükemmelini doğurmadı.
Sen, her türlü kusurdan uzak yaratıldın,
Sanki sen, kendin nasıl istedi isen, öyle yaratıldın..."

10- Son Söz:

Hayatının çeşitli yönlerinden çok kısa çizgiler sunduğumuz Hz. Peygamber'in hayatı etraflı bir şekilde incelendiğinde görülecektir ki, O, herkes için en mükemmel rehber, en güvenilir örnektir. Hangi işin ehli olursa olsun her insan, O'nun hayatında kendisi için çok mükemmel örnekler bulacaktır.

Tarih boyunca pek çok büyük insanlar gelip geçmiştir. Ama onların çeşitli sahalardaki büyüklüklerine rağmen mutlaka bir tarafları eksiktir. Büyüklüklerine rağmen çoğu kere zalim, ahlâksız ve adaletsiz olabilmişlerdir. İşte hiçbir sahada küçülmeyen, eksiği-kusuru bulunmayan ve bütün müsbet vasıfları ile insanî kıymetleri ve faziletleri şahsında toplayan yegâne varlık, sadece Hz. MUHAMMED'dir.

(75) Buhârî, Menâkıb, 23.

DİNİ EDEBİYAT

Doç.Dr.Celâl TARAKÇI

Muhterem dinleyenlerim,

Sözlerime başlamadan evvel hepinizi hürmetle selamlıyorum.

Benden önce konuşan arkadaşlarım, bize medeniyetimizin tezahürü olan edebiyatımızın gül devrini anlattılar. Bana da diken deviri, düşüş devri kaldı.

Hiçbir hadise hemen olamaz. Hele sosyal hadiseler, bunların, mutlaka, bir tarihî zemini vardır.

Batıya karşı teslimiyetimizin ifadesi olan Tanzimat devri yerden biter gibi ortaya çıkmadı. II. Viyana Kuşatması... Yenilgimiz... Karlofça Antlaşması (1699) , yenilgimizin tescilli. Duraklamamızın yoğunlaşması... Bütün bunlar ve başka sebepler Tanzimat'ı hazırladı. Tanzimat Fermanı'ndaki teşhis şu: "Yüz elli sene var ki Şer'-ı şerîfe uygun davramadığımız için bu hallere düştük." Siyasî tanzimat'tan (1839) yüz elli sene evveline gidince II. Viyana Kuşatması sonrası yıllarına varıyoruz. Bu yıllara gelişimizin de sebepleri var. Bunların üzerinde durmayacağım. Bu, daha çok tarihçilerin işi. Ben, şimdi size Tanzimat'la başlayan edebiyatımızın dînî konulara yaklaşımını özetlemeye çalışacağım.

Tanzimat edebiyatını, araştırmacılarımız, Şinasî ile başlatırlar. Onu büyük adam olarak anlatıyorlar. Onun bir Münâcât'ı vardır.

Hak Taalâ azamet âleminin padişehi
Lâmekândır olamaz devletinin tehtgehi

diye başlıyor. Allah'ın büyüklüğüne işaret ediyor, günâhlarını kabullenip Allah'ın rahmetinin bolluğuna güvendiğine işaret ederek affa uğrayacağını umuyor. Şinasî , kasidelerinde Hz. Peygamber'in bazı vasıflarıyla Reşit Paşa'yı övüyor. Reşit Paşa'nın varlığını "bîset" devrini "vakt-i saadet" olarak görüyor. Ona " Ahali-i fazlın reis-i cumhuru" di-

yor. Sanki yeni bir peygamber geliyor gibi Reşit Paşa'yı karşılıyor. Bunlar üzerinde edebiyatımızın durması lâzım. Fakat ilim adamlarımız net konuşmuyorlar, bugüne kadar net konuşmadılar. Niçin? Net konuşmak lâzım . İnşallah o günler, net konuşulacak, herkesin objektif değerlendirilebileceği günler gelecektir.

Şinasi'den sonra Namık Kemal var. O, tasavvufî neşveyi duymadan tasavvuf terimlerini kullanarak şiirler yazmak dışında dînî kanulara girmedi. O,

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk-u selâmetten
çekildik izzet-u ikbâl ile bâb-ı hükümetten

deyip çekilmiş, Erzurum vali yardımcılığına tayin edilmiş fakat kabul etmemiş, Avrupa'ya kaçmış, siyasî mücadeleye başlamıştır.

Bu devrin ünlü kalemlerinden biri de Ziya Paşa'dır. Münâcât yazmış, Na't yazmış..

Ey varlığı varı var eden var
yok yok sana yok demek düşvâr

diye feryat etmiş. Kâinata bakmış, kâinatı gözlemiş Terci'-i bend'inin vasıta beytinde:

Sübhâne men tahayyere fi sun'ihill ukûl
Subhâne men bikudretihi ya'cuzul fuhûl

diyerek teslim olmuş, hepsi bu kadar. Fazla bir şey yok. O da, biliyorsunuz, Namık Kemâl ile birlikte Avrupa'ya kaçmış. Bunlar, büyük ihtimalle bilemeden, bir başka medeniyet hesabına bizim medeniyetimizi yontmaya gayret göstermişler.

Tanzimat sonrası edebiyatımızı fikir hareketlerinden ayırmak mümkün olmadığı için bunlardan bahsettim. Dedim ya, arkadaşlarımız gül devrinden söz ettiler. Onlar edebiyat meselelerinin içine girdi, edebiyatımızın estetiğini bize verdiler. Ama benim estetikle uğraşacak vaktim yok. Konularda karar kılmalıyım.

Abdülhak Hâmit, münâcât yazmış, tabiatı hayret ve hayranlıkla seyretmiş. Ahiretin varlığını Allah'ın varlığına bağlamış, ölümün yok olmak olmadığını dile getirmiş. Iztırap çekmiş. İnkâra, isyâna tırmanmış fakat sükûnet bulmuş, teslim olmuş. İçinde kasırgaları barındıran şâir...

Muallim Nâci, devrinin, diyebilirim ki kafa itibariyle en sağlam adamı... Ama liselerimizde hiç kimse onun ismini duymaz, resmini gör-

mez. Muallim Nâci niye yok müfredatlarda, kitaplarda? Söyleyeyim: Çünkü devrin en sağlam adamı da onun için. Bize hep çürükleri, ezikleri vermişler. Ben, buradan, Millî Eğitim'i yönlendirenlere seslenmek istiyorum: Okul kitaplarında Nâcî gibi sağlam kişilere yer verin ki sağlam nesiller yetişsin.

Gelelim Meşrutiyet devrine. Bu devirde ne oldu? Batı medeniyeti baskısını artırıyor. Medeniyetimiz direnmeye devam ediyor. Bu devir edebiyatımızda dört büyük adam: Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Mehmet Emin, Ziya Gökalp, yol göstermeye çalışıyorlar. Mehmet Emin ve Ziya Gökalp dînî meselelerin teferruatı üzerenide fazla durmamışlar ama na't yazmışlar.

Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur.
Sînem özüm ateş ile doludur
İnsan olan vatanının kuludur
Türk evlâdı evde durmaz giderim

diye haykırmış Mehmet Emin. O, ayrıca Kur'an-ı Kerîm için şiir yazmış. "Bu kitaptır her insana için dışın öğreten" diyerek bizi bu kitaba doğru sevketmek istemiş.

Peygamberimizin doğumuna şiir yazan Ziya Gökalp, "Türk'ün Tekbiri " şiiri ile başka bir çok şiirini çocukların anlayacağı dille kaleme almıştır. Hem Ziya gökalp'i hem de Mehmet Emin'i biliyorsunuz, basının ekseriyeti, çok değişik şekilde anlatıyorlar. Bu yanlış değerlendirmeleri düzeltebilecek zamanım olmadığı için ben teferruata girmiyorum. Ancak dinleyicilerime, bunları tanımak istiyorlarsa, kendi eserlerini okumalarını tavsiye ediyorum. O zaman hakikat berrak olarak görünecektir.

Yahya Kemal, "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" ismiyle şiir yazıyor. Ömründe gittiği namazlar bir, iki... Fazla değil... Aklına esiyor bir kere, gideyim, diyor ve "Süleymaniye'de Bayram Sabahı " doğuyor. Ya çok gideydi neler doğacaktı! Keşke çok gitseydi namaza. Fakat O, dînî bir kültür unsuru olarak almış, şiirlerini onunla yoğurmuş: Koca Mustafa paşa, Itrî bu arada sayılabilir. Yahya Kemal, nesirlerinde de dinî meselelere yer vermiş. "Ezan ve Kur'ân" ,"Ezansız Semtler" izimli yazıları ibretle okunmaya değer. Yahya Kemal, "Ezansız Semtler"i şu paragrafla bitiriyor:

"Biz ki minâreler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarek muhitten çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah nama-

zında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat minâresiz ve ezansız semtlerde doğan, frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlayamıyacaklar."

İstanbul'u adım adım dolaşan büyük şair bakın neler söylüyor: "Gezintilerimde bir hakîkatı keşfettim. Bu devletin iki manevî temeli vardır: Fâtih'in Ayasofya minârelerinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor. Selim'in Hırka-i Saâdet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor! Eskişehir'in, Afyon Karahisar'ın Kars'ın genç askerleri siz bu kadar güzel iki şey için döğüştünüz!"

Bu sözlerden ders almak yok mu? Bu sözlerin anlattığını Millî Eğitim vasıtasıyla kafalara, kalplere yerleştirmek gerekmez mi? Bu sözlere duyarlı, duygulu bir gençlik geleceğimizin teminatı sayılmaz mı? Bu sözleri, dokuz yıl Paris'te kalan, batı medeniyetini çok iyi bilen fakat aslını, soyunu unutmayan Yahya Kemal söylüyor. Sıradan birisi değil. Umalım ki ilgililer uyanıp gerekeni yapsınlar...

Gelelim Meşrutiyet devrinin mücahit kalemine: Mehmet Âkif'e. O bir şiirinde diyor ki:

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı
İslâmı uyandırmak için haykıracaktım
Gür hisli, gür imanlı beyinler coşar ancak
Ben zaten uzunboylu düşünmekten uzaktım!

Âkif uzunboylu düşünmemiş, düşünememişse kim düşünebilmiş acaba merak ediyorum. Herkesin bir Leylâ'sı var. Âkif'in Leylâsı İslâm'ın geleceğidir. O, Leylâsına şöyle seslenir:

Gel ey Leylâ gel ey candan yakın cânan, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnûn'la uğraşma!

Âkif'in devrinde, bazı aydınlar dinin terakkiye mani olduğuna inanıyor, geri kalışımızı dine, İslâmiyet'e bağlıyorlardı. Bu kanaat yalnız bu devirde değil, Tanzimat devrinde de taraftar bulmuştu. Onun için Ziya Paşa bu kanaatı şöyle eleştirdi:

İslâm imiş devlete pa-bent-ı terakki
Evvel yoğ imiş işbu rivâyet yeni çıktı.

Namık Kemal de İslâm'ı küçümseyen Ernest Renan'a, Magosadan "Rönan Müdafaanâmesi" ile cevap vermiştir. Kemal Bey, İslâm'ı sahipleniyor, savunuyor. Fakat uzakta uzağa. Ne yapacaksın onun kaderi de o idi. Zindanda imiş. Bu hususu da iyi incelemek lâzım. Şu kadarına işa-

ret etmek istiyorum: Namık Kemal eserlerinin çoğunu Magosa'da yazmış. Bir insan, zindanda kolay kolay eser yazamaz. Onu oraya tıkan kuvvet yazmasına izin vermez. Ama Namık Kemal yazabilmiş. Demek ki yazabilecek ortamı bulmuş. Yardım görmüş. Ama devrin siyasî iktidarını kötülemek için, tarihî olayları değiştirerek anlattılar bize. Halbuki biz tarihî büyüklerimizi hata ve sevaplarıyle sevmeliyiz. Çünkü onların hatalarından ders alacağız, doğruları da yolumuzu aydınlatacak. Onlar her iki özellikleri ile de büyüktürler, saygıya lâyıktırlar. Çünkü onlar bizim ecdadımızıdır. Ecdadımızı gerçek halleriyle tanımak hepimizin hakkı. Keşki devletimizin imkânı olsa da bütün arşivleri açsa , yayınlasa. İlim erbâbı arşivleri doldursa, hakikat gün ışığına çıksa. Fakat biz hâlâ Osmanlı arşivlerini tanzim, tasnif ve neşr edememişiz ki cumhuriyet arşivlerine sıra gelsin. İnşallah bir gün gelir o da olur.

Yine Âkif'e dönelim. O, dinin terakkiye engel olduğunu söyleyenlere diyor ki:

Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;
Alalım neş'et-ı İslâm'a yakın bir devri:
O ne dehşetli terakki, o ne müdhiş sür'at!
Öyle bir hârika gösterdi mi insâniyyet?
Devr-i fetrette kalan, hem de asırlarca kalan;
Vahşetin, gılzetin a'mâkına daldıkça dalan;
Gömerek dipdiri evlâdını kum çöllerine,
Bunda birneşve duyan hiss-i nedâmet yerine!
Önce dağdan getirip yonttuğu taş parçasını,
Sonra Hâlik tanıyan bir sürü vahşî yığını,
Nasıl olmuş da, otuz yılda otuz bin senelik
Bir terakki ile dünyaya kesilmiş mâlik?
Nasıl olmuş da o Fâzıl medeniyet, o kemâl,
Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhal?
Nazıl olmış da zuhur eyliyebilmiş Sıddîk!
Nereden gelmiş o Haydar'daki irfân'ı amîk?
Önce dehşetli zıpırken, nasıl olmuş da Ömer,
Sonra bir adle sarılmış ki değil kâr-ı beşer?
Hâil olsaydı terakkiye şer'-ı mübin,
Devr-i mes'ûd-ı kudûmiyle giren asr-ı güzin,
En büyük bir medeniyetle mi eylerdi zuhûr?
Mündemiç olmasa rûhunda onun nâ-mahsûr
Bir tekâmül, o kadar hârika nerden doğacak?

Muhterem dinleyenlerim,

Tarihte ve günümüzde hiçbir sistem, teorisindeki saflıkla pratiğe geçirilememiştir. Ama İslâm uygulanmıştır. Ne zaman mı diyorsunuz? "Asr-ı Saâdet"te Şu halde İslâm hakkında hüküm verebilmek için, bu din terakkiye mâni midir, değil midir? Bunu anlayabilmek için, o "Asr-ı Saâdet" devrini iyi inceleyeceğiz. İslâm, o günkü insanın problemlerini çözmüş mü, çözememiş mi? Çözmüşse, nasıl çözmüş? Bugünkü insanın problemlerini de çözebilir mi?

Âkif, bu sorulara cevap veriyor: İslâm kendisine bağlanan ve onu uygulayan fert ve toplumların problemlerine çözüm getirmiştir. Fakat bilmek gerekir ki:

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ
İhtiyacâtını kâbil mi telâfi? Asla.

Ne yapmalı? İşte Âkif'in cevâbı:
Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı
Bunu nasıl başaracağız? Çünkü:
Kuru dava ile olmaz bu, fakat, ilim ister.

Âkif'in bu tesbitlerini yanlış anlayanlar var: Âkif'in Kur'an'ı asra uydurmak istediği söylendi. Hayır, Âkif'in sözlerinden bu mânâ çıkmaz. Kur'an'ı asra uydurmak değil, Kur'an'dan ilham almak, problemlerimize Kur'an'ın ışığında çözüm getirmek demektir. Âkif'e göre İslâm, donmuş prensipler bütünü değil, ezel-ebed doğrultusunda akan zamanın her noktasındaki problemleri çözebilecek özelliğe sahip bir sistemdir. Âkif, müslümanlardaki yanlış tevekkül ve kader anlayışlarını tenkit ediyor. Hakikî tevkekkülün, gerçek kaderin ne olduğunu Kur'an'ın ışığında anlatıyor. Her işi Allah'a havale edip yan gelip yatmayı Âkif doğru bulmaz. Bu anlayışta olanlara sorar: " Allah sizin hizmetkârınız mıdır? Siz yatacaksınız o, işinizi yapacak. Öyle şey yok. Çalışacaksınız. İnsana kendi çalışması dışında hiçbir şey verilmemiştir."

Âkif'e göre Kur'an'ın aydınlık yolunda, Peygamberin izinden gitmedikçe huzur ve saadete ulaşmak mümkün değildir. Âkif ile ilgili açıklamalarımı, onun inananlara yol gösteren bir beytiyle bitirmek istiyorum:

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol
Yol varsa budar, bilmiyorum başka çıkar yol.

Muhterem dinleyenlerim,

Biz gül devrinden sonraki devri anlatıyoruz ama bu devrideki şairlerimiz de az değildir. Bu devirde de hedefi tam onikiden vuranlar çok. Meselâ bir tanesi, Allah gani gani rahmet eylesin! Hepimizin üzerinde, eserleriyle, emeği var, Necip Fazıl Kısakürek, onu anmadan olmaz. Ona göre şiirin gayesi mutlak hakikatı aramaktır, mutlak hakikat Allah'tır. Bir insan ister inansın, isterse inanmasın yazdığı şeylerde bilerek veya bilmeyerek, mutlaka onu, mutlak hakikati arıyor. Necip Fazıl, Cumhuriyet devrinde olgunluk devrine ulaşmış. Onun karşısında olanlar da az değil. Âkif gibi... Âkif'in karşısına çıkanların izinden gidenler taktik değiştirip onun da karşısına çıktılar. Bu sefer gündeme gericilik, ilericilik meselesi geldi. Mücâdele kızıştı. O:

Hey düşmanım sen benim ifâdem ve hızımsın
Gündüz geceye muhtaç bana da sen lâzımsın

deyip mücâdeleden korkmadığını anlatıyor. Toplum şâiri kalabalığın önüne çıkıp haykırıyor:

Durun, kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak!
Haykırsam kollarımı makas gibi açarak!

Siz, çıkmaz sokağı cadde sanıyorsunuz. Sizin o sokağa girmenizi engelleyeceğim. Makas gibi açtığım kollarımı sonsuza kadar uzatıp önünüze dikileceğim. Size çıkmaz sokağa girişte geçit vermiyeceğim. O çıkmaz sokakta zina var, kumar var, içki var. Ayrıca:

Allah'ın on pulunu bekleye dursun on kul
Bir kişiye tam dokuz dokuz kişiye bir pul

anlayışının abidesi bir iktisadî uygulama var. Bir tarafta kesesi, ensesi ve göbeği şişkinler öbür tarafta ekmeğe, kuru ekmeğe hasret çöp gibi insanlar... Allah'a revâ mı? Değil ama uygulama böyle. Kısakürek buna karşı geliyor. Ve mukaddes emaneti arıyor: "Ne ettik, ne ettiler mukaddes emaneti?" diye soruyor. Necip Fazıl bir şiirinde:

Bıçak soksan gölgeme
Sıcacık kanım akar
Bir de dön bak ülkeme
Başsız başsız adamlar

diyor. Kısakürek seksen yıllık ömründe bu başsız adamlarla cedelleşti. Onların kafasına bir şeyler sokmaya çalıştı. Çoğu nasipsizmiş. Onun yolunu anlamadılar. Kılavuz'unun "nur yolu izinden" haberdar olamadılar. Sakarya Türküsü'ndeki:

Bana kefendir yatak, sana tabuttur. havuz
Sen kıvrıl, ben gideyim son peygamber kılavuz!
Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya
Yüz üstü çok süründün, ayağa kalk Sakarya!

mısralarının mesajını anlayamadılar. Biz bu mesajı şerhe çalışsak Kısakürek'in mücadelesini başından sonuna kadar anlatmamız gerekecek, buna zamanımız yoktur. Onu rahmetle anıp yetişmesine çalıştığı neslin temsilcilerine, 1960 sonrası edebiyatımızdaki islâmî hareketlere temas edeceğim. Böyle bir konuşmada Sezaî Karakoç'tan bahsetmemek olmaz. O, hareketinin adını "Diriliş" koydu. İnşallah bu diriliş olacaktır. 1960 sonrası faaliyet gösterenlerden ismini söylemediklerim beni mazur görsünler. Hisarcılar, Edebiyat mecmuası etrafında toplananlar, Maveracılar ve diğerleri benim neslimden olanlar ve bizden gençler, hayatını gayesi uğruna harcayanlar, İslâm'ı hayat dînî olarak kabul edip kalemini kabulleri istikametinde kullananlar beni affetsinler. Hepsinden söz edemiyeceğim. Zaman az. Aslında ben sanıyordum ki Âkif, Necip Fazıl veya Sezaî çevresinde en az yarımşar saat konuşabileceğim. Fakat yanılmışım. Hepsinden yarım saatte bahsetmem gerekiyormuş... İşte ben de böyle değinip değinip geçiyorum. Teğet geçiyorum.

Sezaî Karakoç diyor ki " bir savaşımız var, bu zihniyet savaşıdır. Bu bir medeniyet savaşıdır" Ona göre İslâm medeniyeti ile ona karşı olan medeniyet var. Hak var, bâtıl var. İslam hak. Ona karşı olan sistemler batıl. O, İslâmı Hz. Muhammed'le başlatmıyor, ilk peygamberle başlatıyor. Özet olarak diyebiliriz ki peygamberlerin getirdiği mesaj hak, onun karşısında olanlar batılıdır.

Biz, diyor Sezaî, "hangisinden tarafız? Peygamberlerle gelenlerden tarafız. Biz onun mücadelesini veriyoruz. Diğer sistemlere: Kapitalizme, komünizme karşı mücadele veriyoruz." Kur'ân terminolojisini kullanıyor: "Ashab-ı yemin, ashab-ı şimal" diyor. Yani sağcıları, solcuları anlatırken bizim bugün anladığımız anlamda yahut bize anlatılan anlamda sağcı, solcu demiyor. Bizde kapitaliste sağcı diyorlar. Kapitalistten sağcı olur mu? Kur'ân'ın aydınlığında değerlendirirsek olmaz. Komunisti de, kapitalisti de solcu. Ya sağcı kim? İlk peygamberden beri gelene mesaja uyan sağcı, müslüman sağcıdır. Müslüman yalnız inanmakla yetinmiyor. O, aynı zamanda inandığını yaşıyor, amel ediyor. İnanan insan zaten amel etmek zorunda. Bu hususta, Âkif'in bir beyti geldi hatırıma. Kaydetmeden geçemiyeceğim:

İmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür
İmansız olan paslı yürek sînede yüktür.

Demek ki her işin başı iman, sonra amel... Sezaî, bütün hayatı boyunca Diriliş mecmualarıyle, Diriliş neşriyatiyle, etrafına topladığı arkadaşlarıyla bu birliği sağlamaya çalışmış. İmansız amelin olmayacağını, amelsiz imanın yaşayamayacağını anlatmaya, duyurmaya çaba sarf etmiş, Bugün, âlayişten uzak , kendi köşesinde kozasını örmeye devam eden Sezaî'nin şiirini anlamak, ona nüfuz edebilmek kolay değildir. Şiirinde, çoğu defa, rumuzla konuşur. Şiirini anlayabilmek için şerhe baş vurmak gerekir. Fakat nesirleri daha sadedir, anlaşılır tarzdadır. Ayrıca nesirleri yer yer şiirlerinin anahtarlarını sunar okuyucuya.

Genç arkadaşlarımızı Sezaî'yi anlamaya, anlamak için gayret göstermeye davet ediyorum. Gençler onu anlayabilecek bilgi hamulesine, duygu yoğunluğuna ulaşınca bir çok meseleyi halledecekler: Kur'ân'a, hadislere, peygamberlerin hayatına, İslâm tarihine ve zaman zaman garp tefekkürüne müracaat edecekler. O zaman kendimize geleceğiz, biz, biz olacağız. Ve batı bizi zincire vuramayacak, hücumlar zayıflayacak, medeniyetimiz gelişecek. Rekabet gücümüz artacak. İnsanımız, medeniyet değiştirmenin intihar olduğunu anlayacak. Medeniyetimizin kaynağı olan kültürümüz saflaşacak. Medeniyetimiz kabuk değiştirip asra uygun hamleler yapacak. Bu hamlelerde batıyı görmezlikten gelmeyecek. Batılının tecrübesinden de yararlanacak. Çünkü mü'min olan bilir ki:" Hikmet mü'minin yitiğidir, nerede bulursa alır."

Muhterem dinleyenlerim,

Tanzimat'tan günümüze kadar, edebiyatımızdaki din motifli ifadelerin çok cüzi bir kısmını size sundum. Keşke zamanım olsaydı da gönlümü size açsaydım. Medeniyetimizin kavgasını yürütenleri konuşturabilseydim. Bu kadarı da bir şeydir. Bir devirde bunları söyleyebilmek cesareti gerektirirdi ve söyleyenler hapsedilirdi. Nereden nereye gelindi... Şükr etmek, hamd etmek ve duâ etmek gerekir.

Ölçüyü kaçırmadan, Donkişotluk etmeden, hasbî olarak hakkın mücadelesini sürdürmek gerekir. Her geçen gün hakkı savunanların kekemelikleri düzeliyor. Bu hastalık, inanıyorum gelecek nesillerde kalmayacak. Aksine gelecek nesiller hakkı çok beliğ bir tarzda savunacaklar. Tarihimizi yeniden yazacaklar. O tarih içinde, hakkı savunanlar arasında yer alabilmek ne büyük saâdettir! Hakkı anlatan kalemlerce rahmetle anılmak ne büyük nimettir!

Hepinizi hürmele selâmlıyorum. Allah'a emanet olunuz.

DÎVAN ŞİİRİNDE HZ. PEYGAMBER'İN İSİM VE SIFATLARI -ESMÂ-İ NEBÎ-

Yrd.Doç.Dr. Emine YENİTERZİ(*)

Bütünüyle dînî kültürle içiçe olan klasik edebiyatımızda mevlid, sîre, hilye, mi'râc-nâme, Hicretü'n-Nebi, şefâatnâme, kırk hadis, yüz hadis gibi Hz. Peygamber'le ilgili zengin türlerden biri de "Esmâ-i Nebî"dir. Cenâb-ı Hâkk'ın isimlerinin topluca verildiği Esmâ-i Hüsnâ tarzındaki manzûmelere(1) benzer şekilde; hem Allah'ın, hem de bütün müslümanların ortak sevgilisi olan Hz. Peygamber'in dînî kültürde yer alan isimlerinin manzum veya mensur, müstakil eserler halinde toplanılması da bir gelenek olmuştur. "Umaram her bir adûñ başka şefâ'at eyleye(2)" dileğiyle veya

"Şeref degül mi ki nâm-ı şerîfüñi añanı
Hezâr cehd ile İblîs idemeye idlâl(3)"

İnancı yanında, bizzat Hz. Peygamber'in bir hadisi, şâirleri Esmâ-i Nebî konusunda yazmaya teşvik etmiştir. Bu hadiste; Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını yazan, okuyan ve asan kimsenin evine belâ, hastalık, dert, illet, göz değmesi, haset, büyü, yangın ve yıkıntı gibi şeylerin yaklaşmayacağı gibi; ism-i şerîflerinin orada bulunduğu sürece ev halkına fakirlik, zehirlenmek, gam gibi sıkıntıların da gelmeyeceği belirtilir(4). Neticede bu hadis dolayısiyle Hilye-i Şerîfler yanında Esmâ-i Nebî levhaları asırlarca müslüman evlerinin birer süsü olmuştur. Nitekim Hasîb'in Esmâ-i Nebî türündeki Dürretü'l-Esmâ adlı mesnevîsinde bu husus açıkça belirtilir:

(*) S.Ü.Fen-Edb.Fak.Türk Dili ve Edb.Böl.Öğretim Üyesi.

(1) Bkz. Halil İbrahim Şener, Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâlar, D.E.Ü. S.B.E. Yayımlanmamış D.T. İzmir, 1985.

(2) Coşkun Ak, Muhibbî Dîvânı, Ankara 1987, s. 41.

(3) Ali Nihad Tarlan, Necâti Bey Dîvânı, İst. 1963, s. 19.

(4) Muhiddin Baltacı'ya ait yazma mecmuanın başından alınmıştır.

Hadîsinde buyurdı Fahr-i 'Âlem
O şâh-ı enbiyâ zât-ı mükerrem

Buyurmışdur o şâh-ı taht-ı "Levlâk"
O sultân-ı zemîn ü 'arş u eflâk

Muhabbetle benüm hilyem görenler
Cemâlüm şevkine cânlar virenler

Tahiyyât u selâmum eydür ekser
Görüp hilyem ider ta'zîm her bâr

Salâtumla ider esmâmı ta'dâd
İder rûh-ı revânum zikr ile şâd

Husûsâ hilyemi itdürse tahrîr
Yüzin görmekle levha kılsa tavkîr

Beni görmiş olur gûyâ o ümmet
Olur 'ukbâda şâyân-ı şefâ'at

O kim ta'dâd ide ism-i şerîfüm
Bile cânı gibi levh–i latîfüm

Anı görmiş beni görmiş gibidür
Bu tebşîri iden hakkâ Nebî'dür

Ola bir hânede ol levha-i pâk
Belâyâdan ider Hâkk anı bî-bâk

İderse zikr,i esmâ ile ta'zîm
Kılarsa hilyeme beytinde tekrîm

Birine on salât olur Hudâ'dan
İrür feyzi Habîb-i Kibriyâ'dan

Kişi mahbûbı zikrin itse iksâr
Muhabbetle ider tahsîl-i dîdâr

Mücerrebdür ki esmâ-i Resûl'i
Yazup olmazsa ma'nâdan zühûli

Olur her müşkili ol şahsa âsân
İ'ânet eyler aña şâh-ı 'adnân

Teşebbüs itmesün dâmân-ı gayrı
Huda feth eyler aña bâb-ı hayrı

İder terfîh aña emr-i ma'âşın
Gidersin dilden efkâr u telâşın

Olur şâyeste-i tevfîk-i Bârî
Resûlullâh olur her demde yârî[5]

Hasîb'in özetle işaret ettiği bu hususlara bağlı olarak Hz. Peygamber'in; Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde belirtilen isimleri ile İslâmî kültürde yer alan isim, sıfat, künye ve lakapları pek çok mensur esere konu olmuştur[6]. Bu eserlerden en çok şöhret bulanı Süleyman Cezûlî'ye aittir. Hz. Peygamber'in iki yüz bir ismini ele alarak açıklayan bu eseri on altıncı asırda Kara Dâvud İzmitî Türkçe olarak şerhetmiştir. "Tevfîku Muvakkıfu'l-Hayrât Li-Neyli'l-Berekât Fî-Hidmeti Menbai's-Saâdet[7]" adlı şerh halk arasında kısaca Delâil-i Hayrât Şerhi veya Kara Dâvut adıyla bilinir. Burada Hz. Peygamber'in en meşhur iki yüz bir adının verilmesine mukâbil, bazı eserlerde O'nun bin[8] veya iki bin yirmi[9] ismi olduğu görüşleri de mevcuttur. Zîrâ; isimlerin çokluğu ismi alan kişinin şerefîne işâret eder düşüncesiyle, Hz. Peygamber'de mevcut olan bütün sıfatlardan O'nu medheder mâhiyette isimler türetilmiştir[10].

Yüce Peygamber'in bu türden ve sayısı bini geçen isimlerinin bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde, kendisinden önce gelen mukaddes kitap ve sayfalarda belirtilmiş; bir kısmı Esmâ-i Hüsnâ veya diğer peygamberlerin isimleriyle ortak olmuş, diğerleri de dînî ve edebî kültürü-

(5) Hasîb, Dürretü'l-Esmâ, Nuruosmâniye Ktp.Nu: 4953, yk.86^b-87^a.

(6) Bu konuda yazılmış müstakil eser ve risâlelerden tesbit ve istifâde imkânı bulduğumuz birkaç tanesi:

İbrahim Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ Fî-Esmâi'n-Nebevviyyeti'l-Esnâ, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp.H.Böl.Nu: 1304, yk. 1^b-32^b; Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin, Mir'âtü's-Şefâ Fî-Nuhbeti Esmâi'l-Mustafâ, Top.Sar.Müz.Ktp. Y.Y.Böl.Nu: 347, yk. 136^a-140^b; Eş-Şeyhü'l-İmâm Ebi'l-Hasani'l-Harrâlî (El-Mağribî), Şerhü's-Sünneti'l-Aliyye Fi'l-Esmâi'n-Nebeviyyeti'l-Mustafaviyye, Top.Sar.Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 441;

En'am ve Mecmua, Top.Sar.Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 418, yk. 13^a-13^b; Esmâü Seyyidinâ ve Mevlânâ Muhammed S.A.V., Top.Sar.Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 1070, yk. 22^a-28^b;

Esmâü'n-Nebî, Top.Sar.Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 1108, yk. 11-12; Esmâü Nebînâ Muhammed, Süleymâniye Ktp. Mihr-i Şâh, Nu: 220, yk. 8^a-8^b;

Sehavî Şemseddin Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed, El-Kavlü'l-Bedî Fi's-Salât Ale'l-Habîbi'ş-Şâfî, Süleymâniye Ktp. Fatih, Nu: 1118, 205+1 yk. (Bu eserde Hz. Peygamber'in dört yüzden fazla ismi verilmektedir.)

(7) Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 4914. Neşri icin bkz. Kara Dâvud, Delâil-i Hayrât Şerhi, Sad. Abdülkadir Akçiçek, İst. 1975.

(8) Şemseddin Ebî Abdullah Muhammed b. Kayyumi'l-Cevziye, Zâdü'l-Meâd Fî-Hüdâ Hayri'l-İbâd, (y.y.), H. 1369, C. I, s. 21; İsmâil Hakkı Bursevî, Ferahu'r-Rûh (Muhammediye Şerhi), İst. 1294, C. I, s. 144.

(9) Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 45^a.

(10) Zâdü'l-Meâd, C. I, s. 20.

müzde yalnızca O'na has özel adlar olarak kullanılmıştır. Buna göre Hz. Peygamber'in isimlerini aşağıdaki tasnif içinde değerlendirmek mümkündür.

1. Kur'ân-ı Kerîm'deki İsimleri: Ahmed, Emin, Beşîr, Bürhân, Hâtem, Dâî, Raûf, Rahim, Resûlu'r-Rahme, Sirâc, Münîr, Sırât-ı Müstakîm, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm, Abd, Urvetü'l-Vüskâ, Kademü's-Sıdk, Muhammed, Müddesir, Müzzemil, Mustafâ, Müctebâ, Nebiyyü'l-Ümmî, Nezîr, Ni'metullâh, Hâdî[11].

2. Diğer kitap ve Sayfalardaki İsimleri: İncil'de; Ahmed, Baraklit, (veya Faraklit), Hanbatâ, Rûhu'l-Hâk, Rûhu'l-Kuds, Sâhîbü'l-Kâdîb, Sâhîbü'n-Na'leyn. Tevrat'ta; Ahyed, Bidbid, Dahûk, Mütevekkil, Muhtâr. Zebur'da; İklîl, Cebbâr, Hamyâtâ, Hâthât, Kayyim, Mukîmü's-Sünne. Diğer peygamberlere indirilen suhufta; Ehûnâh, Tâbtâb, Müşeffih, Ecîr, Hâtem, Mâzmâz, Munhaminnâ[12]. Bunlara ilaveten Darîr'in Siyer'inde suhufta Bûzâ, Tevrat'ta Midmid, Zebur'da Nûrâ ve İncil'de Hûrâ isimlerinin bulunduğu belirtilir[13].

3. Hadislerde Belirtilen İsimleri: Ahmed, Ahyed, Emîn, İmâmü'l-Muttakîn, Hâşir, Habîbullâh, Râkibü'l-Burâk, Resûlü'r-Rahme, Resûlü'r-Râhe, Resûlü'l-Melâhim, Seyyidü'l-Mürselîn, Seyyid-i Veled-i Âdem, Sâbık, Şefî', Şâfî', Müşeffa', Sâhîbü'l-Hâtem, Tâ-Hâ, Zâhir, Âkıb, Abdullâh, Kâidü'l-Gurri'l-Muhaccelîn, Kusem, Mâhî, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Muktefî, Mukaffâ, Nebiyyü't-Tevbe, Nebiyyü'r-Rahme, Nebiyyü'l-Melhame, Yâ-Sîn[14].

4. Esmâ-i Hüsnâ İle Ortak Olan İsimleri: Evvel, Âhir, Cebbâr, Hâmid, Hamîd, Hâk, Habîr, Ra'ûf, Rahîm, Şâhid, Şehîd, Şekûr, Sâdık, Azîz, Azîm, Afüvv, Alîm, Fettâh, Kuddûs, Kavî, Zû-Kuvve, Kerîm, Ekrem, Mübeşşir, Mübîn, Mahmûd, Mü'min, Müheymin, Nûr, Velî, Mevlâ, Hâdî, Yâ-Sîn[15]. Nitekim bu husûsâ dîvan şiirinde yer yer işâret edildiğini görürüz.

---

(11) İbrâhim Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 2^a-31^a.

(12) a.g.e., yk. 2^a-29^a.

(13) Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr), İnceleme Metin I, A.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış D.T., Ankara, 1986, s. 34. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak bkz. Kadı Mahmûd b. Hasan Atinalı, Hz. Muhammed'e Dâir Tevrat, Zebur ve İncil'deki Nasların Tercümesi Risâlesi, Süleymâniye Ktp. Tarlan, Nu: 144/IV, yk. 57^b-59^b.

(14) Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 2^a-31^a. Ayrıca bu hadisler için bkz. Ebû İsâ Muhammed Et-Tırmizî, Şemâil-i Şerîfe, Ter. ve Şerh: Hüsâmüddin En-Nakşbendî, Sadeleştiren: Mehmet Sadık Aydın, İst. 1976, s. 366-368.

(15) Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 4^b-31^a.

Beyne'r-rüsül Cenâb-ı Hudâ ism-i pâkini
Yâd itse kendi nâmı ile hem-karâr ider

Esrâr Dede[16]

Mahbûb-ı Hâk Muhammed-i Mürsel ki eylemiş
Allâh nâm-ı hazretini nâmına karîn

Senîh-i Mevlevî[17]

İsmini ism-i şerîfinle berâber yazdı
Zâtını zâtına hem eyledi mir'ât-ı edâ

Şemsî[18]

5. Hz. Peygamber'in Diğer Peygamber ve Din Büyükleriyle Ortak Olan İsimleri: Yüce Peygamber'in Ahmed, Muhammed, Âkıb, Hâşir, Mukaffâ, Nebiyyü'l-Melhame gibi isimleri yalnızca kendisine hastır. Ancak Resûlu'llâh, Nebiyyu'llâh, Abdullâh, Şâhid, Mübeşşir, Nezîr, Nebiyyü'r-Rahme, Nebiyyü't-Tevbe gibi isimleri diğer peygamberlere de verilmiştir[19]. Bu arada Hz. Âdem'in Safiyyu'llâh, Hz. İbrâhim'in Halîlu'llâh, Hz. Mûsâ'nın Kelîmu'llâh, Hz. Îsâ'nın Rûhu'l-Kuds, Hz. Alî'nin Murtezâ ve Müctebâ, İmâm Gazzâlî'nin Hüccetü'l-İslâm isimleri aynı zamanda Hz. Peygamber'in de ismidir.

6. Yalnızca Hz. Peygamber İçin Kullanılan Tâbirler: Dînî ve edebî metinlerde geçen Fahr-i Kâinât, Fahr-i Âdem, Mefhar-ı Âlem, Ebû'l-Mü'minîn, Hayru'l-Mürselîn, Kân-ı Şefâat, Mahbûb-ı Hâk, Muîn-i Beşer, Resûlü's-Sakaleyn, Seyyidü's-Sâdât, Seyyidü'l-Mürselîn, Sultân-ı Enbiyâ gibi terkipler doğrudan Hz. Peygamber'e işâret eden tâbirlerdir. Bu sebeple kültürümüzde ve edebiyatımızda Yüce Peygamber için kullanılan bu tâbirlerin, sıfat mânâsı dikkate alınmadan birer özel isim olarak telakkî edilmeleri ve imlâda da büyük harflerle yazılmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

7. Hz. Peygamber'in Edebî Mâhiyetteki İsimleri: Edebî metinlerde, özellikle na'tlarda Hz. Peygamber için sultan, ay, güneş, deniz, inci, gül, bülbül, servi, çerâğ, tabîb gibi motifler ele alınırken; bu teşbih ve istiârelere bağlı terkipler çoğu zaman birer isim olarak kullanılmıştır. Bunlardan bazıları: Meh-i Burc-i Fezâyil, Bedr-i Dücâ, Mâh-ı Münîr, Sadr-ı Bedr-i Kâinât, Âyîne-i Ezel, Mir'ât-ı Hudâ, Cevher-i Zât, Dürre-i Beyzâ, Dürr-i Yetîm, Şems-i Kevneyn, Şems-i Sübhân, Âfitâb-ı Evc-i

(16) Esrâr Dede, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Esrâr Dede, İst. 1257, s. 4.
(17) Senîh-i Mevlevî, Dîvân-ı Senîh-i Mevlevî, İst. 1275, s. 8.
(18) Hüseyin Şemsi Ergüneş, Şemsî Dîvânı, Der. Muhiddin Ergüneş, Ank. 1976, s. 2.
(19) Zâdü'l-Meâd, C. I, s. 20-21.

Dîn, Neyyir-i A'zam, Sehâb-ı Rahmet, Tabîb-i Marîz-i İsyân, Menba-ı Âb-ı Hayât, Nizâmü'l-Âlemîn, Rûh-i A'zam, Ser-Çeşme-i Kerem, Serv-i Bostân-ı Dîn, Şâhenşâh-ı Asfiyâ, Ukde-Güşâ gibi.

8. Hz. Peygamber'in İsimleriyle İlgili Bütün Bu Tasniflerin Dışında: O'nun değişik zaman, mekân ve topluluklara göre aldığı adlar da ayrı bir kategori teşkil eder. Buna göre Hz. Peygamber'e; Ahmed isminin dünyaya gelmeden önce, Muhammed'in hayatta iken, Mahmûd adının da kendisinden sonra verildiği konu edilir[20].

Ayrıca Ka'bu'l-Ahbâr'dan nakledilen bilgilere göre Hz. Peygamber: "ehl-i cennet meyânında ABDÜ'L-KERÎM, ehl-i dûzah indinde ABDÜ'L-CEBBÂR, melâike-i arş lisânında ABDÜ'L-HAMÎD, sâir firiştegân beyninde ABDÜ'L-MECÎD, peygamberân arasında ABDÜ'L-VEHHÂB, cinniyân içinde ABDÜ'R-RAHÎM, şeyâtînde ABDÜ'L-KAHHÂR, cibâlde ABDÜ'L-HALLÂK, bahrde ABDÜ'L-KÂDİR, balıklarda ABDÜ'L-KUDDÛS, haşerâtta ABDÜ'L-MUGÎS, vahşîlerde ABDÜ'R-REZZÂK, sibâ yani yırtıcı hayvanlarda ABDÜ'S-SELÂM, dört ayaklı hayvanlar indinde ABDÜ'L-MÜ'MİN, kuşlar indinde ABDÜ'L-GAFFÂR" isimleriyle bilinmektedir[21]. Dîvan şiirinde bu hususlara da yer yer temâs edilmiştir:

Gülbâng-ı Kudûmüñ çekilir 'arş-ı Hudâ'da
Esmâ-i şerîfiñ anılır arz u semâda

Şeyh Gâlib[22]

Semâda ism-i pâkiñ oldı Ahmed
Zemînde Mustafâ'sın yâ Muhammed

Müştak[23]

Buraya kadar görülebileceği gibi Hz. Peygamber'in gerek edebî, gerek dînî; O'nun her yönden maddî ve mânevî üstünlüğünü, örnek oluşunu, Hâkk'ın ve Müslümanların sevgisini ifâde eden yüzlerce ismi vardır. Bu isim ve sıfatlar ile mâhiyetleri konusunu ele alan mensur eserler yanında, edebiyatımızda yalnızca bu konu üzerinde yazılmış müstakil manzûmeler de vardır. Esmâ-i Nebî türüne dâhil edilen ve Hz. Peygamber'le ilgili manzum eserler[24] arasında yer alan bu manzûmeler sayılı örnekleri olması sebebiyle yeterince tanınamamıştır.

---

(20) Zâdü'l-Meâd, C. I, s. 21.

(21) Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin, Mir'âtü's-Safâ,yk. 135^{b}; İbrâhîm Hanîf Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 22^{a}.

(22) Şeyh Gâlib Es'ad, Dîvân-ı Şeyh Gâlib, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu: 2418, yk. 56^{a}.

(23) Müştâk, Dîvân-ı Müştâk, İst. 1264, s. 19.

(24) Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler" **Şükrü Elçin Armağanı**, Ankara, 1983, s. 159.

Bu türde tesbit edebildiğimiz manzûmeler:

1. Müellifi meçhul olan on bir beyitlik mesnevîde[25] Hz. Peygamber'in yüz on ismi verilmiştir.

1 Ahmed ü Hâmid Muhammed Kâsım u 'Âkıb Münîr
Hâtem ü Câhid Sirâcün Hâşirün Mâhin Beşîr

2 Münzir ü Dâ'in Nebiyy ü Şâhidü Mehdî Halîl
Hâdî Mahmûd u Mübeşşir Mühtedi Nûr u Celîl

3 Nâsır u Hâfız Resûl ü Âdil ü Vâ'ız Şehîd
Hüccet ü Sâhib Nezîr ü Vâ'id ü Nâtık Reşîd

4 Sâdık u Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn ü Şafiyy ü Mustafâ
Kâsım u Tâ-Sîn ü Hâ-Mîm ü Takiyy ü Murtazâ

5 Hâkk u Müddessir Habîb ü Abd ü Hâkim Müstakîm
Tâhir ü Muhtâr u Müslim Seyyid ü Kâ'id Kerîm

6 Âlim ü Sâbık Şifâ vü Vâsıtun Mekkî Selâm
Muktasıd Müzzemmil ü Bürhân u Fettâh u İmâm

7 Evvel ü Âhir Müşeffa Şâfi' ü Şâkir Karîb
Zâhir ü Bâtın durur hem Müctenib Yâr-i Mücîb

8 Âmir ü Nâhî Muhallil Hâşimiyy ü Evvelî
Ebtahî Tayyib Müferrî vü Hicâzî hem Velî

9 Hem Rahîm ü hem Muharrem hem Şekûr u hem Münîb
Hem Ganiyyü hem Cevâd u hem Nasîh ü hem Hatîb

10 Hem Kureyşî vü 'Azîz ü dahi Kusvâ Medenî
Mütevâsıt hem Ra'ûf u 'Arabiyy ü Hurremî

11 Hem Halîm ü hem Kelîm Ümmî Mübelliğ hem Mübîn
İtdi teblîğ-i risâlet aña irince yakîn

2. Müellifi meçhul iki beyitlik kıt'ada [26] Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de geçen yirmi üç ismi mevcuttur:

Der Beyân-ı Esmâu'n-Nebî Fî'l-Kur'ân

1 Nebî vü Ümmî vü Gays u Müzemmil ü Ni'met
Resûl u Sıdk u Ra'ûf u Rahîm ü Nûr u Nezîr

(25) Mecmua, Millhi Ktp. Yazma A-2301/294, yk. 7^a.
(26) Mecmua, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. Nu: 3742, yk. 9^b.

2 Beşîr ü Şâhid ü Dâ'î vü Ahmed Mustafâ Mübîn[27]
Kerîm ü Rahmet ü Hâk Müddesîr Sirâc u Münîr

3. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde (tel. 812/1409) münâcât bölümünde Esmâ-i Hüsnâ'nın, Hz. Peygamber'in medhi bölümünde de sekiz beyitte Esmâ-i Nebî'den kırk ismin verildiğini görüyoruz[28]. Bu beyitler müstakil bir manzume veya bölüm olmamakla birlikte Esmâ-i Nebî türünün tipik özelliklerini aksettirmektedir:

1 Ol Sirâc u ol Beşhir ü ol Nezîr
Ol İmâm u ol Hümâm u ol Münîr

2 Ol Kerîm ü ol Kerhim ü ol Halîm
Ol Şefî' ü ol Mutî' ü ol Selîm

3 Ol melîhu'l-vech ü ol kalbi safâ
Murtazâ vü Müctebâ vü Mustafâ

4 Âmir ü Nâhî Karîb ü hem Mücîb
Hâfız u Va'iz Şekûr u hem Rakîb

5 Hâdî vü Mehdî vü Muhtâr u Halîl
Oldur ol kim sevdi yaratdı Celîl

6 Ol Habîb ü ol Hashib ü ol Nesîb
Ol Münîb ü ol Tabîb ü ol Hatîb

7 Oldur ol Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn ü Emîn
Oldur ol hem Rahmeten Li'l-'Âlemîn

8 Hem Muhammed dahi Mahmûd oldur ol
Cümle mahlûk içre Maksûd oldur ol

4. Hüseyn b. Ahmed Sîrozî (ölm. 1000/1591), Câmiu'l-Envâr Alâ Tefsîri'l-İhlâs-ı Şerîfe adlı eserinde Esmâ-i Nebî için ayırdığı bölümde yirmi üç beyitle Hz. Peygamber'in doksan dokuz ismini vermiştir[29]:

Fî-Beyân-ı Esmâ-i Hazret-i Resûlullâh

'Aleyhi's-Salât Ve's-Selâm

1 İmdi iy 'uşşâk-ı Ahmed idem esmâsın beyân
Cân kulağından işidüñ diñleñüz bâ-gûş-ı cân

(27) Bu mısrada vezin bozuktur.

(28) Ahmed Ateş, Süleyman Çelebi-Vesîletü'n-Necât, Ankara, 1954, s. 105.

(29) Hüseyn b. Ahmed Sîrozî, Câmiü'l-Envâr Alâ Tefsîri'l-İhlâs-ı Şerîfe, İst. Arkeoloji Müz. Nu: 66, yk. 260^a-260^b.

2 Ki Muhammed dahi Mahmûd Ahmed-i Hâmid'dür ol
Kâsımun hem 'Âkıbun dir ol Huzâ-ı bî-mekân

3 Hâtimün Mâhin vü Dâ'in pes Sirâcün hem Münîr
Hem Mübeşşirün Nezîrün Münzirün uş 'âlî-şân

4 Hem Resûlün Mürselün dir aña Allâh yâd ide
Pes Nebiyyün dahi Mehdiyyün dinildi aña san

5 Mühtedün dir hem Halîlün hem Tabîbün Tayyibün
Hem Safiyyün Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn olupdur uş 'ıyân

6 Mustafâ vü Murtazâ'dur dahi Muhtâr Nâsır ol
Kâyimün'dür Hâfızun hem Şâhidün dutma gümân

7 Hem Şehîdün 'Âdilün dir 'Âlimün'dür hem Halîm
Dahi Nûrun hem Mübînün didi aña yüce Hân

8 Hem de Bürhân Hüccetün'dür pes Beyânun hem Mutî
Mezkûrün hem Vâ'ızun dir ol Hüve'l-Hayy câna cân

9 Sâhîbün hem Nâtıkun'dur pes Musaddık'dur biri
Dahi Mekkiyyün Medeniyyun didiler her zamân

10 Nûrun uş dahi Nûrâniyyun'dur anuñ adı uş
Ebtahiyyun Kerrûbiyyun dahi ne eydem beyân

11 Hem Kureyşiyyun 'Arabî Hâşimiyyun hem 'Azîz
Pes Harîsün'dür Ra'ûfun dir aña ol Müste'ân

12 Uş Rahîmün hem Cevâdun hem Ganî Fettâh 'Âlîm
Hem Münîbün'dür Hatîbün'dür Fasîhün bi'l-lisân

13 Dir Reşîdün Tâhirün uş hem Mutahhar aña ad
Pes İmâmün dahi Ümmiyyün işid ol şâd-mân

14 Mutevassıt Sâbıkun Hakkun hakkun durur hem Muktasıd
Evvelün uş Âhirün dir Zâhirün Bâtın hemân

15 Şâfi'un'dur hem Şefî'un uş Mustafâ Hâdî hem
Pes Muhallil hem Muharrem 'Âmirün Nâhin bedân

16 Hem Hakîmün hem Karîbün Şâkirün hem de Şekûr
Hem Sabûrun'dur Rakîbün dahi Mürsel iy hân

17 Dahi Müddessir buyurmış Müctebâ'dur ol biri
Pes Mu'allâ'dur Müzekkâ uş ol esmâu'l-hasân

18 Hâk Ta'âlâ nice yirde adına adaş ider
Zîrâ sevmişdür Habîb'idür mukarrer bî-gümân

19 Uşta mü'minler de anuñ ümmetidür bâ-şafâ
Anları da añdı añlañ tâm olsun bu nişân

20 Kendünüñ bir adı Mü'min'dür saña da eyle dir
Adına adaş idüben didi Mü'min ad u san

21 Emr ider hem kullarına virdi destûr ol Kerîm
Diyeler ad 'Abdü Rahmân 'Abdü Kâdir yok me'ân

22 Dahi gayrın aña göre pes kıyâs eyleñ anuñ
Koyalar evlâde ismin işbu resme uşta şân

23 Soñra eydem ol Muhammed neye mazhardur haber
Ya'nî esmâdan beyânın terk idem uş hânumân

5. Halîmî (1014/1605)'ye ait hilyede Esmâ-i Nebî'ye ayrılan on dört beyitte yüz altı isim verilmiş;[30] ayrıca mensur olarak Esmâ-i Nebi'yi yazmanın ve ezberlemenin faziletleri anlatılmıştır:

Esmâ-i Resûlu'llâh Bi'n-Nazm Salla'llâhu 'Aleyhi ve Sellem

1 Ahmed ü Mahmûd u Peygamber Muhammed Mustafâ
Hâkk u Dâ'in Hâmid ü Mürsel Resûlün Murtazâ

2 Hâtem ü Hâtim Halîl ü Nûr u Sultân u Sirâc
Kâşif ü Kâtı' Yetîm ü Mehdî vü Hâd u Sirâc

3 Yâ-Sîn ü Tâ-Hâ Müzemmil Mâyim ü Mü'min Takî
Nâsır u Hüccet Beyân u Vâ'ız u Nâtık Nakî

4 Evvel ü Âhir 'Azîz ü Zâhîr ü Bâtın Kerîm
Âmir ü sâhib-Katîb ü Muktasıd Tâb u Rahîm

5 Kâsım u 'Âkıb Mübeyyiz Seyyid ü Sâbık Beşîr
Hâşir ü Müddessir ü Mekkî vü Ümmhi vü Nezîr

6 Şâmih ü Muhtâr ü Ahyed Hâfız u Sâdık Tabîb
'Âdil ü Tâhir Mutahhar hem Hatîb

7 Ebtahî Medenî Kureyşî Hâşimî 'Arabî Nasîh
Hem Mübîn ü 'Âlim ü Fettâh u Bürhân u Fasîh

8 Ol Karîb ile Emîn ü hem Basîr hem 'Âlîm
Bil Rakîb,i şehr oldı Ganî nâm-ı Selîm

(30) Mecmua, Çorum İl Halk Ktp. Nu: 288, yk. 32^a-32^b.

9 Di Mütevassıt Reşîd oldı Mübârek hem Habîb
Di Şekûr ile Muvahhid hem Müzekkir'le Mücîb

10 Bil Muşaffa'dur Muhallil'le Mutî' oldı Halîm
Hem Harîs ile Ra'ûf hem Şun' ile Kelim

11 Müctebâ ile Muharrem'dür Mu'ahhar ol İmâm
Bil Şifâ ile Cevâd oldı HALÎMÎ Ve's-selâm

12 Rûz-ı mahşerde şefâ'at ister ise hâss u'âm
Cân u dilden zikr ola rûz u şeb ola işbu kelâm

13 Yâ İlâhe'l-'Âlemîn esmâ-i Ahmed hakkıçün
Rahmet eyle ümmetine yarınki gün

14 Cümle esmâsı ile olsun aña yüz biñ selâm
Tâbi'ûn u âl u ashâbı ile her subh u şâm[31]

6. Nazîm (1139/1727)'in Dîvân'ında rastladığımız yirmi beyitlik mesnevîde[32] Hz. Peygamber'in doksan dokuz ismini görüyoruz:

1 Nazîm-i 'âcize lutf it İlâhî
Ki her bir 'âciziñ sensin penâhı

2 Yine bir kâr-ı hayra itdi niyyet
Tamâmında diye bi'l-hayr-ı temmet

3 Temennâsın tamâm itdikde hâme
Geze elden ele Ya Rab bu nâme

4 Ola bu nâmeniñ mühr-i hitâmı
Resûlüñ zikr-i esmâ-yı 'ızâmı

5 Hudâvend-i serîr-i mülk-i sermed
Muhammed Mustafâ Mahmûd u Ahmed

6 Hamîd ü Hâmid ü Kâsım u 'Âkıb
Beyân u Hüccet ü Bürhân u Sahîb

7 Sirâc oldur Münîr oldur Beşîr ol
Mübeşşir Münzir oldur hem Nezîr ol

8 Halîl ü hem Habîb ü hem Tabîb ol
Karîb ü hem Münîb ü hem Hatîb ol

9 Safî Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn Murtazâ hem
Müzekkâ hem Mu'allâ Müctebâ hem

(31) 5^a, 6^b, 7^a, 8^b, 10^b, 12^b, 13^b'de vezin bozuktur.
(32) Nazîm, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm, İst. 1257, s. 37-38.

10 Nebiyy ü Mürsel ü Mehdî vü Hâşir
Şehîd ü Şâhid ü Muhtâr u Nâsır

11 Rakîb ü Âmir ü Nâhî vü 'Âlim
Muhallil Mâhî vü Dâ'î Muharrem

12 Harîs ü 'Âdil ü Hâdî vü Hâtim
Cevâd u hem Ganî Fettâh u Kâ'im

13 'Azîz oldur Ra'ûf oldur Rahîm ol
Halîm oldur 'Âlîm oldur Hakîm ol

14 Mübîn ü Nûr İmâm Ümmî vü Hâfız
Mutî' ü Muktesid Mezkhur u Vâ'ız

15 Mütevassıt Hâk u hem Sâbık oldur
Musaddak Mühtedî vü Sâdık oldur

16 Sabûr u hem Şekûr u Şâkir oldur
Dahi Müzzemmil u Müddessir oldur

17 Reşîd ü Tâhir oldur hem Mutahhar
Fasîh ü Nâtık oldur hem Muzaffer

18 Müşeffa' Şâfi' Evvel Âhir oldur
Odur Bâtın yine hem Zâhir oldur

19 Medenî Ebtahî Mekkî'dür ol şâh
Fidâ cân-ı ümem yolında her gâh

20 Kureyşi hem 'Arabî Hâşimî hem
Salât ile selâm aña dem-â-dem

7. Haşmet (1182/1768) Dîvânı'nda Hz. Peygamber'in Delâil-i Hayrât Şerhi'ndeki isimleri, kasîde şeklinde seksen beyitlik Arapça bir şiirde ele alınmıştır. Ayrıca şair bu manzûmeyi yedi sabah okuyan kimsenin dünyevî veya uhrevî isteklerine ulaşacağını ya da felç, vebâ ve sıkıntıdan kurtulacağını belirtir[33].

8. Esmâ-i Nebî türünde tesbit ettiğimiz en hacimli eser Hasîb-i Üsküdârî (1200/1785)'nin Dürretü'l-Esmâ adını verdiği 1032 beyitlik mesnevîsidir[34]. Bir de Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası tertiplemiş olan Hasîb [35], yazımızın başında belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber'in bir hadisi dolayısıyla böyle bir eseri kaleme aldığını belirtirken; Esmâ-i Nebî dolayı-

(33) Haşmet, Dîvân-ı Haşmet, Bulak, 1257, s. 12-16.
(34) Hasîb, Dürretü'l-Esmâ, Nuruosmâniye Ktp. Nu: 4953.
(35) Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. III, İst. 1342, s. 47.

siyle Resûl'ün na'tını dile getirdiğini, bu vesîleyle şefâate nâil olma arzusunu ve müşkül bir duruma düştüğünü, kurtuluş için Hz. Peygamber'e sığındığını ifâde eder. Ayrıca Hasîb, Delâil-i Hayrât'taki iki yüz bir ismi ele aldığını ve şiirin kolay ezberlenmesi sebebiyle nazmı tercih ettiğini bildirir:

Rehâ-yâb olmaga kaydı-ı kaderden
Tevessül eyleyip Hayrü'l-Beşer'den

Nizâm-ı hâlime kıldım vesîle
Yapışdım zeyl-i esmâ-i cemîle

Bu def'a eyledim esmâyı tahrîr
Resûlüñ na'tın itdim anda takrîr

Murâd itdim ki eydem nazm-ı esmâ
Resûlullâh'ı buldum hayr–ı mencâ

Odur ser-mâye-i pür-sûd-ı 'âlem
Odur bu ümmete dâdâr-ı erham

Anıñ ismiyle buldum derde dermân
Cemî'-i müşkilâtım oldı âsân

Hudâ bu nazmı kıldı baña tevfîk
Anıñla eyledim me'mûli tahkîk

İlâhî nazmıma vir sûz u te'sîr
Muhabbet âteşin kıl dilde teşvîr

.....

Berây-ı magfiret ey kilk-i çâlâk
Resûlüñ ism-i pâkin idip idrâk

Nikâyetle kılıp esmâyı ta'dâd
Ola âsâr-ı feyzi dilde müzdâd

Tahiyyât u selâmım eyle imlâ
Revân-ı pâkin eyle bizden ırzâ

Rîvayetdir ki biñ bir ismi vardır
Hakâyık ehline ol âşikârdır

Degül her kimse ol esmâya vâkıf
Meger ol sırrı Mevlâ ola kâşif

İki yüz bir yazar ism-i Resûl'i
Delâ'il'de Süleymân-ı Cezûlî

Velîkin nazm ile olunsa ta'dâd

Suhûlet üzre hıfz eylerdi 'ubbâd

Garaz ta'zîmdir şâh-ı cihânı

Sitâyiş eyle ol sâmî-mekânı

Günâhın 'afvına olsun vesîle

Anıñla nâ'il ol ecr-i cezîle

Muhammed Mustafâ Mahmûd u Ahmed

Olup esmâ-i pâk,i zât-ı emced[36]

.....

Neticede; dîvan şâirlerimizin Hz. Peygamber'in bir hadisinin teşviki veya O'nun na'tını dile getirme, şefâatine nâil olma, sıkıntıdan kurtulma arzusuyla ve kolay ezberlenmesi için manzum olarak kaleme aldıkları Esmâ-i Nebî türünde küçük veya hacimli eserlerin mevcûdiyetini; ancak klasik edebiyatımızın bu konusunun bugüne kadar ihmal edildiğini görüyoruz. Ayrıca mukâyeseli bir çalışma için aynı konunun halk edebiyatındaki benzer örneklerinin taranması ve bu türdeki Arapça ve Farsça manzûmelerin de incelenmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

(36) Hasîb, Dürretü'l-Esmâ, yk. 87^{b}-89^{a}.

TÜRK EDEBİYATININ DİNÎ TASAVVUFÎ BOYUTU

Doç. Dr. Mustafa İSEN

Aslında Türk edebiyatının Dinî ve Tasavvufî nitelik taşıyan boyutundan bahsetmek, bir bakıma Türk edebiyatının tamamından bahsetmek demektir. Çünkü XI. yüzyıldan itibaren Türklerin müslüman olmayı kabullenişlerinden itibaren tekkelerde tasavvuf erbabı, medreselerde ise din bilginleri vasıtasıyla ortaya konan ve hemen hemen bin asra yaklaşan bir zaman devam eden edebi ürünlerin hepsini bu isim adı altında tanımlıyoruz. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve XX. yüzyılda daha keskinleşen bir bakış açısıyla bu edebiyat, yani bizim toplumumuzun Müslüman olduktan sonra XX. yüzyıl başlarına kadar, Tanzimat'a kadar meydana getirdiğimiz edebiyat bizim dışımızdaki bir tasnifle divan edebiyatı ve halk edebiyatı olarak ikiye ayrılarak takdim edilmeye başlanmış ve bunlar adeta batının sınıflı toplumlarındaki manzarayı gösterir nitelikte birbirine karşı iki edebiyat gibi nitelendirilmiştir. Halbuki bu iki edebiyat, seslendikleri kitle itibariyle, kullandıkları dil bir tarafa bırakılacak olursa, muhteva bakımından ve iletmek istedikleri mesajlar bakımından asla birbiriyle çatışmayan, birbirini tamamlayan ve anlattıkları da birbirinin aynı olan şeylerdir. Yani divan edebiyatı ve halk edebiyatı gibi ayırım sunî bir ayırımdır. Bu edebiyatın her iki kolunun ortaya koyduğu ürünler, dinî tasavvufî edebiyat çerçevesi içerisinde mütâlaa edilebilecek edebi mahsullerdir. Din unsuru, ancak bazı şekle ait özelliklerle birbirinden ayrılan edebiyat eserlerinin gerek dünya görüşü açısından, gerekse gelişip olgunlaşmasında bitmez tükenmez bir kaynak oluşundan dolayı bütün Türk edebiyatının, özellikle başlangıcından XIX. yüzyıla kadar Türk edebiyatının temelini teşkil eder. Tanpınarın ifadesiyle bu, yani divan edebiyatı ve halk edebiyatı, aslında kökü aynı olan bir ağacın farklı iki dalından ibarettir. Din dışı bir edebiyat tanımı ise bizde ancak XIX. yüzyıldan itibaren gündeme getirilebilecek bir tabirdir. Yani yine müfredat programları çerçevesinde öğretmeye çalıştığımız gibi bizim tarihimizdeki dinî edebiyat, XIV. yüzyıl-

da başlamaz. Hocamın da belirttiği gibi divan edebiyatı çerçevesinde dinî edebiyattan çok uzak bir isim olarak tanımlanacak Nedim'i bile biz bu çerçeve içinde değerlendirmek ve bu çerçeve içinde değerlendirdiğimiz takdirde anlamak imkanına sahibiz. Önce Selçuklularda, ardından da Osmanlılarda hayat nizamı olarak gündemde tutulan dinî esaslar ve onların çerçevesinde meydana getirilen efsaneler ve menkıbeler, edebiyat ve musıki gibi bir anlamda medeniyetlerin aynası durumunda olan yazılı ve sözlü sanat ürünlerinin ya temel unsurlarını teşkil ederler ya da bir yan unsur olarak onun içine girerler. Bunun temel sebebi üzerinde ayrıntılı olarak durmuyorum. Yalnız Tanzimata kadar dokuzyüz yıl yoğun bir şekilde süren ve Anadolu Türk-İslâm medeniyeti dairesi içerisinde ortaya konulan eserlerin belli başlı vasfını, dinî bir muhteva taşımaları teşkil eder şeklinde özetlemek mümkün. Bu dönemde İslâmi devlet anlayışı devlet düzeninden güzel sanatlara kadar bütün müesseselere hakim durumdadır. Başlangıçta sadece dinin, giderek tasavvufun etkisiyle meydana gelen ve büyük bir kısmı yazıya geçirilen bu dönemin edebiyat ürünlerini, dinî ve tasavvufî başlıklar altında başlıca iki bölümde isimlendirmek uygun olacaktır. Bu çerçeve içinde tekkelerin, okumuş, cahil, esnaf, memur, asker, işçi, saray mensubu, katip, vezir, padişah gibi hemen her meslekten bir çok insana kapılarını açması, bu sûretle bünyelerinde her sınıf insanın rahatça barınabilmesi bu ocağa bağlı edebiyatın da çok geniş bir sahada büyük insan kitleleri arasında yayılmasının başlıca sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Sonraki asırlarda daha çok saray ve medrese çevresinde yayılma ve gelişme imkânı bulan daha üst seviyedeki tasavvufî bir yapı yanında, dünyevî unsurları ağır basan edebiyat ürünleri, divan edebiyatı dediğimiz edebiyatı meydana getirir. Dinî ve daha çok tasavvufî yanı işlenen edebiyat verimleri de genellikle tekkeler çerçevesinde gelişme imkânı bulmuştur. Bunlar biraz önce de belirttiğim gibi aynı kaynaktan beslenen, ancak aralarında küçük dil farkları olan bir edebi anlayışı temsil etmektedirler. Divan edebiyatı daha çok estetik bir platformda gelişirken, tekke edebiyatı ve tasavvufî edebiyat büyük oranda propaganda amacıyla, tebliğ amacıyla kullanılmıştır.

İslâmiyeti kabul etmiş müslüman Türklerin Anadolu topraklarını yurt edinme faaliyetleri X. yüzyıldan itibaren yoğunlaşmaya başlar. Yeni yurda gelen ilk kafileyi Oğuzlar, ikinci kafileyi ise Yörük Türkmenleri teşkil eder. 1071 Malazgirt Zaferinin ardından, yani XI. yüzyılın sonlarına doğru orta ve batı Anadolu'nun önemli bölgeleri Selçuklu Türkleri'nin idaresi altında bulunmaktadır. Anadoluya gelen bu göçebe Türkmen kafileleri, kısa zamanda bütün Anadolu'ya yayılırlar. Hemen

hemen aynı tarihlerde stratejik önemi bulunan bazı noktalara tekkesini kurup postunu sererek çevresinde bir halka meydana getiren şeyhler ve kolonizatör dervişler, Anadolu'yu bir ağ gibi sarmaya başladığı zaman mevlevilik ve bektaşilik gibi başlıca iki tarikat etrafında bir çok kollar teşekkül etmeye, bunlar da oldukça kısa bir sürede tesir sahalarını genişletmeye başlamışlardır. Böylece XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yeni özellikler taşıyan bir Türk edebiyatı meydana gelmeye başlamıştır. Bu Türk edebiyatının teşekkülünde mevlevilik ve bektaşilik gibi iki önemli tarikatın büyük rolü olmuştur. Mevlevilik, hitap ettiği çevre itibariyle daha çok aydın kesimi cezbetmiş ve o çerçeveden insanları kendi etrafında toplamış, buna karşılık bektaşilik bayramî melâmî ve halvetî tarikatlarına bağlı tekkeler çevresinde toplanan, okuma yazma bilmeyen veya kültür seviyesi çok üst düzeyde olmayan geniş halk kitlelerinin anlayabilecekleri fazla sanat gayesi gütmeyen basit bir edebiyatla ortaya çıkmışlardır. Temel karakteristiği itibariyle bu girişi belirttikten sonra bu edebiyatın yine müşterekliğini belirtmek noktasında kullandığı nazım şekillerinden ve kullandığı vezinlerden bahsetmek istiyorum. Bu birliktelik noktası gözönünde tutularak denilebilir ki dinî edebiyat kullandığı ölçü itibariyle hem halk edebiyatına has hece veznini hem de divan edebiyatına has aruz veznini müştereken kullanmıştır. Şekil olarak da yine her iki edebiyata ait nazım şekilleri kullanılmış, divan edebiyatında daha çok kaside ve gazel, bunun yanında kendine has nazım şekilleri olan ilahi ve benzer biçimlere yer verilmiştir. Bu edebiyatın müşterekliğini gösteren ve özellikle divan edebiyatının dinî edebiyatla ne kadar iç içe olduğunu anlatan çok tipik bir örnek vermek istiyorum. Bilindiği gibi divan şairleri eserlerini, şiirlerini, divan adı verilen bir kitap içinde toplamaktadırlar. Bu divanlar gözden geçirildiği takdirde bunların devrin bir aynası durumunda oldukları görülür. Çünkü bu divanlara giren ilk şiirler daima Allah'ın varlığından ve birliğinden bahseden tevhidler veya münâcâtlarla başlarlar. Sonra dinî bir yaşayış içindeki en önemli unsurların hiyerarşik sıralamasını yansıtırlar. Onların arkasından na't'lar, sonra devrin diğer devlet büyüklerine yazılan kasideler gelmektedir. Hemen hemen her divanda karşımıza çıkan bu manzara, divan edebiyatı mensuplarının dinî edebiyatın bir parçası sayılmaları için uygun bir örnektir kanaatindeyim.

Bilindiği gibi şiir daima iki unsuru içinde bulundurur. Bunlardan biri his veya duygu dediğimiz hâdise diğeri ise fikirdir. Bunlardan şiirde fikrin ağır basması, ortaya çıkan edebi mahsulün didaktik bir konumda meydana gelmesine, his veya duygu tarafının ağır basması ise lirik ve eskilerin tabiriyle aşıkâne tarafının ortaya çıkmasına vesile olur. Dinî

edebiyat gibi az çok belli bir hedefi olan ve kendisini tebliğle yükümlü hisseden şiirler ister istemez biraz didaktik taraflarıyla, öğretici taraflarıyla ön plâna çıkacaklardır. Bu bakımdan dinî edebiyatın bir diğer özelliğinin de didaktizm olduğunu belirtmek herhalde yerinde olur. Fakat yine bizim eskilerin tabiriyle ifade edeyim, bazı büyük isimler, sütle şekerin birbiriyle karışması gibi hisle fikri çok iyi kompoze ederek, bunları birbirleriyle çok iyi karıştırarak didaktizmi arka plâna atmış, Yunus'ta olduğu gibi, Sezaî'yi Gülşeni'de olduğu gibi, son derece başarılı edebi örnekler vermişlerdir.

Tasavvuf bizim şiirimize başlıca iki şekilde girer: Bunların ilki biraz önce de belirttiğim gibi meselenin didaktik tarafını ön plânda tutan önce şeyh sonra şair olan isimlerden müteşekkil örneklerdir. Öbür grupta ise tasavvufun getirdiği çok zengin sembol dünyasından bahseden edebi örneklerden sözedebiliriz. Bunlardan birincisine örnek olarak Yunus Emre'yi yahut İbrahim Hakkı'yı, İkincisine örnek olarak ise Fuzulî'yi verebiliriz.

Ben çok kısa tarihi gelişimdende söz etmek istiyorum. Yazılı edebiyatımızın ilk örneklerinden sayılan Kutadgu Bilig, bizim dinî edebiyatımızın da ilk önemli eserlerinden biridir. Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'i Horasan'da ortaya çıktı. Bunun, daha sonra Anadolu'da da örneklerini gördüğümüz tasavvufî edebiyatın en önemli temsilcilerinden birisi olduğunu görüyoruz. Atebetü'l-Hakayık'ın sahibi Edib Ahmed, eserlerini Farsça yazmış olmasına rağmen Anadolu'daki dinî edebiyatın en büyük temsilcilerinden birisi olan Mevlana, onun oğlu olan Sultan Veled, Yûnus Emre, Ahmet Fakih, bektaşilik tarikatının kurucusu Hacı Bektaş-ı Veli, Aşık Paşa, Eflaki Dede, Gülşehrî Mustafa Darîr, Elvan Çelebi, Seyit Nesimî Anadoludaki edebiyatımızın XV. yüzyıla kadarki en önemli temsilcileri sayılmaktadır. XV. yüzyılda mevlid sahibi Süleyman Çelebi, Bayramiye tarikatının kurucusu Hacı Bayramı Veli, Şeyhî, Şeyh Vefâ, Elvan-ı Şirazî, Ak Şemsettin, Akşemsettin Zade Hamdî, Yazıcıoğlu Mehmet ve Ahmet, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Abdullah Rumî, Ömer Ruşenî, Kemal Ümmî, Cemalî bu yüzyılda dinî edebiyatın başlıca temsilcileri sayılmaktadır. XVI. yüzyılda ise dinî edebiyat, öbür alanlara paralel olarak zirvesini yaşatmıştır. Lamiî, Nevî, Yahyâ, Fuzûlî, Kara Fazlî, Bakî, Ruhî, Hakânî, Hatâyî, Dukâkin zade Ahmet, Sarban Ahmet, Kaygusuz Sümbül Sinan, İbrahim Gülşenî, Üftâde, Sivaslı Şemseddin, Nizamoğlu ve Arşi bu yüzyıldaki başlıca isimlerdir. XVII. yüzyıl, devletin ekonomik ve siyasi gücünü kaybetmeye başladığı bir dönemdir. Bu yüzyıl, tekke ve medrese kavgalarının da çok şiddetli yaşandığı bir yüzyıl ola-

rak bizim kültür tarihimizde yerini almıştır. Şeyhülislam Yahyâ, Neşatî, Kul Himmet, Lâ Mekânî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Nakşî, Oğlanlar Şeyhi, Sarı Abdullah, Niyaz-i Mısrî XVII. yüzyılın belli başlı dinî edebiyat şairleridir. Hemen belirtelim ki geniş halk kitlelerine seslenen âşık edebiyatını veya bu edebiyat mensuplarını da dinî ve tasavvufî edebiyat çerçevesinin dışında düşünemeyiz. Bunlardan Aşık Ömer, Kuloğlu ve Gevheri ilk akla gelen isimler olmaktadır. Süleyman Nahîfî, Esrar Dede, Şeyh Galip, Bursalı İsmail Hakkı, Sezaî Gülşeni, Şeyh Rıza, İbrahim Hakkı ise XVIII. yüzyılın başlıca dinî edebiyat temsileridir. XIX. yüzyılda başlayan batılılaşma daha yüzyılın başında edebiyatın her alanında kendini göstermeye başlamış, fakat bu arada yine dinî ve tasavvufî edebiyat canlılığını kaybetmeden hayatiyetini sürdürmüştür. Mesela Leskofçalı Galip, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avnî, Osman Şems, İzzet Molla, Kazım Paşa, Kuddusî, Mehmet Ali İlmi Dede, Terzi Baba, Dertli, Seyrânî ve Türâbî XIX. yüzyıldaki başlıca dinî ve tasavvufî edebiyat mümessilleri arasında yer almaktadır.

XX. Yüzyıl başlarından itibaren batıdaki pozitivist gelişmelerin ülkemize yansıması sonucu bizim dindar aydınlarımız da dinî bir ideoloji gibi kuru mantık silsileleri içinde aklî bir tarzda sunmaya çalıştılar. Doğrusu ben bunu kabullenemiyorum. Bu, İslâm dinin gündeme getirdiği hadiselerin akılla izah edilebilir olmadığı anlamını taşımıyor elbette. Ama eski kültürümüzle uğraşan bir insan, bir akademisyen olarak dinin geçmişimizde güzel sanatlarla elele sunulduğunu görüyorum. Mesela edebiyat bunlardan bir tanesi. Mûsikî, dinî mûsikî bunlardan bir başkası. Aynı zamanda hat sanatı bir diğer örneği sayılabilir. Son yıllarda batıda ortaya çıkan dinî algılama şekli de biraz önce çerçevesini çizdiğim tarza son derece uygun. Yani kupkuru dinî bilgiler vermek yerine, bu bilgileri mümkün olduğu kadar güzel sanatların içine sindirilmiş şekilde, bir meyvenin içindeki özsu gibi vermek ve Cemal beyin ifadesiyle bunları yaşanır kılmak gerekir düşüncesindeyim. Bizim geçmişimizde olan bu hadiseyi biz niye günümüze taşımayalım, niye taşımıyoruz diye kendi kendime soruyorum. Ama, öncelikle bu işin yapılabilmesi için eski kaynaklarla irtibat kuracak bir malzemenin günümüz insanına sunulması gerekiyordu. Bu çerçeve içinde dinî edebiyatın en tanınmış türlerinden müteşekkil birer antolojinin hazırlanarak, günümüz insanına, mümkün olduğu kadar anlaşılabilecek şekilde sunulması gerekir. Buna bağlı olarak da peşpeşe bu tanınmış örnekler üzerine yarışmalar düzenlenmeli, dinî edebiyat yeniden gündeme getirilmeliydi. Diyanet Vakfı bu geleneği başlattı. Bu teşebbüse benim de katkım olduğunu umarak, kendilerine teşekkür ediyorum. Fakat şimdi bu eski gelenekten biz nasıl

yararlanacağız. Bu Na't yarışmasında, jüri üyesi olarak, gelen şiirlerin büyük bir kısmında şu özellikleri gördüm. Bir kere gelenekten kopulduğu için Na't'ın çağrıştırdığı imaj dünyasını arkadaşlarımızın çoğu bilmiyor. Na't yerine farazâ hilye yazılmış, na't yerine münacaat yazılmış ve dinî edebiyatın bir başka konusu dile getirilmiş. Halbuki biraz önce arzettiğim gibi, Hoca hanım, Dünya edebiyatında kendisine en çok şiir yazılmış insanın peygamberimiz olduğunu belirtti. Bu geleneği zamana ve zihniyete ait fazlalıklardan arındırarak günümüze taşımak problemiyle karşı karşıyayız. Tabiatıyla bu, gelenek tartışmalarını ister istemez gündeme getiriyor. Bu gelenekten, geçmiş kültürün bize bıraktığı mirastan nasıl yararlanacağız. Yararlanmaya kalkışanların büyük çoğunluğu bu mirasın azameti karşısında eziliyorlar veya taklide düşüyorlar. Kolay birşey değil tabiatıyla ayıklamak, ancak bugüne taşınacak olanları taşımak ve bugünle ilgisi olmayanları da kaldırıp bir tarafa atma meselesi.

Ben şöyle bir liste çıkardım. Dini edebiyat, bizim eski edebiyatımızın, eski dönemdeki dini edebiyatımızın söyleyiş tarzından, lirizminden, dil zevkinden, teknik yetkinliğinden, şiir disiplininden, yoğun söyleyişinden, mükemmel istifinden ve Cemal beyin uzun uzun anlattığı kelimelerin çağrışımıyla arka plana ait o zengin mecazlar dünyasından ve mitolojik unsarlarından yararlanabilir. Sınıfta da sürekli bunu tekrar etmeye çalışıyorum; Eski edebiyatı anlatırken bunun bir müze objesi olmadığını, bunun bazı yönleriyle günümüze taşınabileceğini ve ancak bu yapıldığı takdirde günümüz sanatçılarının yeni ve orjinal eserler verebileceğini tekrarlıyorum. Burada da onu tekrarlayarak sözümü bitirmek istiyorum. Büyük eserlerin ardında daima büyük birikimler vardır. Biz bu büyük birikime sahibiz. Mühim olan bu büyük birikimi günümüze taşımak ve bunların ışığında büyük eserleri görmek. Önümüzdeki yıllarda dini edebiyatın yeniden canlanacağını, bu birikimden de yararlanarak yeni ve orjinal eserler veçeceği umudunu büyük oranda taşıyorum. Saygılarımla.

DİNÎ EDEBİYAT TÜRLERİ VE DİNÎ EDEBİYATIMIZIN BUGÜNÜ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Doç.Dr.Cemâl KURNAZ

- I -

Dinî edebiyatın türleri içinde ilk akla gelenler Allah ile ilgili olanlardır. Bunlardan **tevhid**ler, Allah'ın varlığı ve birliği ile isim ve sıfatlarını konu alır. Genellikle elif harfiyle başlarlar. Daha çok kaside nazım şekliyle yazılmakla birlikte, mesnevi, gazel, kıt'a, rübai, terci' ve terkib-bend şeklinde de yazılırlar. Mürettep divan ve mesnevilerle, başka eserlerin en başında yer alırlar. Şeyhî (ö. 1431), Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694), Nâbî (ö. 1712), Muallim Nâci (ö. 1893), Yenişehirli Avnî (ö. 1883) gibi şairlerin tevhidleri meşhurdur. Sinan Paşa (ö. 1468)'nın Tazarru'nâme'sindeki tevhidi ise mensur örnekler içinde ayrı bir yere sahiptir.

Allah'ın 99 güzel ismini konu alan eserlere **esmâü'l-hüsnâ** denmektedir. Bu türde en meşhur eser, İlyas İbni Saruhanî (ö. 1559)'nin **Beyân-ı Şerâit-i Esmâ**'sıdır. Böyle esmâü'l-hüsnâyı manzum olarak şerheden eserler olduğu gibi, tefeülle ilgili olanları ve cevabı Allah'ın isim veya sıfatları olan muammâ şeklinde tertip edilenleri de bulunmaktadır.

Allah'a sığınma, yalvarma, duâ mahiyetindeki eserlere **münâcât** denir. Bunlar da tevhidlerde olduğu gibi, kaside, gazel, kıt'a mesnevi, tercî ve terkîb-bend nazım şekilleriyle, mürettep divan ve mesnevilerle diğer müstakil eserlerin başında, tevhidlerden sonra yer alırlar.

Edebiyatımızda en çok tür Hz. Peygamber etrafında teşekkül etmiştir. Önceleri Arap edebiyatında **sîre** (veya siyer) adı altında Hz. Peygamber'in hayatını anlatan müstakil tür, sonraları her bölümü ayrı ayrı işlenerek yeni türlerin doğmasına kaynaklık etmiştir. Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 1451)'in kendisinin **Megâribü'z-Zaman** isimli Arapça mensur eserin-

den nazma çevirdiği **Muhammediye** (Haz. Âmil Çelebioğlu, 4 C., İst., 1974), bu türün edebiyatımızdaki en meşhur örneğidir.

Hz. Peygamber'i öven, vasfeden, ona duyulan sevgiyi dile getiren şiirlere **na't** denir. Mürettep divanlarda ve mesnevilerde tevhid ve münâcâtlardan sonra yer alır. Edebiyatımızda Sinan Paşa'nın Tazarru'nâme'sindeki mensur örnekten başka, Fuzûlî, Yahyâ Bey, Nef'î, Nâilî, Nâbî, Şeyh Galip, Nazîm gibi şairlerin na't'leri meşhurdur.

Hz. Peygamber'in doğumunu konu alan eserlere **mevlid** adı verilir. Önceleri siyerin bir bölümü iken, sonradan müstakil bir tür halini almıştır. Edebiyatımızda 60 kadar şair mevlid yazmış olmakla birlikte (bkz. Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", ***Türkoloji Dergisi,*** VI/1 (1974), s. 31-62), en çok şöhret bulanı Süleyman Çelebi (ö. 1422)'nin **Vesîletü'n-necât** (Haz. N. Pekolcay, İst. 1980)'ıdır. Bu arada, mevlid törenleriyle ilgili olarak mevlide davet ve şerbet ilâhileriyle mevlid kandili vasfında söylenen çeşitli şiirleri de hatırlamak gerekir.

Esmâü'l-hüsnâlarda olduğu gibi, Hz. Peygamber'in 99 isim ve sıfatını konu alan **esmâ-yi nebî**'ler de yazılmıştır. Çoğu mensurdur. Hasib Efendi'nin 1000 beyitlik bir Esmâ-yı Nebî'si vardır.

Hz. Peygamber'in mi'râcını konu alan eserlere ise **mi'râciye** veya **mi'râcnâme** adı verilir. Divanların ve mesnevilerin başında yer aldığı gibi, uzun ve hacimli mesnevilere de konu olmuştur. Nâyî Osman Dede (ö. 1729)'nin mi'râciyesi çok meşhurdur. Yazılış tarihi bilinen en eski eser ise Abdülvâsi Çelebi'ye aittir (bkz. Metin Akar, ***Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler,*** Ank. 1987).

Hz. Peygamber'in savaşlarını konu alan **gazavât-ı Nebî, gazavât-ı Resûlullah** gibi eserler de bulunmaktadır. Tursun Fakı'nın **Kıssa-i Mukaffâ**'sı gibi mesnevilerde Hz. Ali'nin ön plânda olduğu görülür.

Hz. Peygamber'in fizyonomisini tarif eden eserlere **hilye** veya **şemâil** adı verilmektedir. Bu türde en meşhur eser Hakanî Mehmed Bey (ö. 1606)'e aittir. **Evsâfü'n-nebî, ahlâku'n-nebî** adı altında yazılan eserler de bu arada hatırlanmalıdır.

Sîrelerin bir bölümü olan hicret konusu da, **hicret-nâme** veya **hicriyye** adı verilen müstakil bir türün doğmasına yol açmıştır. Süleyman Nahifî (ö. 1738-39)'nin Hicret-i Nebî isimli mesnevisi bilinmektedir. [Âmil Çelebioğlu, "Süleyman Nahifî'nin Hicretü'n-Nebî adlı mesnevisi", ***Türklük Araştırmaları Dergisi,*** II (1987), 53, 87]

Hz. Peygamber'in âhirette şefaatini dileyen (istişfâ) eserlere **şefaatnâme** denmektedir. Bu konu, na't'lar ile **ahvâl-i kıyâmet** ve **mahşernâme** türünden eserler içinde de işlenir. Şefaat-nâme türünde bilinen en eski örnek Ömeroğlu (XIV.yy.)'na aittir.

Hz. Peygamber'in 40 hadisini bir araya getiren manzum veya mensur eserler de bulunmaktadır ki, yaygın olarak **hadis-i erbain** adıyla anılırlar. İlk manzum örnek Kemâl-i Ümmî (ö. 1475)'nin **Kırk Armağan**'ıdır. Fuzûlî ve Nâbî başta olmak üzere birçok şair tarafından kaleme alınmıştır (bkz. Abdülkadir Karahan, ***İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis,*** İst. 1954). Aynı şekilde 1000 manzum hadis (mesela Mehmet Hatiboğlu'nun **Ferahnâme**'si) ve 1000 hadis tercümeleri de bulunmaktadır (mesela, Vecihî Paşazâde, ***1000 Hadis Tercümesi,*** İst. 1284).

Söz Hz. Peygamber'den açılmışken, diğer peygamberleri konu alan türlerden de bahsetmek yerinde olur. Bunların başında, çeşitli peygamberlerin hayat hikâyelerinden bahseden **kısas-ı enbiyâ** veya **enbiyânâmeler** gelir. Bazı peygamberlerin isimlerine yer veren **ta'dâd-ı enbîyâ** veya **esâmî-i enbiyâ** adı verilen bir tür manzumeler de bulunmaktadır. Bazı peygamberlerin hilyesini anlatan eserler de yazılmıştır ki, en meşhuru Neşâtî (ö. 1674)'nin **Hilye-i Enbiyâ**'sıdır.

Kur'ân-ı Kerîm etrafında da bazı türler teşekkül etmiştir. Manzum olarak kırk ayet tercümeleri (mesela, Merdümî'nin **Tuhfetü'l-İslâm**'ı), sebeb-i nüzûl, havass-ı Kur'ân, fazâil-i Kur'ân, ilm-i tecvit, ilm-i kıraât ve Kur'ân kaynaklı hikâyeleri konu alan eserler (Yûsuf u Zeliha, Ashâb-ı Kehf, Hızr-nâme gibi) bu münasebetle zikredilebilir.

Bu saydıklarımızın dışında fıkıh ve akaidle ilgili manzum eserler; namaz ve orucu öven şiirler (fezâilü's-sıyâm,şürûtu's-salât, ramazaniyeler. Meselâ bkz. Âmil Çelebioğlu," "Süleyman Nahifî ve Fazîlet-i Savm (Zuhrü'l-Âhire) Adlı Eseri", **Diyanet Dergisi** X, 112-113 (Eylül-Ekim 1971), 342-350); hac menzillerinden bahseden menâsikü'l-haclar; Kâbe-nâmeler; fazîletnameler, yüz söz'ler (Sad-Kelimât-ı Ali vb.); tezkiretü'l-evliyâ ve menâkıbnâmeler; makteller ve daha bir çok türden bahsedilebilir. İlâhî, devriye, şathiye gibi Tekke edebiyatı türleriyle, nasihatnâme türü eserleri de bu arada hatırlamalıdır. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", **Şükrü Elçin Armağan,** Ank. 1983, s. 153 - 166).

- II -

Ecdadımız dini, bir dünya görüşü olarak bütün hayata hâkim kılmıştı. Eşyayı, kâinatı onun pencesinden bakarak yorumlamışlar, anlamlandırmışlar; bunu yaparken de, dili yeniden yoğurmuşlardı. Bunun sonucu olarak da herkesin anladığı bir mecazlar sistemi meydana gelmişti.

Biz bugün bu mecazlar sistemini kaybettik. Yerine de yenisini koyamadık. Bu sebeple, günümüz sanatçısı, kendisiyle birlikte okuyucusunu, muhatabını da yaratmak problemiyle karşı karşıyadır.

"Mecazlar sistemi" sözüyle neyi kastettiğimi biraz daha açık ifade etmek isterim. Son yıllarda hoşuma giden bir olay oldu. Âcil servisin adını "Hızır" koydular; Hızır Acil Servisi. Bu isim herkese mûnis geldi, derhal benimsendi. Neden? Çünkü, bu kelimenin halk zihnindeki zengin çağrışımları hâlâ canlı şeklide yaşıyor. Yine, Kutlu Doğum Haftası'nın amblemi olarak "gül" motifi seçildi. Hamdolsun ki, halkımız "gül"ün Hz. Peygamber'i temsil ettiğini biliyor.

Fakat, bu örneklerin sayısı o kadar az ki...Sanatçılar, eski kültürümüzde zengin çağrışımları olan bu mecazlar sisteminden yararlanma imkânına sahip değiller. Böyle bir "kelime"ye gönderme yaptığınız zaman, muhatabınızın zihninde bir karşılık bulamıyorsunuz.

Meselâ, edebiyat bölümü öğrencilerine soruyorum. Hz. Adem'in cennetten çıkarılmasına sebep olan yasak meyve nedir? Hep bir ağızdan "elma" cevabını veriyorlar. Oysa, İslâmî rivâyette bu meyve "buğday" olarak kabul edilmiş ve edebiyatımızda bunun etrafından birçok söyleyişe yer verilmiştir. Biz bunu yeni nesillere öğretemediğimiz gibi, yerine Hristiyan kültürüne ait bir motifin yerleşmesine de engel olamamışız.

Sahîh olup olmadığını bilemiyorum. Bir hadis-i şerifte, aşkını gizleyerek ölen kişinin şehit olacağı söylenmektedir. Edebiyatımızda buna telmihte bulunan birçok şiir vardır. Bir türkü, "şehit derler yar yoluna ölene" diyor. Burada şair ve okuyucusu, müşterek bir inanışa yaslanıyor. Bunu çekip aldığınız zaman, bu sözler anlamsız birer yığın halinde dağılıyor.

Eskiler, has dostlarına "yâr-ı gârım" diye hitap ederlerdi. Yâr-ı gâr, yani mağara dostu. Bu, Hz. Ebubekir'dir. Hicret yolunda Efendimizin yoldaşı. Sığındıkları mağarada, yılan-çıyan girmesin diye bütün delikleri tıkayan, en son deliğe de çıplak ayağının tabanını dayayan, dostluğun

ve sadâkatin timsâli büyük insan. Şimdi yâr-ı gârı da unutmuşuz, yerine bir şey koyamamışız.

Bu konuda son bir örnek vermek istiyorum. Dede Korkut hikâyelerinde "adı görklü Muhammed"e salavat getirilir. Âşık Yunus'un meşhur şiirinde de şöyle denir:

Sen Hâk peygambersin şeksiz gümansız
Seni sevmeyenler dinsiz imansız
Âşık Yunus neyler dünyayı sensiz
Adı güzel kendi güzel Muhammed

Bakıyorsunuz Anadolu insanı çocuklarına "Adıgüzel" diye isim koyuyor. Bu, dinin kültür haline gelmesi, edebiyat ve sanat vasıtasıyla halka ulaşmasının bir sonucudur. Peygamber sevgisinin böylesine bir nezaket ve zarafetle yaşatılması bizim milletimize mahsus güzelliklerden olsa gerek. Gelenekte olduğu için, çocuklarına bu isim yine veriliyor. Ancak, kelimenin "arka plânı" kaybolduğu için sebebini bilen kalmamış.

Günümüz sanatçısı, işte bu şekilde islâm kültürüne yaslanan bir mecazlar sistemini yeniden kurmak zorundadır.

Asıl önemlisi, bununla birlikte dinin hayata geçirilmesidir. Din, bütün hayatımızı yönlendiren bir dünya görüşü olarak kültür dokumuza nüfûz etmedikçe, müslümanların istenilen sanat ve edebiyata sahip olacaklarına inanmıyorum. Bunun için müslümanların kültür seviyelerinin yükseltilmesi, kendisini güzel sanatların imkânları ile de tanıma ihtiyacının mutlaka hissettirilmesi gerekir. Son yıllarda, her şeyi akıl ile açıklamaya çalışan, masallardan, menkıbelerden arındırılmış, fazla pozitif bir din anlayışı telkin edilir oldu. Halbuki, ecdadımız, hakiki aşk ile mecazi aşk arasında kuvvetli bağlar olduğunu sezerek, gönül dünyamızı zenginleştiren birbirinden güzel eserler meydana getirmişlerdi. Dünyaya, eşyaya ve insanlara "bir özge temâşâ" edebilmek, "hoşça" bakabilmek için gönül kapılarının sonuna kadar açılması lâzımdır.

Türkiye Diyanet Vakfı'nın güzel sanatların imkânlarından yararlanmaya yönelik çalışmalarının bu bakımdan önem taşıdığını belirtmek isterim.

TÜRK EDEBİYATINDA NA'T

Yrd.Doç.Dr.Emine YENİTERZİ (*)

Klasik edebiyatımızın en belirgin ve umûmî bir özelliği, temelinde dînî kültüre yer vermesidir. Bu özden hareketle tevhid, münacaat, Esmâ-i Hüsnâ, Kur'ân-ı Kerîm tercüme ve tefsirleri ile fıkıh, akâid, Hac, Kabe, Ramazan gibi konularda kaleme alınan manzum türler dînî kültürle yoğrulmuş edebî mahsullerimizden bazılarıdır[1].

Bunun yanında hemen her mısrasıyla sevgiyi terennüm eden edebiyatımızda; Hz. Peygamber'e duyulan samimi sevgi ile Peygamber Edebiyatı diyebileceğimiz kadar çok, çeşitli ve zengin türler mevcuttur. Yüce Peygamber'in hayatının her safhası ve O'nunla ilgili bütün husûsiyetler; Esmâ-i Nebî, sîre, mevlid, Mucizât-ı Nebî, mi'râc-nâme, Gazavât-ı Nebî, hilye, Hicretü'n-Nebî, şefâat-nâme, Ahlâku'n-Nebî, kırk hadis gibi türlerle edebiyata aksetmiştir.

Hz. Peygamber'e karşı duyulan sevgi, bağlılık ve hürmet hisleri, yalnızca dîvan edebiyatında değil; anonim, âşık ve tasavvufî halk edebiyatında, diğer yandan Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan dönem edebiyatında da önemli yere sahiptir. İlk İslâmî Türk eseri Kutadgu Bilig'den günümüze kadar gelen bu çizgi içinde asırlardır Hz. Peygamber sevgisini dile getiren müstakil, hacimli veya küçük binlerce eserin mevcûdiyeti açıkça şu gerçeği ortaya koyar: Bütün dünyada hiç bir peygambere, hiç bir şahsa dâir çeşitli şekil ve türlerde yüzyıllar boyunca devamlılık gösteren eserler kaleme alınmamıştır. Ancak bu konuda Hz. Muhammed tektir, müstesnâdır[2]. Edebiyatımız da, Yüce Peygamber'le ilgili yukarıda belirtilen türlerdeki sayısız örnekleriyle son derece zengindir.

(*) S.Ü.Fen-Edb.Fak.Öğretim Üyesi.

(1) Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler", **Şükrü Elçin Armağanı**, Ank., 1983, s. 153-166.

(2) Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 158-159.

Milletçe Hz. Peygamber'e duyulan aşk öyle bir sevgi atmosferi oluşturmuştur ki, bunun en güzel ve açık örneği îman ve kahramanlık sembolümüz olan Mehmetçik adında mevcuttur. Yeryüzünde peygamberinin ismini millî bir sembol hâline getiren tek millet Türkler'dir.

Bu sevgi hâlesi içinde asırlar boyunca Hz. Peygamber'le ilgili olarak yazılmış eserler içinde en geniş ve en zengin yeri şüphesiz ki Yüce Peygamber'in vasfına ve medhine mahsus bir tür olan na't'lar alır. Birkaç beyitten yüzlerce beyte kadar uzayan binlerce na't milletimizin Hz. Peygamber'e olan derin, samimi, sonsuz sevgisinin göstergesi olurken; na't yazmak, okumak, dinlemek Türk dünyâsı için muazzam bir zevk ve an'ane olmuş, bestlenen na't'lar câmi ve tekkelerdeki ibâdetlere dâhil edilmiş, levhalara nakşolunan na't'lar ise câmi, saray, konak, ev ve hatta dükkânlarımıza kadar yaşanılan bütün mekânlara ulvî bir tezyinât hâlinde raptedilmiştir.

Na't'ların Hz. Peygamber sevgisini konu edinen bir tür olduğuna işâret eden on beşinci yüzyıl şâirlerinden Mehmed, Işk-Nâme adlı mesnevîsinde; sahralar kâğıt, ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa; melekler, insanlar ve cinler kıyâmete kadar gece gündüz çalışsalar Yüce Peygamber'in na't'ının binde birini yazamayacaklarını, ancak O'na duyulan büyük sevgiden dolayı böyle bir âdet olduğunu hatırlatır:

Türk milletinin Hz. Peygamber'e duyduğu bu derin sevgi ve hürmet, asırlarca Türkler'in yaşadığı her alanda dile getirilirken; na't'ların bu derece yaygın olmasının bir diğer sebebi de bütün İslâm edebiyatlarında ortak bir tertip husûsiyetine dayanan hacimli veya küçük; tıptan tarihe, coğrafyadan astronomiye kadar dînî, ilmî ve edebî bütün eserlere Cenâb-ı Hâkk'a hamd mâhiyetinde "hamdele" ve Hz. Peygamber'e salât ve selâmda bulunmak üzere "salvele" ile başlanması İslâmî bir gelenektir. Bu meyanda mensur eserlerin mukaddimelerinde salvele yanında bazen birkaç cümle veya birkaç beyitle, bazen de müstakil bir bölüm hâlinde Hz. Peygamber na't'ına yer verilmiştir. Manzum eserler olan dîvan ve mesnevîlerde ise tevhid ve münâcâttan sonra Hz. Peygamber medhinde bir na't'ın mevcûdiyeti vazgeçilmez bir bölümdür. Bunun yanında şâirler mukaddimeden başlayarak[3] hemen her bölümde ve bütün nazım şekilleri ile na't'lar kaleme almışlar; kasîde, gazel, mesnevî, kıt'a, müstezâd, tercî-i bend, terkîb-i bend, musammatların bütün türleri ile rübâî, tuyuğ, müfred ve mısra şeklinde yazılan na't''lar dîvanların

(3) Sedit Yüksel, a.g.e., s. 67.

her bir bölümüne serpiştirilmiştir. Bu şekillerin tamamını Nazîm (ölm. 1725)'in beş dîvandan oluşan hacimli eserinde görüyoruz[4].

Muhtevâ yönüyle gâyet zengin olan na't'larda şâirler; Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını, kâinâtın efendisi, yaratılışın gâyesi olduğunu, üstün vasıflarını, fizikî özelliklerini, mucizelerini ve mi'râcını anlatırken âyet ve hadis iktibaslarıyla ifâdelerini teyid ederler. Son bölümde ise günahkârlığını itiraf ve şefâat talepleri yer alır. Burada kıyâmet gününün tasviri, o çetin günde şefâat yetkisinin yalnızca Hz. Peygamber'e verildiği ve O'nun "âlemlere rahmet olarak gönderilen" Şefî'ü'l-Müznibîn oluşu dile getirilir. Ayrıca dîvan şiirindeki na't'ların Peygamber'e, âline ve ashâbına salât ve selâmla bitirilmesi de bir gelenek olarak dikkati çeker.

Edebiyatımızda na't'ların bu muhtevâ zenginliği, tertip husûsiyeti ve nazım şekillerindeki çeşitliliği on birinci asra ait ilk İslâmî eserimiz olan Kutadgu Bilig'den başlayarak, Atabetü'l-Hakâyık ve Dîvân-ı Hikmet'te; Çağatay sahasında Lutfî, Gedâî, Alî Şîr Nevâyî gibi şâirlerin dîvan ve mesnevîlerinde; Anadolu sahasında ise Mevlânâ'nın Farsca, Yûnus Emre'nin Türk diliyle na't'ları ilk olmak üzere altı asır boyunca son derece zengin ve güçlü bir şâir kadrosu elinde korunmuş, geliştirilmiştir. Bu arada anonim, âşık ve tasavvufî halk edebiyatında da ele alınan na't tanzimat'tan günümüze kadar gelen dönem içinde;Ziya Paşa, Muallim Nâcî, Recâîzâde Mahmûd Ekrem, Mehmed Âkif, Ali Rıza Sağman, Ârif Nihad Asya, Kemal Edip Kürkçüoğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Enver Tunçalp, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Feyzi Halıcı, Sezâî Karakoç, Ahmet Efe, Ali Ulvi Kurucu, Muhsin İlyas Subaşı ve Mustafa Rûhî Şirin gibi şâirler elinde geleneğini sürdürmüştür.

(4) Necâti, Ahmed Paşa, Sehî, Taşlıcalı Yahyâ, Fuzûlî ve Ulvî'nin dîvanlarındaki mukaddime bölümleri konumuz için en güzel örneklerdir.

İSLÂM VE KÜLTÜR HAYATIMIZ
İNSANIMIZIN TEMEL MESELELERİ

Prof.Dr.Orhan KARMIŞ

Sizinle burada hasbihal edeceğiz. Elbetteki herbirinizin ferdi, ailevi, içtimai birçok problemi var. Problemsiz insan yok. insanın bulunduğu her yerde problem olur, sıkıntı olur. Ama önemli olan problemler karşısında çeresizliğe düşüp acz içinde elini oğuşturmak değil. Hele hele bazılarının yaptığı gibi problemlerin karşısında duyulan aczin ve zavallılığın inancımıza, dinimize hamledilmesi suretiyle işin içinden sıyrılmak isteyenler var ki bunların hali gerçekten bir nokta da ızdırap verici, diğer noktada ise fevkalade gülünçtür.

İnsanımızın bugün karşı karşıya bulunduğu sıkıntı ve problemler konusunda elbetteki bir takım çözüm yolları arayacaktır. Sıkıntılara özellikle insanın mânevî huzurunu ilgilendiren, insanın sosyal birliği içerisinde bulunurken karşılaştığı bir takım içtimai durumlarıyla alâkalı olarak ele alınması gereken taraflarıyla bizim inancımızın, dinimizin, Kur'ân'ımızın ne dediği konusunda bazı noktalara işaret etmekte fayda var. Bugün dünyanın hemen her yerinde, sadece geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde değil, dünyanın bütün gelişmiş ülkelerinde maddi refahın zirvesine ulaşmış, her türlü maddi konforu elde etmiş insan topluluklarında fevkalade ciddi bunalımlar, buhranlar ve sıkıntılar mevcuttur. Biz kendi bünyemiz, kendi kabuğumuz içine çekiliyoruz bazen. Zannediyoruz ki bütün sıkıntıları biz çekiyoruz. Haddizâtında insanların bilhassa, psikolojik ve manevi bakımdan karşı karşıya bulundukları problemler, o kadar ciddi boyutlar kazanmıştır ki, bunlarla yakından meşgul olunmaması yetkililerin, bunları görmezden gelmesi zamanla bunları daha da çözülmesi zor hale getirmiştir. Bugün hakikaten maddi olarak çok önemli mesafeler katetmiş, insanlarına büyük rahatlıklar sağlamış toplumlar ve yönetimler var. Bunlar kendi toplumları içinde bulunduğu manevi sıkıntı ve problemler konusunda sadre şifa bir şey

söylemiyorlar. Çünkü ferahlatacak herhangi bir teklife veya herhangi bir rehberlikte bulunma imkânına sahip değiller.

Şimdi insan, insan olarak evvela kendisini tanımak, kendi ihtiyaçlarını tesbit etmek durumundadır. Bugün özellikle bizim insanımız, belli tahsil seviyelerinden geçmiş ve cemiyet içerisinde aydın tabir edilen entellektüel insanımız, haddizâtında pek çok meselenin dışındadır. Meseleleri tanımamaktadır. Ve sadece sahibi olduğu fikrin kendisine verdiği boş gurur içindedir. Onun için de meselelere tamamen yüzeysel bakmakta ve onlar için bir takım temelsiz ve güçsüz çözümler teklif etmektedir.

Bugün insan kendine yabancılaşmışsa, kendisini tanımıyor, kendi asli değerlerinden kopmuş, o değerlerine yabancılaşmışsa, elbetteki insanoğlunun değerlerinin kaybından doğan boşlukları ve ortaya çıkan sıkıntıları telafi edecek imkanı kendinde tartmamış demektir. Aslında şunu kabul etmek lazım. Dünya süratli bir değişme ve gelişme içerisinde. Sosyal bünyesinin tamamen statik değişme ve donuk bir yapıda kalacağını düşünmek doğru değil. Sosyolojiye sosyal vakaya aykırı. Yalnız, insanlar sosyal hadiseler içerisinde yetişen bir takım olaylar karşısında süratle kabuk değiştirerek, süratle şahsiyet değiştirerek, kişilik kaybederek, şekilden şekile, renkten renge girecekler manasında mıdır? Hayır, insanlar hadiseler karşısında tamamen köklü, asli bir takım kişilik ve şahsiyet yapılarını, şahsiyetlerinin temel unsurlarını muhafaza edecekler. Nitekim bunun en gelişmiş ülkelerde dahi örneklerini görmek kâbildir. Dünyanın siyasetine, idaresine yön veren süper devletlerde bu karakteristik vasıfları incelediğiniz zaman çok açık bir şekilde müşâhade edebilirsiniz. "Efendim sosyal bünye değişiyor, sizde değişeceksiniz" diyorlar. Neyi değiştireceksiniz? Ahlâk telakkilerini değiştireceksiniz. Kıymet ölçüleri değişecek ve bir takım meselelerde kriter olarak, hadiseye değer biçmek için kullandığınız kıstaslar değişecek. Bunları değiştirdiğiniz zaman zaten ortada bir insan kalmaz. İnsanı da feda etmek icap eder. Onun için temel kıstaslar hiçbir zaman değişmemek kaydıyla, insanoğlu sosyal bünye içerisinde bir takım değişikliklere yön verir. Yön verme istidadına, hakkına da sahip olur. Eğer şahsiyetini iyi muhafaza etmiş, kimliğini iyi tanımışsa. Ama siz kimliğinizi iyi tanımamışsanız kim olduğunuzu ne olduğunuzu bilememişseniz bir rüzgâr gelir, savurup götürür. Biliyorsunuz, bugünkü dilde kitle iletişim araçları diyorlar, yani umumi olarak bütün insanların zihnini, fikrini, düşüncesini, temayüllerini yönlendiren ve onlara istikamet veren birtakım yayınlar var. 1960'lı, 70'li yıllarda Doğu Berlin'de, D.Almanya'da, batıdaki televizyon

yayınlarını dinletmemek için fevkalade zecri (zorlayıcı) tedbirler uygulanıyordu. Neden? Oradaki hayat tarzı burada tanınıp ta insanlar bu hayata muttali olduktan sonra kendi hayat tarzlarından müşteki hale gelmesinler diye düşünüyorlardı. Fakat 1981 yılında B.Berlin'e bir vazife dolayısıyla gittiğimiz zaman öğrendik. Arada bir utanç duvarı vardı biliyorsunuz. O duvar şimdi yıkıldı. Bu tarafta F. Almanlar oturuyor. öbür tarafta D.Almanlar oturuyor. Oradaki Almanların sürekli kaçak olarak batı televizyonunu seyrettiklerini ve batıyı izlediklerini tesbit etmişler ve yayınları da ona göre yönlendiriyorlar. Yani insanları şuursuz olarak eğitimden, eğitimin temel prensiplerinden uzaklaştırarak zecri baskısıyla birtakım yerlere sevketmeye kalktığınız takdirde bundan sonuç alamıyorsunuz. Onun için eğer birtakım müsbet görüşlerin, müsbet birtakım kanaat ve fikirlerin, duyguların gelişmesi isteniyorsa, insanoğlunun ruh yapısının buna hazırlanması lazım. Zorla, baskıyla bir yere varmak kabil değil. Çünkü bunun böyle olmadığı, dünyada yaşanan çeşitli hadiselerle yakın geçmişte, çok açık bir şekilde anlaşıldı. Şimdi demek oluyor ki hadiselerin içerisinde yaşarken bir takım kıymetlerin aramızdan kayıp gitmemesi için telaş ve endişe hissediyoruz. Bugün anne ve babalar, çocuklarının ahlâk ve fazilet telakkisi konusunda bir takım yabancı fikirlerin, temayüllerin istilası altında kişiliklerini kaybetmesinden korkuyorlar. Hepimizin endişesi bu. Problem müşterek, çağımızın problemi. Şimdi bu problem karşısında ne yapmamız icap ediyor? Meseleye çok ciddi şekilde yaklaşmak icap eder. Siz bir takım zecri, engelleyici, menedici tedbirlerle belli bir süre basit bir direniş içerisinde bulunabilirsiniz. Fakat bu sonuç itibariyle basit bir direniştir, yani neticeye götürmez. Köklü bir biçimde meseleye el atmak lazım. Ne yapılması icap eder? Çocukların eğitimiyle fevkalâde yakından meşgul olmak icap eder. Onlara bir takım temel düşüncelerin, ahlâkî kriterlerin, bizim mensup olduğumuz dinin, inanç ve ahlâk sisteminin, ne olduğu konusunda köklü bir şekilde eğitim vermek ve yol gösterebilmek lazım. Yani körükörüne, baskıyla çocuklarımızı belli bir şeyden ancak bir süre için alıkoyabiliriz.

Şunu söyleyeyim size, dünya üzerinde çok çeşitli inanç ve temayülde olan insanlar var. Bu insanlar Allah'a imanı, dîne bağlılığı, dîni duyguların heyecanı içinde yaşama şevkini ve saadetini de kaybettikleri halde bazı şeyleri kaybetmiyorlar. 1979 yılındaydı. Paris banliyösünde 30-35 yaşlarında bir Fransızla konuşuyoruz. Bu adam diyor ki: "Annem babam ateist, hiçbir dine inanmıyor, Hristiyan değiller, onun için beni vaftiz ettirmediler. Çocukluğumda vaftiz edilmediğim için sonuçta bende dinsiz oldum. Kilise ve herhangi bir dine fiilen ve resmen bir bağlantım olmadı. Fakat şimdi benim bir küçük çocuğum var. Bu günkü televiz-

yon yayınları, bu günkü görünen reklamlardan vs'lerden çocuk öyle bir etkilenmişti ki, bana zaman zaman söylediği şeylerden ben dinsiz bir insan olarak rahatsız oluyorum. Dinsiz olmanın huzursuzluğunu duyuyorum. Sarılacak, istinadlar arıyorum".

Bakın, insan ruhunda öyle bir asalet, bir takım değerler kaybolup gitse bile kaybolmayan öyle cevherler var ki, insan bu cevherler dairesinde bir takım gerçekleri görebilme imkanına sahip oluyor. Bana açıkca ateist olduğunu, hiçbir dine, peygambere, hâşâ Allah'a inanmadığını açıklıkla itiraf eden, rahatlıkla söyleyen adam şunu söylüyor. Ben diyor, 5 yaşındaki çocuğumun bana teklif ettiği, söylediği birtakım sözler karşısında tedirginlik ve huzursuzluk duyuyorum. İnanmamış olmanın ızdırabını ve sıkıntısını yaşıyorum. Keşke benim de, sığınak olarak bulabileceğim beni mânen kucaklayabilecek bir inancım olsaydı diyor.

Evet, demek ki insanlar birçok şeylerini zaman içerisinde yitirebiliyorlar ama, insan yaradılışında ve fıtratında mevcut bir takım unsurlar ve cevherler var ki, bunlar sûreti katiyede kaybolmuyor. İşte bunlardan istifade etmek suretiyle çocuklarımızın ruh yapısında mevcut, bu istidat ve kabiliyetten faydalanmak suretiyle onların fıtratına uygun, yaradılışına tam manasıyla muvaffık bir tarzda eğitim yürütmek icap ediyor. Bu eğitimin hızla yürütülmesi suretiyle ancak, insanımızın bir takım problemlerinin çözümüne imkân bulma, onların üstesinden gelme imkânına sahip olacağız. Mesele bir inanç veya ilim çatışması meselesi olsa, bu bizi rahatsız edebilir. Avrupalıların bir çoğunun derdi bu. Bu günkü ilmi gelişmeler süratli inkişaflar neticesinde kendi dininin tevdi ettiği, ortaya koyduğu bir takım prensiplerde açmaza düşen Avrupalı diyor ki, bunlar karşısında ben dini nasıl savunacağım? Dinin bugün için geçerli olabileceğini veya olduğunu nasıl söyleyeceğim? Araştırmalar yapılıyor, bugün batı dünyası modern ilim karşısında mukaddes kitapların durumunu inceliyor. Bu incelemeler sonunda meselenin içerisinden tertemiz yıpranmamış çıkan Kur'ân'ı Azimüşşan oluyor. Kur'ân-ı Kerîm'i görüyor adam ve sonuçta, "Biz batı dünyası olarak Hristiyanlığın tahrife uğrayan kitaplarına sahip olduğumuz için ilim konusuna daldığımızda mahçup oluyoruz. Hakaret içinde kalıyoruz. İlme nasıl cevap verilmesi icap ettiği, ilimle bizim kitaplarımızın söylediğinin nasıl telif edilip araştırılabileceği konusunda çaresizliğe düşüyoruz" diyor. Ama işte şu içinde yaşadığımız yüzyılın mü'mininin, İslâmiyete gönül bağlamış insanının en rahat ve huzurlu olduğu konu bu. Bundan daha büyük bahtiyarlık yoktur. Müslümanın, iman konusunda eğer ciddi mânâda cehaletten, saplantıdan ve taassuptan kaynaklanan bir problemi varsa bu o kadar

önemli değil, çünkü onlar sûnî şeylerdir. Köklü olarak gerçek mânâda Müslümanın imanına musallat olmuş veya iman konusunu deşeleyen, sendelettiren ve onu devleştiren bir probleminin olmaması en büyük bahtiyarlıktır. Bunu söylerken âfâkî, gelişi güzel bir iddia olarak değil dini araştırmaların ciddi sonuçlarının vardığı mütâalalar, elde ettiği, tahsil ettiği deliller olarak ifade etmenin huzurunu duyuyorum. İşte bundan dolayıdır ki, meselelere bugün yol gösterici durumunda olan cemiyete gerçekten kılavuzluk edecek olan kimselerin son derece ciddi, son derece ilmi şekilde yaklaşmaları icap ediyor. İlimden korkacak, Müslüman ve inanmış kimseler olarak, ilimden endişe edecek herhangi bir yönümüzün bulunmaması bizim için en büyük şanstır. Ama bir takım problemlerimiz, ilimden uzaklaşmaktan ilimle ters düşmekten doğan problemlerse bunun suçu tamamen bize aittir. Bunu biz kendimiz çözmeliyiz. Cehaletten kurtulmalı, meseleleri her yönüyle nasıl incelenmesi gerekiyorsa o şekilde tetkik etmeliyiz. Ecdadımız problemlerin üstesinden gelen, insana muhtaç olduğu huzur ve mutluluğu veren bir ecdattır.

Memleketimizin gözbebeği olan Bursa'dan, bu yemyeşil diyardan kimler geçti. Çocuklarımıza eğitim derken, sadece bir takım nazarî, teorik, kuru telkinleri kasdetmiyorum. Çocuklarımız ecdadını, tanımalı, Bursa toprağı altında yatan büyüklerin, kimler olduğunun farkına varmalı. Yanından geçtiği insanın şahsiyetini, tarihi şahsiyetini âdetâ bir siluet halinde gözünün önünde canlandırabilmeli, bundan manevi bir heyecan duymalı. Molla Fenârî hazretleri var. Âdeta murâkabe için Bursa'nın manevi havasını kontrol altında bulunduran hakim tepede yerleşmiş büyük bir zat. Üç osmanlı padişahı zamanında, Şeyhülislâm'ın makamı daha ihdas edilmediği için Şeyhülislâm lakabıyla ve ünvanıyla anılmayan fakat gerçek Şeyhülislâm olan, ilmin büyük şahsiyetlerinden Molla Fenârî Şemseddin Muhammed bin Hamza Hazretleri. Bu zat, muazzam kitaplar yazmış. Üç padişah döneminin büyük bir ismi. Molla Fenârî Hazretleri'nin yazdığı kitaplardan birisi İstanbul'da Murat Molla Kütüphanesi'ndedir. Bakın bu bir din asrıdır. Zamanımız ihtisas dönemi. Bugün kendi imkânımız, kapasitemiz içerisinde o kadar genişleyemeyiz. O kadar süratli o kadar vâsî hareket edemeyiz. Buna ne zamanımız yeter, ne imkânımız yeter, ne de potansiyelimiz buna kâfi gelir. Molla Fenârî Hazretleri mantık ilmine dair yazdığı kitabın mukaddimesinde bizzat kendi zikrediyor: "Sabah namazını kıldıktan sonra bu kitabı yazmaya başladım, akşam ezanı okunmadan bitirdim. İlmi konulardan birinde, düşünen bu zattaki muhakeme gücüne, telif gücüne, tertip gücüne bakınız. Ben el yazması olarak bu eserini İstanbul'da Murat

Molla Kütüphanesi'nde bizzat gördüm. Daha önce Fahrettin-i Razi Hazretleri mukaddimede: "Altmış ilim dalında muhtasar ve özet bilgi vermiş, Fransızca bir eser yazmış, ondanda istifade ettim. Buna 40 ilim daha ilave etmek suretiyle bu kitabı Arapça olarak telif ettim" diyor. Bütün zihni ilimler, usûl ilimleri hepsi bunun içinde mevcut. Tefsir var, hadis var, usûlü tefsir, usûlü hadis, usûlü fıkıh, fıkıh var. Hepsinin sistematiğinin bütün temel unsurlarını tanıtıyor. Bunun yanında matematik var, riyaziye ilmi var, -bunun içerisinde aritmatik ayrı, geometri ayrı- fizik var, kimya var, astronomi var. O günkü ilmi şartlarda bütün bunların sistematiği belirleniyor. Böyle ilim adamları eğitim yaptığı için cemiyet fevkalade sağlam. Hürriyet içinde yetişmiş insanlar hem dinini, hem dünyasını biliyor. Bugün insanımız dinini bilmiyor, dünyadan ufak tefek birşeyler biliyor. Dinin lüzumu konusunda bir şey bilmiyor. Problem burda, çağımızın problemi bu. Bugünün insanı hem bilmiyor, hem bilmediğini de bilmiyor. Aydınımız, entellektüelimiz kulaktan dolma bir takım bilgilerle kendi ecdadının dinini mahkûm etmek istiyor ama bu mahkûm edişin sebeplerinin izahı kendisinden istendiği zaman işi mugâlataya götürüyor. Meseleyi bir takım ilmi temellere oturtmak, konuşmak lazım. Zamanımız ihtisas dönemi. Bir Molla Fenârî'nin bugün yetişmesi hayal gibidir. Onun için Molla Fenârî Hazretleri'nin yazdığı eserlerin herbirinde ihtisaslaşacak ilim adamlarına ihtiyaç var. Bu manzara karşısında Bursa'lıların, verâseti nebevi münasebetiyle düzenlenen bu konferansa bu kadar ilgi göstermeleri inşallah çocuklarını ilme teşvik etme konusunda da kendisini gösterir. İnşallah çok kıymetli, kapasiteli gençlerimizin ilmi konulara âşinâ, istekli, iştiyaklı olarak atılımlarını görürüz. Ama tabiatıyla bundan şöyle otuz kırk sene evveline nisbetle günümüzde gerçekten ilim ve irfan namına din, diyanet, ahlâk ve fazilet namına bizi ümitlendiren gönlümüzü sürur ile dolduran gelişmeler var. İnşallah bu gelişmeler gerçek anlamda millet ve memleketimize din ve diyanetimize gerçekten faydalı olacak şeyler olur. Biz insan olarak dünyada, mükellifiyetler, mecburiyetler altındayız. Bu mükellifiyetlerin, bu yükümlülüklerin farkında olarak, Allah'ın bize ihsan ettiği imkânları pişmanlık zamanı gelip çatmadan, pişmanlığın fayda vermeyeceği zaman gelmeden, en mükemmel şekilde değerlendirmeliyiz. Zamanımızı eğer iyi bir şekilde değerlendirirsek, o zaman elbetteki cemiyetimizin problemlerine çözüm getirmekte bir imkân hâsıl olacaktır. Ecdâdımıza bakıyoruz, onlar problemlerin çözümü konusunda geride kalmamışlar, ilerisine geçmişler. İmam-ı Azam Ebu Hanife Hazretleri (r.a.) zamanındaki bütün fıkhî problemleri, meseleleri çözmekle yetinmemiş muhtemel olaylar hakkında binlerce fetva vermiştir. Bu, usûl konusu olarak tartış-

ma mevzuu haline getirilmiştir. Ama bu fevkalade önemli bir noktayı işâret eder. Bulunduğu dönem ve noktayı fersah fersah ileriye geçmiş. Bulunduğu noktanın gerisinde, meselelerin arkasında kalmış olmayı değil çok ilerisine geçmiş olmayı benimsiyor. Bu şekildeki bir hareketi bugün gösterebiliyor muyuz? Bugün birçok dünyevî meselelerde gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalmışız. Onlara yetişmek için büyük çapta efor göstermemiz, gayret sarfetmemiz icabediyor. Onun için bugünkü dünya meseleleri konusunda herşeyden önce bir kere kendi şahsiyetimizi bularak, meselelere ciddi mânâda çözüm bulabilmek için bir takvim-î âmâl yapılması, iş bölümü yapılması şart. Kim neyin üstesinden gelebilir? Kim neyle meşgul olacaktır? Hangi problemle meşgul olacaktır? Bu gün çocuklarımız üniversite imtihanına girerken, onların en inanmış anne ve babalarında bile, en maneviyatçı olanlarında bile önemli bir kaygı var. Çocuğum fakülteyi bitirdiği zaman kendisine gerçek mânâda iyi istikbal hazırlayacak bir mesleği kazansın diyor. Gönlünde yatan aslan bu. İdealist davranan insanlar yok değil. Var ama esas itibariyle şöyle bir anket yapılsa, müşahedelerin belli mevkide olduğu görülür. Öyle zannediyorum ki, inanmış insanların dine, diyanete, fiilen ve amelen bağlı olan kimselerin de gönlünde çocuklarının dünya istikbali dünya geleceği, dünya kazancı açısından daha tatminkâr biryere gelmesi, daha iyi bir meslek sahibi olması isteği yatıyor. Bu meslekler genellikle tıptır, mühendisliktir, bilgisayardır vs. vs.

Hâsıl, önce kendi benliğimizi bulmalıyız diyorum. Saygılarımla.

TASAVVUF VE KÜLTÜR HAYATIMIZ

Doç.Dr.Mustafa KARA
U.Ü.İlahiyat Fakültesi

Meşhur Cibril hadisinden anlaşıldığı gibi İslâm'ın üç vechesi vardır: İman, İslâm ve İhsan. İman, itikat ve inanç esaslarını, İslâm ibadetleri, ihsan ise ahlâkî derinlikleri ihtiva etmektedir. Bu son kaide şöyle tarif edilmektedir: İhsan, Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibadet etmektedir, her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor. İşte tasavvufî ahlâkın gayesi insanı bu gönül zenginliğine ulaştırmaktır.

Şüphesiz Hz. Peygamber devrinde bugün anlaşılan mânâda bir tasavvuftan, tekkeden bahsetmek mümkün değildir. Yalnız bu sadece tasavvufa has bir durum değil bütün islâmî ilimler için sözkonusudur. Yani bugünkü mânâda tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm da o dönem de yoktu. Asr-ı saadette islâmî ilimlerin öz ve hûlasaları, ilk tomurcukları varsa da bunların büyüyüp gelişmesi daha sonraki asırlarda olmuştur. İslâm'ın ahlâkî cephesini işleyen tasavvufî hayatın da ilk verilerini Kur'ân ve Hadis'te bulmak zor değildir. Suffe ise bazı yönleriyle daha sonraki asırlarda ortaya çıkacak olan dergâhların ilk nûmunelerindendir.

Bir diğer izah tarzı da şudur: Hz. Peygamber'in üç önemli görevi vardı.

1. Siyasî görevleri
2. İlmî hayatla ilgili görevleri
3. Ahlâkî dünya ile ilgili görevleri.

Bunlardan birincisini, yöneticiler, devlet adamları, ikincisini, âlimler müderrisler üçüncüsünü ise gönül adamları geliştirmişler ve sürdürmüşlerdir. Müessese olarak da birinci gruptakiler devlet dairelerini, ikinciler medreseleri, üçüncüler ise tekke ve zaviyeleri kullanmışlardır.

Tasavvufî düşüncenin kaynakları da zaman zaman tartışılan konular arasındadır. Bu ilmin kaynakları, islâmî midir, yerli midir, değil mi-

dir? Yabancı medeniyetlerden etkilenmiş midir? Aslında bütün medeniyetler birbirlerinden alışverişte bulunurlar. Bu anlamda etkilemek ne kadar tabiî ise etkilenmek te o kadar tabiîdir. İslâm medeniyetinin komşu medeniyetleri etkilediğini kabul edip, kendisinin hiç bir düşünce ve medeniyetten etkilenmediğini iddia etmek tutarlı görülmemektedir. Bu tesbitten sonra şunu ilâve edelim: Bir müslüman derviş için örnek alınabilecek en büyük kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. En yüce şahsiyyet Hz. Peygamber'dir. Hayranlıkla bağlanılan düşünce ne Yunan düşüncesidir ne de Hind mistisizmidir, Kur'ân ve hadis ışığında oluşan islâm düşüncesidir. Sûfiler, Kur'ân ve Hadis'de yer alan ve kendi düşüncelerini destekleyen, kendi hayatlarına ışık tutan esasları açıklamışlar, tefsir ve tevile tabi tutmuşlar, böylece bu esaslara yeni boyutlar ve yeni izah tarzları getirmişlerdir. Kelâm tartışmalarında bütün ayetler delil olmadığı gibi fıkhî meselelerde de fakîhlerin yoğun mesaîlerine konu olan ayetler sayılıdır. Sûfilerin gönül eğitimi için esas aldıkları ayetler de bellidir.

İlk asırlarda tasavvuf için daha çok zühd kelimesi kullanılıyordu. Tasavvuf kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadis-i Şerifler'de geçmez. Zühd ise hadislerde kullanılan bir ıstılahtır. Nedir zühd? Zühd müslümanın dünyaya, eşyaya, maddeye bakışıdır. Dünya nedir? Madde nedir? Değeri nedir? Bu sorulara Kur'ân'dan cevap aradığımız zaman karşılaşacağımız ilk gerçek şudur: Dünya geçicidir, dünya oyun ve eğlenceden ibarettir, dünya bir süstür, aldatıcı bir maldır. Dolayısıyla geçip giden, kaybedilen şeylere üzülmeden elde edilen şeylere de fazla sevinmeden, dünya-ahiret dengesi denen noktayı bulmak gerekir. Bazı ayetlerde de Allah Tealâ, iç dünyada ve dış dünyada ayet ve belgelerinin varlığından bahsetmektedir. Dış dünyadaki, afâktaki ayetler fizik kanunları, iç dünyadaki ayetler ise kalbin hakikatlarıdır. İşte sûfilerin tefekkür alanlarından biri de budur. İnsanın iç dünyasını keşfetmek ve fethetmek..

Sûfilerin Kur'ân-ı Kerîm ile olan bu yakın temasları, zamanla İslâm kültürüne yeni bir alan açmıştır: Tasavvufî tefsirler.

Tasavvufî hayat ve düşüncenin ikinci önemli kaynağı Hz. Peygamber'in hayatı ve hadisleridir. Hz. Peygamber'in hayatına zühd ve tasavvuf penceresinden bakıldığı zaman pek çok fikir, tavır ve belgenin bulunması hiç de zor değildir. İtikâfın yılda 10 gün de olsa bütün dünya işlerini bir tarafa bırakarak ibadet etmek olduğu bilinmektedir. *"Ben bu dünyada bir yolcu gibiyim"* diyen ve bu psikolojiyi tavsiye eden aynı peygamberdir.

Sûfilerin insan olarak örnek aldıkları en büyük varlık olan Hz. Pey-

gamber, zaman içinde oluşan tasavvufî düşüncenin de merkez şahsiyetidir. Fenâ fi'r-resûl makamı O'na duyulan sevgi ve aşkın en güzel tecellilerini, en derin sırlarını ve en zengin yorumlarını barındırmaktadır. Bu makam öyle bir makamdır ki bu aşılmadan Fenâfillah'a ulaşmak mümkün değildir.

Kanaatimizce tasavvufun bir önemli kaynağı da insan psikolojisidir. İnsanda mistik bir muhteva vardır. Bütün kültür ve medeniyetlerde mistisizm vardır. Toplumun bir kesimi mutlaka bu hayat ve tefekkür tarzı ile iç içe olmuştur. Mistik muhtevaya sahib olan bir insanın başka şeylerle, başka metodlarla tatmin olması mümkün değildir. Bunun aksi de doğrudur. Bu düşünceye yatkın olmayan insanların tasavvufî hayatları bereketli değildir.

Her ilmin olduğu gibi tasavvufun da temel ıstılahları vardır. Bu ıstılahlar genel olarak Kur'ân ve Hadis'den kaynaklanmıştır. Sûfîler bu ıstılahlara yeni boyutlar kazandırmışlar, kendi düşünceleri istikametinde yeni açıklamalar getirmişlerdir. Tevbe, zühd, sabır, tevekkül, teslimiyet, mücahede, zikir, takva, cihad, istikamet, nefs, melâmet, feyz, ilm-i ledun gibi pek çok ıstılah böyledir.

Tasavvufun tarifi nasıldır? Tasavvufun yüzlerce tarifi vardır. Her sûfî kendi hâl ve meşrebine göre bir tarif getirmiştir. Bazı mutasavvıflar bu ilmi ahlâkı bir kısmı edebi, bir kısmı riyâzeti esas alarak tarif etmiş, bir kısmı da muhatabın durumunu esas alarak konuya açıklık getirmek istemiştir. Bu çok tariflilik bizim tek tarife gitmemizi zorlaştırıyorsa da tasavvuf psikolojisinin çeşitli unsurlarını bize aktarmaları yönünden faydalı bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Konuya hangi açıdan bakılırsa bakılsın bu tarifler şu alanlardan birini içine almaktadır:

1. Tasavvufun tefekkür cephesi, marifet yönü.
2. Tasavvufun yaşanan tarafı, ruhî tecrübeler alanı.

Tasavvuf tarihine bir bütün olarak bakıldığında iki önemli müessese ile karşılaşılır:

1. Tekkeler
2. Tarikatlar

İkinci hicrî yüzyılla birlikte kurulmaya başlanan tekkeler zaman içinde zâviye, ribat, hankâh, dergâh, âsitâne..gibi isimlerle islâm dünyasının her köşesinde kurulup hizmet vermişlerdir. Bazı tekkeler ise bağlı olduğu tarikata göre isimlendirilmiştir: Mevlevîhane gibi.

Başlangıçta basit bir iki odadan ibaret olan tekkelerin zamanla hiz-

met alanlarının genişlemesiyle birlikte mimarî tarzlarında da gelişme olmuş pek çok birimle geniş bir külliye haline gelen tekke tipi ortaya çıkmıştır. Vakıf gelirlerine göre gelişen tekkelerde genellikle şu iki kısım bulunmuştur:

1. Haremlik
2. Selâmlık.

Birinci bölümde tekke şeyhi ailesiyle birlikte yaşamaktaydı. Selâmlık ise dervişlerin bulunduğu, yatıp-kalktığı, sohbet ettikleri bir mekân durumundaydı.

Tarikatlar ise tasavvufî düşüncenin sistemleşmiş, ekolleşmiş şeklidir. İlk asırlarda bazı tarikatlardan bahsediliyorsa da bugün bilinen tarikatların kurulmaya başlanması Hicrî VI. yüzyıldan sonradır. Tarikat pirleri olarak bilinen Abdülkadir Geylanî, Ahmed Rifâî, Şihabuddin Suhreverdî, Ebu'l-Hasan Şâzelî, Ahmed Bedevî, Hacı Bektaş Veli, Mevlâna..gibi şahsiyetler bu asırlarda ve daha sonraki yıllarda yaşamışlardır. Hatta Nakşibendiliğinin kurucusu Bahauddin Nakşbend'in vefatı 1390'dır. Yani Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık bir asır sonra. Dolayısıyla Selçuklular döneminde bu tarikatın varlığından bahsetmek söz konusu değildir.

Tarikatların kuruluş ve yayılma alanları da farklıdır. Her tarikat her bölgede yaygın değildir. Kâdiriye, Rifâîye gibi bazı tarikatlar orta doğuda kurulup yayıldığı halde, Bedevîye, Şâzelîye, Mısır merkezlidir, Mevlevîye, Bektaşîye ise Anadolu'da kurulup diğer islâm ülkelerine uzanan tarikatlardandır. Yine Ankara merkezli bir tarikat olan Bayramiye, Pakistan bölgesinde bilinmediği ve tanınmadığı gibi o bölgenin hakim tarikatlarından biri olan Çeştiye'yi de Anadolu toprakları tanımaz. Bir cümle ile özetlersek diyebiliriz ki tarikatların da coğrafyası vardır.

Tasavvufî hayat ve düşünce başından beri tenkid edilmiştir. Bu tenkidler iki gruptur:

1. Sûfîlerin tenkidleri.
2. Sûfî olmayanların tenkidleri.

Birinci grubun yaptığı tenkid genellikle tasavvufî hayatın seviyesizliğinden yakınma şeklindedir. Bütün tasavvuf klasiklerinde bu tarz tesbitleri bulmak mümkündür. Her sûfî kendi dönemini kötülemekte eski devirleri aramaktadır. Sûfî olmayanları tenkidlerini ise iki ana başlık altında toplamak mümkündür:

1. Tasavvuf, inanç esaslarını zedeliyor.

2. Tasavvuf, insanı hayattan kaçırıyor.

Birinci husus için özellikle vahdet-i vücud konusu tartışılmıştır. Sûfilere göre gerçek tevhid bu olmakla birlikte zahir ulemâsı bu bakış açısını bir türlü tevhid esaslarıyla bağdaştıramamışlardır. İmam Rabbânî gibi vahdet-i vücudu tenkid eden sûfiler de vardır. İkinci grup tenkid ise riyazet ve mücahede hayatı ile ilgilidir. Bu hayatın çekiciliği bazı insanları gerçekten sosyal hayatın dışında bir çizgi takip etmeye sevketmişse de sûfinin arzuladığı "halvet der encümen" esasıdır. Yani cemiyet içinde halvet. Yani beden olarak toplumla birlikte, ruh ve gönül olarak Allah'la birlikte. Bunu Türkçe bir başka ifadesi de şöyledir: El işte gönül oynaşda.

Her şeyi keramet mantığı ile izah etme anlayışı da en çok tenkid alan hususlardandır. Halbuki gerçek sûfilere göre keramet küçük bir meseledir. Esas olan keramet değil istikamettir. Bir başka tenkid konusu da sûfilerin vecd halinde, manevî bir sarhoşluk halini yaşarken söyledikleri şathiyeler tabir caizse "çizmeden yukarı" sözlerdir. Genellikle bu konuya yumuşak bakılmış, normal hale dönüldüğünde bu ifadelerde ısrar edilmiyorsa hoş görülmüştür. Hallac, Bistâmî, İbn Arabî gibi sûfilere, sûfilerin bakışı da farklılık arzetmektedir. Bunları üç grupta toplamak mümkündür:

1. Tasvib edenler
2. Tasvib etmeyenler
3. Tercih yapamayanlar

Sûfilerin bu gibi sözlerini hatırlatarak Tasavvufla alay eden insanlar da az değildir.

KÜLTÜRÜMÜZDE TASAVVUF:

Kültür mirasımızı oluşturan merkez düşüncelerden biri de tasavvuftur. Onun izlerini hayatımızın her safhasında bulmak mümkündür. Zihniyetimizi kuran ve besleyen mekanizmaların başında tekke düşüncesinin bulunması "ilerleme-gerileme" konuları gündeme gelir gelmez tasavvuf da irdelenmektedir. Bu konulara kısaca işaret ederek tasavvufun kültürümüzdeki tesir ve damgalarına temas etmekte yarar vardır.

Siyasî hayat: Yöneticilerin tekkeye bakışı genellikle müsbet olmuştur. Çünkü tekke her zaman ülkenin kültür hayatı ile yakından ilgili bir müessese olma durumunu korumuştur. Tekke mensupları, sosyal hayattaki yapıyı sarsacak fikirler ileri sürmedikleri ve devletin işine karış-

madıkları müddetçe kendilerine yardım edilmiş, saygı duyulmuş hatta elleri öpülmüştür. Osmanlı padişahlarının hepsinin bir tarikata mensup olduğu söylenir. Yalnız bu tesbiti "tarikatlara sempati duyduğu" şeklinde anlamak gerekir. Yoksa bir padişahın bir mürid gibi saatlerini tekkede geçirmesi sözkonusu değildir. Siyasî otorite, dervişlere böyle bakarken bir çok dervişin de değişik sebeplerle kellesini almıştır.

İçtimaî hayat: Tasavvuf kültürünün toplumumuza aşıladığı en önemli anlayış sevgi, saygı ve tevâzudur. Bunlar da bir toplumun vazgeçemeyeceği yüce değerlerdir. Tekke mensuplarının izhar ettiği bu yüce değerler, etraflarında binlerce insanın toplanmasını temin etmiş ve değişik bir yardımlaşma ve dayanışma modeli ortaya koymuştur. İşin esasını kavrayamayan dervişlerin sergilediği "tarikat taassubu" bu anlayışı zedelediyse de tesir ve yaygınlığına engel olamadı. Tasavvufun birlik şuuru, mezheblerin böldüğü insanları aynı tarikatta toplarken, mezhepler de tarikatların böldüğü cemaatları aynı çatı altında toplamıştır.

Tasavvufî kültür topluma bir yaşama ve düşünme biçimi sunarken ona oturup-kalkmasına varıncaya kadar nasıl hareket edeceğini de öğretmiştir. Özellikle sûfî şâirlerin kaleme aldığı eserler dikkat çekicidir. Hacı Bayram Veli'nin müridi Yazıcızade Muhammed'in 1449 da kaleme aldığı MUHAMMEDİYE adlı eser asırlarca milyonlarca insanın okuduğu, sevdiği hatta ezberlediği bir kitaptır. Manzum olarak Hz. Peygamber'in hayatı ve faaliyetleri etrafında bilgi veren bu eserin müellif nüshası, II. Abdülhamid'in bizzat yaptığı sedef kakmalı abanoz ağacından mamül bir muhafaza içinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndedir.

İlmî hayat: Tarihte tekke-medrese tartışmaları bir vakıadır. Fakat bu tartışmalar her zaman olmamıştır. Tekke kültürü ağır basan müderrisler olduğu gibi medrese kültürünün zirvesinde olan dervişler de vardır. Osmanlı medresesinde bu tartışmalar uzun zaman "kırıcı" boyutlara ulaşmamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri de ilk müderris Davud-ı Kayserî'nin FUSÛS'UL-HİKEM şarihi oluşu, bir diğer ifade ile vahdet-i vücudçu bir çizgiyi izlemesidir.

İktisadî hayat: İlk bakışta tasavvufun iktisadî hayatla bir ilişkisi olamayacağı akla gelir. Fakat Fütüvvet Teşkilatı'nın yönetmelikleri mesabesinde olan FÜTÜVVETNAMELER incelendiği zaman görülür ki bu eserlerin esas dokusu tasavvufî kültürden kaynaklanmıştır. Tasavvuf-iktisat ilişkileri incelenirken ihmal edilmemesi gereken bir anlayış da melâmetîyedir. Çünkü melâmetîlikte iş hayatının içinde olmak esastır. Esnaf olmak esastır.

Askerî hayat: Cihadın iki yönlü olduğu bilinmektedir:

1. İç cihad; nefisle cihâd
2. Dış cihad; düşmanla cihad.

Tasavvufun ağırlık verdiği husus şüphesiz ki birincisidir. Fakat bu ikinci şıktaki cihadı yok saymaları anlamında değildir. Derviş gazi geleneği her zaman var olagelmiştir. Osmanlı döneminde de bunun en dikkat çekici örneği Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinde ortaya çıkmıştır. Bağdat'tan Viyana'ya kadar uzanan bu ordu ile bu tarikat arasında zamanla öyle bir bağ kurulmuştur ki devlet 1826 da Yeniçeri Ocağı'nı ilga ettiği zaman ülkesindeki bütün bektaşî tekkelerini de kapatmak zorunluluğu hissetmiştir.

Bedii hayat: Tekkeler ve zaviyeler toplumumuzun "Güzel sanatlar akademisi'dir denirse mübalağa edilmiş olmaz. Güzel sanatları teşvik eden, talim eden tedris eden dergâhlardır. Dolayısıyla büyük şâirlerimiz kadar büyük musikîşinaslarımız da tekkelerden feyzalmıştır. Yunus'u, Eşrefoğlu Rumî'si, Niyazî-i Mısrî'si olmayan bir Türk Edebiyatı düşünülemeyeceği gibi Şeyh Hamdullah olmadan bir hüsn-i hat, Dede Efendi olmadan bir Türk Musikîsi de düşünülemez. Ve bunların hepsi derviştir, tekke eğitiminin toplumumuza armağan ettiği dehalardır.

Kutlu Doğum Haftası ile ilgili olarak yaptığımız bu sohbeti bir sûfi şairin mısralarıyla bağlamak istiyorum. Niyazi-i Mısrî Hz. Peygamber ile ilgili duygu ve düşüncelerini şöyle ifade ediyor:

Zuhur-ı kâinatın ma'denisin ya Resûlellah
Rumuz-ı küntü kenz'in mahzenisin yâ Resûlellâh

Beşer denen bu alem ki senin sûretle şahsındır
Hakikatte hüviyette değilsin yâ Resûlellâh

Vücudun nice mevcudatı nice cami olduysa
Dahi ilmin muhît oldu kamusun yâ Resûlellâh

Dehanın menba-ı esrar ilm-i min ledünnîdir
Hakayık ilminin sen mahremisin yâ Resûlellâh

Ne kim geldi cihana hem dahi her kim gelirserdir
İçinde cümlenin ser-askerisin yâ Resûlellâh

Cihan bağında insan bir şecerdir, gayriller yaprak
Nebiler meyvedir sen zübdesin yâ Resûlellâh

Şefaat kılmasan varlık Niyaziyi yok ederdi
Vücudun zahmının sen merhemisin yâ Resûlellâh

VAHİY VE İNSAN

Prof.Dr.Mehmet AYDIN

Vahyin birinci fonksiyonu insanları karanlıklardan, nura çıkarmaktır. İnsanlara hidayet vermektir, onlara yol göstermektir. İnsanlara şifadır, rahmettir. Bunlar, vahyin bizâtihi kendisinin anlattığı tabirler. Yani Kur'ân-ı Kerîm'in kendi kendisini tasvir ettiği tabirler. Bir defa insanın vahye ihtiyacı olduğu kesindir ve bu husus, İslâm Kültür Tarihi'nde benim bildiğim kadarıyla bir kaç kişi hariç, tartışma konusu edilmiyor. Vahiy vazgeçilmezdir ve insan vahye muhtaçtır. Kaynaklarımız sadece bizim pirlerimizden biri olan Ebu Bekir Er-Razi'nin vahye itiraz ettiğini söylerler. Raziye göre akıl kafidir ve insanın gökten inen mesajlara ihtiyacı yoktur. XX. yüzyılda bir çok insanın söylediğini o zaman söylemiş, eğer marifet ise. Şimdi vahyin vazgeçilmezliği ittifak halindedir dedim. Ama vahiy insan hayatında nereye oturacak, ne kadar oturacak ihtilaf biraz bu konuda vardır. Mesela öyle fikir ekollerimiz, mezheplerimiz vardır ki onlar aklı biraz ön plânda tutuyor, vahiy ikinci plânda kalıyor. Mûtezile kanadına mensup mütefekkirlerimizin bir kısmı buna örnektir. Bir kısmı da vahyi büsbütün ağırlıklı olarak öyle bir yere yerleştiriyor ki insana pek fazla bir yer kalmıyor. İşte bizim Eşari ekolüne, Hambelî kanadına mensup olan mütefekkirlerimizin bir kısmı da buraya girer. Yani esasta vahyin vazgeçilmezliği tartışma konusu değil de vahiy-akıl münasebeti, bu ilişkinin mahiyeti tartışma konusu olmuştur. Aslında geniş açıdan bakacak olursak vahiy sadece resmi tefsirlerin konusu değil, bütün medeniyet vahye göre oluşmuştur. Şu arkadaşlarımızın okuduğu şiirler bile bir bakıma vahyin yorumlanmasıdır. Vahiy karşısında bir tepki, vahiy karşısında bir bakıma reaksiyon (ama menfi manada değil) onun karşısında tutum alma, bir tavır ortaya koyma meselesidir. Şimdi, her ne kadar vahiy insan ilişkisinde vahyin kaynağı Allah ise de bu vahye olumlu mukabelede bulunup bulunmamakta insan hürriyete sahiptir. Yani insan isterse bu çağrıya evet der, isterse bu çağrıya hayır der. Evet derse mümin olur, hayır derse kafir olur ve insanın

mümin ve kafir olma hürriyeti vardır. Eğer bu hürriyet olmamış olsaydı vahyin hiçbir zaman mânâsı kalmazdı. Çünkü o zaman vahiy bir mecburiyet olurdu. Bu ise imanın tarifine ters düşerdi. Ama yine Kur'ân-ı Kerîm bazen doğrudan, bazen dolaylı yolla şunu söylüyor: Benim senden beklediğim senin bozulmamış tabiatından beklediğim ve senin fıtratından beklediğim benim vahyime mukabelede bulunmaktır.

Vahiy evvel emirde epistomolojik kaynaktır. Yani bilgi kaynağıdır. Yani vahiy bize bilgi verir, Kur'ân bize bilgi verir. Nitekim ilk insanın yaradılışı tablosunda da, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Adem'e ilk verilen şeyin bilgi olduğu apaçık bir şekilde ifade buyuruluyor. Yani vahiy evvela bize birşeyleri öğretmek için vardır. Vahyin söylediği herşeyi bilmiyormuyuz biz? Hayır, bildiklerimiz var bilmediklerimiz var. Vahiy bize bildiğimiz konularda da malumat veriyor. Bulutlardan bahsediyor, yağmurdan bahsediyor, inen yağmurun cennet gibi yeryüzünü yeşerttiğinden bahsediyor. Bunlar için vahye ihtiyaç yok, biz bunları biliyoruz. Ama vahiy bu bildiklerimizle bilmediklerimiz konusunda verdiği bilgileri birbirine rabtediyor, birbirine bağlıyor. Canlı bir bütünlük hâsıl ediyor ve bütün bilgiyi sonunda insanı kurtaracak bir yola sevkediyor. İman yoluna sevkediyor, Allah yoluna sevkediyor. Vahyin temel fonksiyonu budur. Vahiy bir tabiat kitabı, bir tarih kitabı değildir; tabiattan tarihten bahsediyor olsa bile. Onun esas gayesi, o konularda bize bilmediğimizi bildirmek değil, o bildiklerimizle bilmediklerimiz arasındaki bağlantıyı sağlayarak hudellinnas olma vasfını, insanlara kurtuluş yolu gösterme vasfını bildirmektir. Ayrıca vahiy, ilim söz konusu olduğunda büyük bir teşvik edici güç olarak da karşımıza çıkıyor. İslâm medeniyeti bu bakımdan bir ilim medeniyetidir aynı zamanda. Denebilirki dünyada hiç bir vahiy, hiçbir kutsal kitap, Kur'ân'ın üzerinde durduğu mânâ ve değerde ilim üzerinde durmamıştır. Bu bakımdan ben muhtelif vesilelerle söyledim, yazdım. İslâmiyetin doğuşundan kısa bir süre sonra islâm dünyasında görülen büyük fikri hareketler kelamda, felsefede, tasavvufta, ahlâkta, nazari hukukta vs. tefsirde ve hadiste etkili olmuştur. Bu büyük adımlar Kur'ân'ın vücuda getirdiği büyük zihni değişiklikten sonra vuku bulabilmiştir. Yani Kur'ân evvela ahlâkı değiştirmiştir. İnsanın gidişatını değiştirmiştir. Çünkü fiillerle ilgili olan şeylerde tesir çok daha aniden ve kısa zamanda olur. Ama fikri teessür için çok daha uzun zaman beklemek icap eder. Bu bakımdan vahyin fikri meyvelerinin bir kısmı için bir buçuk-iki asır gibi bir süreyi beklemek icap eder. Ama gerçekten islâm âleminin ve insanlığın iftihar edeceği büyük bir ilim ve fikir medeniyeti kurulmuştur. Hangi sayede? Bir çok sebep var. Ama sebeplerin başında Kur'ân geliyor. Kur'ân'ın eğittiği zihin, şekillendirdiği beyin

geliyor. Bütün bunları niçin yapıyor Kur'ân? Akıllı bir mü'min vücut bulsun diye. Akılsız mü'min olur mu? Haddi var hesabı yok. Akıllı mü'min nedir? Akıllı mü'min kendi içindeki ayeti okuyan kişidir. Bu, Kur'ân'ı Kerîm'in kendi ifadesidir. Kendi enfüsünü bilen derinliklerine inebilen insandır. Akıllı insan âfaktaki ayetleri okuyan insandır. Dış dünyadaki olayları, vak'aları bilen insandır. Akıllı mü'min, tarihe bakan ve tarihten ders çıkartan insandır ve bütün bunları topladıktan sonra amentü diyebilen. Şimdi bunları toplamıyorsa amentü diyenin amentüsü caiz değil mi? Taklidi imana itirazım yok. Ama Kur'ân'ın istediği bu değil; ısrarla Kur'ân bu söylediğim bilgi yollarını kullanarak mü'minin akıllı olmasını istiyor. İstiyor ki mü'min, "inanıyorum çünkü başka alternatif makul değildir" desin. Hocamız Homoekonomikustan bahsetti ve ister istemez de bana Homokuranikus tabirini kullanma izni çıktı. Ekonomik adam dedi, değeri ekonomide aranan ve bulunan adam dedi. Bende diyorum ki bir de Homokuranikus vardır. Kur'ân'ın anlattığı insan, Kur'ân'ın insanı. Nedir Kur'ân'ın insanı? Evvela akıllı olan mü'mindir. Bir defa mü'mindir o baş şart. Ama akıllı olan mü'mindir. Şimdi bu mü'min, tabiat kuvetlerinden korktuğu için Allah'a inanmıyor. Dinler tarihi genellikle dinleri böyle anlatıyor. Bu mü'min, cemiyetin, yaptırım güçlerini (müeyyidelerini) tanrılaştırdığı için Allah'a inanmıyor. Durkheim ve Durkheimciler öyle düşünüyor dinin doğuşunu. Bu mü'min anadan, babadan, akrabadan gelen bir nevroz, bir ruh hastalığı olduğu için Allah'a inanmıyor. Freud böyle söylüyor. Bu mü'min eli ayağı bağlı, dünyada adalet yok, insanlık yok, insaf yok, onun için bu idealleri öyle bir yere yansıtayım ki oraya kimse uzanmasın ve ben o idealle teselli bulayım diye Allah'a inanmıyor. Feuerbach öyle düşünüyor (meşhur yansıtma teorisi). İnsan niye inanır. Çünkü eli kolu bağlı, projekte ediyor, bir yerlerde inşallah ahiret vardır, adalet olur, inşallah bir varlık vardır bunun hesabını sorar. Aslında yok o varlık, yok o dünya, teselli kaynağıdır. Kur'ân böyle inanmıyor, böyle inanmamızı söylemiyor. Demin söylediğim gibi Kur'ân'a göre bütün bilgilerini bir araya getir. Bütün düşünceni kullan, zihnini limon gibi sık. Başka alternatif görüyorsan, küfür alternatifi senin hürriyetindir git. Ama akıllıca düşünürsen, kalbinde maraz yoksa, aklını bozmamışsan, fıtratını zedelememişsen göreceksin ki senin için en makul yol iman yoludur. İşte akıllı mümin ile kastettiğim şey bu. Tabi, Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm vahyi sadece bilgi kaynağı değil aynı zamanda değer kaynağı ve kıymet ölçütüdür. Yani bize ahlâk konusunda da bilgi veriyor. Neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda da bilgi veriyor. Bu hususta bizimde bildiklerimiz var. Ben o konuda belli ölçüde mutezileye hak veriyorum. Yani insan aklıyla bazı şeyleri

bulabilecek durumdadır. Ama herşeyi bilemiyor insan zihniyeti. Mesela Allah'a ulaşmak için dürüst olmak lazım. Ama nedir dürüstlük? Nasıl dürüst olunur? Vahiy bu konuda bize yol gösteriyor.

Bilgi kaynağı sâniyen, vahiy aynı zamanda bir ölçüdür dedim. Neye göre iyi neye göre kötü. Eğer vahyi kaldırırsanız, sizin iyiniz farklı benim iyim farklı olabilir. Sizinki size göre, benimki bana göre olabilir ki felsefede bunun adı göreciliktir zaten. İşte vahiy bu göreciliğin aşırı şekline en azından son veriyor. Vahye inanan bir insan, bir örnek vereyim ve örneğimden dolayı kulağınız rahatsız olursa özür diliyorum. Eğer mü'min zinanın haram oldığuna inanıyorsa o iş orada bitmiştir artık. Kimin ile, nerede, ne zaman, hangi şartlar altında zina diye sormaz. Eğer o determine edici belirleyici ölçüsü, kriteri kaldırırsanız o zaman Pirenelerin bu tarafında iyi olur öbür tarafından kötü olur diye insanoğlu konuşmaya başlar. Vahiy bizim kötümüzü izale etmez, ortadan kaldırmaz, kavram olarak o kötünün üzerine yeni eklemeler yapar derki, aynı zamanda günahtır yapma bunu. Bu ayrı bir boyuttur, ayrı bir zenginliktir. Benim iyi-kötü dediğimi vahiy değiştirmiyor ona ayrı bir mânâ kazandırıyor. Dolayısıyla sevap kavramı, günah kavramı bunlar vahiy açısından bakıldığında son derece önemlidir. Bunları kaldırırsanız iyilerle kötülerle iktifa edeceğimizi zannetmiyorum. Bu konuda gerçekçi olmak lazım. Yine bir örnek vereyim. Biyolojik seviyede bir insanı öldürmekle bir maymunu öldürmek arasında hiçbir fark yoktur. Aslında zaten bir çokları da insanı tarif ederken tüysüz maymun diyor. Ha tüylüsünü öldürmüşsünüz, ha tüysüzünü fazla bir fark olacağını sanmıyorum. Ahlâka geldiğiniz zaman ahlâk der ki yok bu olmaz. İnsan iyi bir varlıktır, değerli bir varlıktır. Onu öldürme der ama oda orada kalır. Vahye geldiğiniz zaman vahy size derki: insan kutsal bir varlıktır. Çünkü onda ilâhi bir ruh vardır. Ona ilâhi ruh nebedilmiştir. Mânâsı her ne ise ruhun, orası ayrı. Ama insan Allah'la irtibatı olan bir varlıktır. O halde vahiy diyor ki: bir insanı haksız yere öldürürsen bütün insanlığı öldürmüş demeksin. Bir hayatı da kurtarırsan –mealen geniş olarak söylüyorum– bütün insanlığı da kurtarmış olursun. İşte insan hayatına kutsiyeti getiren, vahiydir. Vahyi kaldırırsanız kutsallıktan bahsedemeyiz. Şimdi ne zararı var bunun merak ediyorum. Yani iyinin kötünün üzerine bir de vahyi getirmekle insan niye tuhaf şeylere inanıyor olsun, insan kafa itibarıyla gerilere gidiyor olsun?

Bir varlığı ahlâ'klı kılmak için her çareye başvuruyoruz. Hipnotizma ediyoruz, ilaç veriyoruz. Ama bu tarafta hazır bir reçete var onu tatbike koyduğumuz zaman insanoğlu şuculuk yada buculuk adına tuhaf bir

itirazda bulunuyor. Kaldı ki birşeyi daha itiraf etmek lazım. Hepimizin hayatında bilmek ile yapmak, bilmek ile olmak arasında binlerce km. vardır. Nice şeyleri biliriz ki iyidir ama yapmayız. Nice şeyler hakkında bilgimiz vardır, biliriz ki kötüdür, ama yaparız. Demek ki iyi ile kötünün bilgisi iyi adam kötü adam olmak için yeterli değil. Dolayısıyla iyi olduğunu bile bile yapmadığımız fiiller vardır. İşte vahy bu mesafeyi kısaltıyor. Vahy Allah sevgisinden bahsediyor, vahy evrenselleştiriyor, vahy ölümden sonra bir kapı açıyor. Madem ki bunu böyle biliyorum, o halde böyle olmalıyım. Önemli olan neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmek değil, iyi olmaktır, kötü olmamaktır. Bu bakımdan vahyin exsiztanstiyel bir boyutu var. Var oluşuyla, ölüm kalımıyla insanın ilgili bir boyutu vardır. Bu boyutu insan hayatından çıkardınız mı (ki biraz sonra söyleyeceğim, büyük ölçüde çıkartmış modern insan), büyük felaketlerin eşiğine geliriz. Vahyle günümüz insanı arasında epeyce engelin bulunduğunu söylememe izin veriniz. Şiirlerde bile bunu görmek beni bir bakıma hayrete düşürdü. En son okunan güzel şiirin son kısmına bakarsanız, nereden nereye geldik, nasıldık, nasıl olduk, niye böyle olduk diye bir yakınma vardır. Epeyce tablolar tersine çevrilmiş, iyiler kötü olmuş, kötüler iyi olmuş. Hakim, mahkum, mahkum ise hakim olmuş diyordu. Dolayısıyla bu neden ileri geliyor. Bir yerde ırmağın kaynağı ile insan arasına engeller girmiş. Yağmur bulutu ile insanlar arasında engeller var. Niye engel girmiş, engeli kimler sokmuş. Engeller o kadar çoktu ki hepsini saymama imkan yok. Ben sadece bir ikisine satırbaşlarıyla temas edeceğim. Bana sorarsanız vahyle insan arasındaki en büyük engel vahyin bizzat kendi yorumudur. Vahyin tefsiri. İnsanoğlu vahyi anlamak zorundadır. Eğer vahyi hayatına getirecekse vahyi anlamadan, yorumlamadan yapamaz bunu. Kitap, kitap olarak oradadır, benim hayatıma girebilmesi için bir takım zihinlerin ordan neyin kastedildiğini bana anlatması lazım. İşte bu anlatılanlar bu yorumlar, bazan o kadar çok, o kadar çeşit olur ki bu da cins kafaların çokluğundan ileri geliyor. Mesela islâm tefekkürünün doğuşunun ilk dönemlerine bir geri gidiniz. Allah'ım, yorum çokluğundan dolayı başınız döner. Yüzlerce müfessir, yüzlerce sûfî, yüzlerce filozof kendi açısından yorumluyor vahyi. Bir vahiy zenginliği ki sormayın. Vahiy yorumu o kadar zengin ki siyasî istikrarın dahi vücut bulmasına mani oluyor. Bir takım sosyal ve siyasal çalkantıların geri plândaki sebebi, vahiy hakkında takınılan birbirinden çok farklı tutumlar oluyor. Zamanla bu vahiylerin bir kısmı eleniyor, bir kısmı hüsn-ü kabul görüyor. Ama bir döneme geliniyor, bazı vahiyler normatif bir vaziyet kazanıyor. Kural koyucu, bağlayıcı bir vaziyet kazanıyor. Artık vahiyin kendisi değil de, vahyin belli yorumları

ön plânda oluyor. Artık vahyin kendisi okunmuyor da vahyin üstüne yazılmış eserler okunuyor. Bunun kötü bir tarafı yok. Ama bağlayıcı olan, vahyin kendisi değil de insan zihninin ürünü olan vahyin yorumu ise, o zaman yorum, vahiyle insan arasına giriyor ve bana sorarsanız bugün bile islâm âleminin en büyük problemi budur. Yani insanla Allah arasına engel gibi girebiliyor. Kur'ân'ın anlattığı din değil, tarihin seyri içinde, biraz da bizim yaşamamızla oluşan tarihi din, eprik din, müesseseleşmiş din, ne derseniz diyin, O, vahiy kaynağıyla bizim aramıza giriyor. Bundan kurtulmanın yolu bellidir. Eğer vahy benim hayatıma girecekse her sabah yeniden mümin olacak değilim. Ama nesil Kur'ân'ı anlamak zorundadır. Zemahşeri, elbette büyük insandır ama kimse 21. yüzyılın problemlerini onun tefsiri ile çözmeye kalkışamaz. Kimse Taber'inin tefsiriyle çözmeye kalkışamaz. Kur'ân'ı anlamak zorundayım. Çünkü benim dertlerim Zemahşeri'nin yaşadığı toplumun dertleri değil. İşte bu hususta birşeyler yapılabilir.

Muhterem D.İ.Başkanımız potansiyel dedi. (Ondan daha güzel tabir bulunamaz) bir potansiyel vardır dedi. Yani henüz aktüel demek değildir bu. Yani bir güç var, bir güç var da, bu güç fiili halde değil. Hakikaten bu potansiyelin, sayın reisimizin işaret buyurdukları bu potansiyelin bilfiil hale gelmesi için, islâm dünyasında biraz cesur olmamız gerekiyor. Müslümanlara rağmen cesur olmamız gerekiyor. Yani bir yerde farklı birşey söylediniz mi, ne müşrikliğiniz kalır, ne zındıklığınız kalır. Tarih boyuncada böyle gelmiştir. Bunları göğüslemeden bir yere varılamaz. O halde hata etsek de düşünmek zorundayız. Çünkü Kur'ân bize düşünmeyi emrediyor. Hata edebiliriz, müçtehit değilim ki yarım sevap gelsin, bir sevap gelsin. O ayrı. Mütçehit olmasam da düşünmek zorundayım. Düşünmek için 66 tane şart öne sürmeye gerek yoktur. Herkes kendi kapasitesinde düşünmek ve herkes kendi ölçüleri, gücü, vüsâtı nisbetinde Kur'ân'ın insanı olmak zorundadır. Bu bakımdan elbette ben de onun içendeyim ve ben de onun gereklerini yerine getiriyorum. Ama birtek şeyi söylememe lüften izin veriniz. Müesseseleşmiş dinimizin hepsinin Kur'ân'a uyduğu gibi bir zanna kapılmayınız. Yaşadığımız dini hayatın bir kısmı vahye uymuyor. O halde yeniden düşünmek lazım gelir derken, meselenin temelinde özünde işte bu endişe yatıyor. Daha başka yorum kısırlığı, kuruluş dönemlerinin tam zıddı özellikle yeni çağlara geçerken islâm dünyasında da bu sefer bir yorum kıtlığı oldu. Bunun önemli sebepleri var. Sebeplerinden biri, bizim selefimiz, büyüklerimiz maşallah o kadar derin ve çok düşündüler ki, bize fazla yer bırakmadılar. İslâm kültürünün zenginliği burdan geliyor ve ben bunda samimiyim. Biz bugün onların bildiklerinin binde birini dahi

bilemiyoruz. Bu bakımdan durup dururken Kur'ân tefekkürü üzerine, vahiy üzerine bir tek çivi çakılmamıştır demek safdilliktir, öyle birşey olmaz. Kur'ân tefekkürü üzerine binlerce çivi çakılmış ve çakılıyor. Ama netice itibariyle normatif bir karakter kazanınca bazı vahiyler esas alınıyor ve neticede bu sefer bir yorum donukluğuna gidiyor insanoğlu ve yorum donukluğu ile, malesef bilimin, teknolojinin ön planda olduğu bir kültürle temasa geldik. Batı kültürü. Bakınız bizden önce de yabancı kültürlerle, tefekkürlerle temasa geçen büyüklerimiz oldu. Felsefe de var bu, kelam da var bu, tasavvufta var bu. Ama onlar bu yeni gelenlerle başetmesini bildiler. Çünkü kafaları zengin idi. Bizim kafamız o kadar zengin olmadığı için bu yorumları, gelen tefsirleri bu akıl eden yeni bilgiyi ve teknolojiyi nasıl bir istikamette kullanacağımıza karar veremedik. Bu bakımdan kimse gocunmasın islâm adına bilim ve teknoloji hakkında söylediklerimizin çoğu o dönemde yanlış idi. Hatta bizi nereye götüreceğini de bilmiyorduk. En samimi niyetle söylenen şeyler bile yeterli değildi. Merhum M.Akif "alınız ilmini garbın, alınız sanatını" diyor. Hakikaten çok güzel, çok güzel de acaba garbın ilmini ve sanatını alırsak, hayatımıza tatbik edersek bazı şeyler doğar mı, doğmaz mı, o gün için pek fazla problem olmadı. Ama bugün için artık o bir problemdir. Dolayısıyla ne oldu o zaman, batıdan gelen bilgiyi vahiy zemini üzerinde değerlendiremedik, iyisini kötüsünü ayıklayamadık, daha da kötüsü bir bilim kültürü, politikası oluşturamadık. Bilim her yerde bilimdir. Eğer bilimden kasıt suyun iki hidrojen bir oksijenden meydana geldiği ise. Ama bilim sadece bu değil. İlmi faaliyet sadece bu değil. Bir kültürü var, bir atmosferi var, bir çevresi var. Geldiği zaman onunla birlikte geliyor. İlim politikası dediğimiz o. Fizik her yerde aynı fiziktir. Müslüman fiziği, hristiyan fiziği, yahudi fiziği olmaz. Olur diyenler varsa cahilliklerinden söylüyorlar. Ama müslümanın ilim politikası öbüründen farklı olur. Bilim anlayışı farklı olur, bilimin hayata tatbiki farklı olur. Çünkü burada değerler işin içine girer. Ben bilimi alacağım, bilimin sonuçlarını alacağım ama bilim politikama vahyin değerlerini enjekte edeceğim, eğer enjekte etmezsem ne olur? O zaman çok çeşitli kafalarda çok çeşitli insanlar olur. Bunlardan bir kısmı vardır ki kafalarının bir tarafına ilimi koyar, bir tarafına da dini koyar ama onlar hiç birbirine değmez maşaallah. Bir bakarsın bu tarafta büyük bir bilim adamı. Dine gelince en irrasyonel adam. Çocukca şeylere inanır, akıl almaz şeyleri din diye kabul eder. Türkiye'de çok, her tarafta da çok. Yahutta ne olur? Bilim de bilim der ve zanneder ki, bilim dinin rolünü oynar ve bilim dinin irşad gücünü üzerine alır. O zaman da bilimsellik dediğimiz, fiyontizm dedikleri şey doğuyor ve bilim kendi mahallinden çıkartılıp başka bir yere yerleş-

tiriliyor. Yahutta ne oluyor? Farklı bir durum ortaya çıkıyor, O zaman da atom bombası Kur'ân'da, Firavun nesli Kur'ân'da, Kur'ân'da herşeyi arama sevdası çıkıyor ki sanki atom bombası olursa islâm vahyinin değeri çok büyük olacakmış gibi. Bu da ayrı bir alternatif. Bunun temelinde ne var. Vahyi, temelinde ve zengin bir biçimde anlayıp yorumlamama meselesi var. Şimdi bütün bunlar toplana toplana ne oluyor. Bir epistomolojik reaksiyolojik kriz diyoruz. Yani bilgi anlayışından bir kriz ortaya çıkıyor ve ahlâk anlayışında bir kriz ortaya çıkıyor. Zannediyorum ki bu günkü insanın, modern insanın, çağdaş insanın en büyük bunalımı burdan kaynaklanıyor. Bir bilgi krizi içerisinde ve bir değer krizi içerisinde, işin kötüsü, bilgisini değere bağlamıyor. Bilgi üret de üret, iyi teknoloji üret de üret. İyi, ama bu bilgi ve teknoloji bir delinin eline geçerse. Yüzbinlercesi var o delillerden ortalıkda. Ya onlardan birinin eline geçerse o zaman ne olur? Bilgi ve teknoloji, şeytanın ümmetinin silahı olur. Muhammedin ümmetinin değil. Bilgi hususunda şeytanın hiç eksiği yok. Teknolojisi de var, çünkü ikmali bol. Hileleri biliyor. Mesele bilim ve teknolojinin çokluğu değil, elbette çokluğunun kıymeti var. Ama mesele, o bilim ve teknolojiyi, hayata tatbik edecbileceklek misiniz? Bilgi politikanızı kültürünüzü ona göre oluşturabilecek misiniz? Oluşturamadığınız zaman ciddi krizler doğar ve bu krizin nihai şekli pedogojik krizdir diyoruz. Yani bizim eğitim ve öğretim hayatımıza intikal eden krizdir.

Şimdi bunları anlamazsak ne olur, yeniden düşünmezsek ne olur. O zaman akılsızca söylenen bir sürü şey akıllıca söylenmiş gibi zannedilir. Bir bakarsınız din hakkında öyle bir konuşma olur ki, konuşmaların en akılsızıdır, ama millet peşine düşer gider. Niye? Çünkü neyin iyi neyin doğru olduğunu ilim seviyesinde öğretmiyorsunuz. S.Hayri Bolay Bey'le bir televizyon programımız oldu, orada da söyledim. İnsan sadece düşünen bir varlık değil, duyan bir varlıktır. İşte arkadaşlarımızın okuduğu şiirler o duygu yanımıza hitap ediyor. Ama şiirle dünyayı fethedemezsiniz. Hayatta onun yerini bileceksiniz, takdir edeceksiniz teşvik edeceksiniz, ama bileceksiniz ki şiirin anlattığı Hz. Muhammed, tarihin anlattığı Hz. Muhammed değil. Farklı mı? Evet farklı. Bunun en güzel örneğini, en canlı örneğini merhum Süleyman Çelebi vermiştir. Mevlüt bahsinde ve Miraç bahsinde anlatılanları tarihi vaka gibi düşünemeyiz. Onların çoğu olmuş vakalar değil. Onlar Hz. Muhammed'e gönülden bağlı bir insanın duygularıdır, şiiridir. Yoksa, bir avuç toprağa minnet mi ettin şeklini olduğu gibi alırsanız o zaman insanın kutsallığından bahsetmeniz zor olur. Eğer hakikaten "indiler gökten melekler saf saf" derken, bilemiyorum mübarek anneleri gördü mü? Ama bunların hepsi güzel şeyler, bakınız güzel şeyler diyorum. Altını çizmek isterim güzelin.

Bu bakımdan Diyanet Vakfımız'ın bu ciddi teşebbüsünün san'at yanında, şiir yanında, ilmi de ihtiva etmesi ve hatta git gide o tarafa daha fazla ağırlık vermesini ben şahsen arzu ediyorum. Çünkü eğer peygamber Hz. Muhammed üsve-i hasene olacaksa, ki olması gerekir. Eğer o rahmeten lil âlemin ise, ki öyledir. O zaman onun beşeri ölçüler içerisinde bana anlatılması lazım. Mevlid'in anlattığı yüce peygamber örnek olamaz. Hiç kimse yetişemez ki onun hiç bir fiiline. O, yücelerde, onu ulaşamazsınız. Özellikle bazı mutasavvıflarımızın nübüvevet nazariyelerini bilirsiniz. Yani orada öyle bir rasulullah tablosu çiziliyor ki O, onun aşkıdır, muhabbetidir ve güzel bir tablodur, asacaksınız ama bileceksiniz ki nasıl yaşadı, neler yaptı, nasıl başardı, insanlığa neler getirdi bunları kat'î bilgiler içerisinde öğretmek ve sunmak zorundayız. Ancak o zaman sizin gibi bir insanın mânâsı anlaşılır. Ancak o zaman ben onun gibi olmaya çalışırım. O olamam ben, ama onu örnek almaya çalışırım. Eğer örnek alamayacağım kadar çizgilerin ötesinde ise, artık o örnek olmaktan çıkar. Dolayısıyla tarihi, Hz. Peygamber'i, zannettiğimiz gibi bilmiyoruz. Sanıldığı gibi her yönüyle bilmiyoruz. Yeniden etüd edilmeye, yeniden çalışılmaya şiddetle ihtiyaç duyulan bir konudur. Yanlış anlaşılınca ne olur? Bir sürü fikir karışıklığı olur. Bir örnekle son vereceğim, çarpıcı bir örnek.

Üç ay kadar önce, siyasal bilimlerde ve siyasal etkinlikte çok ünlü olan bir adamımız yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Eğer dînî dünya görüşüne sahip iseniz, demokrat olamazsınız." Çok çarpıcı bir cümle. Yani ya müslüman olacaksınız ya da demokrat olacaksanız. Öyle, iki karpuzu iki koltuk altında taşımak mümkün değil. İlk bakışta çarpıcı gibi geliyor. İzah tarzı şu: (Vahyi anlamanın ve yorumlamanın, önemini vurgulamak için söylüyorum.) Diyor ki vahiy neye dayanır? din neye dayanır? Egemenlik kayıtsız şartsız Allah'ındır der. Demokrasi ne der, hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Şimdi bu ikisini nasıl yan yana getireceksiniz. İlk bakışta hakikaten getiremezsiniz? Ama acaba mesele böyle mi? Yani genç insanları ya demokrat olacaksın ya da dindar olacaksın diye bir alternatifle karşı karşıya bırakırsanız işleri çok zor olur. Birilerinin Allah'ın iradesi mefhumunu vahye göre anlatması lazım. Bir defa kozmolojik planda düşünüp demesi lazım ki, ne yaparsan yap, Allah'ın hakimiyetinden dışarı çıkamazsın. Çünkü Allah zaten Hakîm. Ne yapıyorsan yap. Demokrat olsan da Allah'ın hakimîyeti altındasın, meşrutiyetçi de olsan değişmez bir şey. Bir defa bu büyük planda netice değişmiyor. Allah ne diyor, vahiy ne diyor ya o olacaksın, ya o olacaksın. Vahiy diyor ki akıllı bir mü'min olacaksın. Ahlâklı bir insan olacaksın, ahlâka dayalı bir içtimai nizam kuracaksın ve sosyal adaleti gerçekleştirmek ile mü-

kellef bir devlet yapısı oluşturacaksın. Vahyin söylediği bu benim anlayabildiğim kadarıyla. Şimdi bunun neresi demokrasiyle sürtüşüyor. Neresi halkın egemenliğiyle, halkın hakimiyetiyle çatışır. Hiçbir yeri. Ama sen kalkarda dersen; Ben dînî inanca yer vermeyen bir model geliştireceğim. Öyle bir model geliştireceğim ki orada zina olmasın bunların hepsi kalksın, insanlar bunlara gülsünler ve ben bunlarla ilgili bir yaşama teşkiline gireceğim, kanun yapacağım ve çıkaracağım. O zaman Allah ile başın dertte. Doğru, o zaman ya Allah'ın dediği olacak ya senin dediğin olacak. Durup dururken vahiyle insan iradesi karşı karşıya gelmez. Çünkü vahyin sahibi olan Allah, bilgisi eksik bir komutan mı ki bilmediği şeyi bana yap desin. Vahyin sahibi olan Allah, kudretinde eksikliği olan bir varlık mı ki beni şu yöne değil de bu yöne teşvik etsin. Öyleyse insan-insan ilişkisiyle, insan-Allah ilişkisini birbirine karıştırdığımız için ve vahyi herhangi bir bilgi kaynağı olarak anlatmaya çalıştığımız için bu söylediğim tuhaf şeyler doğuyor. İşin tuhafı müslümanların bir kısmı da böyle inanıyor. Mesela kendilerinin siyasi bilince ulaştığını sanan bazıları da aynı cümleyi söylüyorlar. Diyorlar ki, egemenlik ya Allah'ındır ya milletindir, demokrasi olmaz. Niye çünkü onlara göre eğer sen dersen ki şimdi dört hanımla evlenmenin zamanımı. Vahye karşı geliyorsun, bu olmaz. Böyle düşünenler var. Basidi icra ediyorum ama netice gelip düğümleniyor.

İşte, bütün bunların üstesinden gelebilmek için, başta İlahiyat Fakültelerimiz, bizler, hocalarım ve D.İ.B.lığımız ve ilgili kuruluşların tamamı cesur olmalı. Diyanet İşleri Başkanlığından çok biz cesur olacağız. Çünkü onlar birinci derecede, tatbikat ile meşguller. Cesur olacağız, vahyi yeniden anlamaya, yeniden yorumlamaya ve vahiy üzerine kurulu bir dini tefekkür oluşturmaya mecburuz. Ya bunu yaparız, istikbal bizim olur. Ya bunu yapamayız, din ileride sadece bir kültür unsuru olur, bir duygu bağlılığı olur ve onun ötesinde insan hayatını bir inkılaba sokan, onu değiştiren ve tarihi değiştiren bir kudret olmaktan çıkar.

İLMİ ZİHNİYET VE İSLÂM

Doç.Dr.Alparslan AÇIKGENÇ

İlmi zihniyet derken, genellikle şu iki anlayışa işaret edilmektedir: **Birincisi**, ilim yapma biçimi ki, bu, yöntem açısından ilimden ne anladığımızı ortaya koymaktadır. Mesela, belli bir konuyu açıklarken, gayri ilmi olmakla suçlanabiliriz; veya konuyu gayet ilmi bir şekilde ele aldığımız da söylenebilir. Burada ilmi derken, dikkat edilirse konuya olan yaklaşımımız kasdedilmektedir ki, bu da bizim yöntemimizdir. İkincisi, belli bir ilimden veya genel olarak ilimlerden ne anladığımız, yine ilmi zihniyet olarak anlaşılmaktadır.

Şimdi bunlardan birincisini ele alalım: İlim yapma biçimi, her ilimde değişebilir. Çünkü her ilmin yöntemi aynı olmak zorunda değildir. Mesela, sosyolojinin yönteminin, fiziğin veya felsefenin yöntemi ile aynı olması gerekmez. Ancak bütün bu ilimlerdeki yöntemlerin hepsinin nesnel olması, hakikatı bulmayı hedeflemesi ve mümkün olduğu kadar önyargıdan kaçınılması gibi bazı ideal özelliklere sahip olması gerektiğini savunabiliriz. Her bir ilimde uygulanan yöntem anlamındaki bu ilmi zihniyete "bilimsellik" diyebiliriz. O halde her bilimde bilimsellik ayrı özelliklere sahip olduğu gibi bütün bilimlerdeki bilimselliğin yukarıda saydığımız bazı ortak yönleri de vardır. Aslında bilimsellik bir zihniyet değildir; aksine zihniyetin bir tezahürüdür, yani aslında şimdi ele alacağımız ilmi zihniyetin bir ürünüdür. Çünkü **zihniyet, belli davranışlar, tutumlar, yaklaşımlar ve inançların altında yatan temel fikirdir.** Bilimselliği, burada bir yaklaşım olarak tanımladığımıza göre, bizzat bilimselliğin kendisi zihniyet olamaz.

Belli bir ilimden veya genel olarak ilimlerden ne anladığımızı ifade eden ikinci tür ilmi zihniyet, bilimsellik anlamındaki ilmi tutumdan veya yaklaşımdan çok farklıdır. Çünkü bu ikinci anlamdaki ilmi zihniyet, tamamen bir anlayıştır, kavramsaldır, soyuttur ve değer yargıları ile içiçedir. Halbuki bilimsellik, daha ziyade bir tavırdır, yaklaşımdır, somut-

tur ve değer yargıları ile ilgisi çok azdır. Aslında bilimsellik, ya sonuçları itibariyle, ya da sadece insanların hangi amaca yönelik bilim yapması ile dini ve ahlâkî değerleri ilgilendirir. Aksi halde bizzat bilimsellik, biraz sonra da göreceğimiz gibi, ahlâkî veya gayrı ahlâkî nitelendirilemez. Bu yüzden burada bilimsellikten ayırabilmek için ikinci tür ilmî zihniyete "ilmîlik' diyebiliriz. İlmîlik, bir anlayış olduğu için gerçek anlamda bir zihniyettir; ve değer yargıları ile içiçe olduğundan dinî açıdan nitelendirilebilir; yani ilmîlik, İslâmî veya gayri İslâmî olabilir. Halbuki bilimsellik böyle nitelendirilemez. Ancak bizce bilimsellik, çoğu zaman ilmîlikle şekillenmektedir. Çünkü, bizim ilim anlayışımız, belli bir yöntemi gerektirebilir. Bunun en güzel örneğini İslâm bilim tarihinde görebiliriz. İslâm'ın birinci asrında Müslümanlar henüz hiçbir ilimle uğraşmazken, çok gelişmiş ve dakik bir ilmi zihniyetin varlığı dikkati çekmektedir. Bir defa Müslüman toplum, ilmin çok değerli bir varlık olduğunun farkındadır. *"İlim Çin'de de olsa arayınız"* gibi sözler toplumda çok yaygındır. *"Âlimin mürekkebi, şehidin kanından daha üstündür"*, *"Allah'ım ilmimi artır"* (20/En'âm, 114) gibi ayet ve hadisler Müslümanlar tarafından gayet iyi değerlendirilmektedir. Bu ilmî zihniyetin gayet iyi ve köklü bir şekilde toplumda yerleşmesindendir ki, Müslümanlar o zamanın bütün ilimlerinde en yüksek bir düzeye erişmişlerdir. Böylece İslâm bilim tarihinde İslâmî ilim anlayışına, yani ilmîliğe dayalı bir bilimsellik doğmuştur.

Nasıl ki İslâm bilim tarihindeki ilmîlik, Batı bilimindeki ilmîlikten farklı ise, aynı şekilde İslâm biliminin bilimselliği de Batı biliminin bilimselliğinden bazı önemli farklılıklar arzetmektedir. Bir defa İslâm bilimcileri, sadece bilim adına bilimselliği savunmamışlardır. Peygamberimizin *"Ya Rabbi! Faydasız ilimden sana sığınırım"* şeklindeki duası, bilim adına bilimselliği reddetmektedir. İşte İslâm'ın ilmî zihniyeti burada yatmaktadır. Diğer taraftan, İslâm bilim adamları, Kur'ân'ın aşıladığı *"(hakiki) ilim, Allah katındadır"* (46/Ahkaf, 23; 67/Mülk, 26) ilkesini gayet iyi anladıkları için, her ilmin Allah'ın bir ismine dayandığını ve bu yüzden ilim ilerledikçe Allah'a ve dolayısıyla İslâm'a olan inançları gittikçe güçlenmiştir. Bu iki özelliği de Batı biliminde görmemekteyiz. Zira Batı bilmi ilerledikçe zararlı bir duruma gelmiş ve dinî inançları o ölçüde tahrip etmiştir. Dolayısıyla İslâm bilim tarihinde pozitivizm diye bir ilmi zihniyet görmemekteyiz. Burada şunu hemen ilâve edelim ki, "Batı bilimi" ve "İslâm bilimi" derken, Batı ilmî zihniyetine göre ve İslâm ilmî zihniyetine göre yürütülen bilimsel çalışmalar ile sonuçlarını kasdediyoruz. Aksi halde yukarıda belirttiğimiz gibi bilimsellik dinî açıdan nitelendirilemeyeceği için bizzat bir İslâm ve bir de Batı bilimi gibi iki ayrı bilimin olabileceğini kasdetmiyoruz. Bilim, sadece bilim olarak nitelendirilebilir. Bu

bakımdan burada İslâm biliminden, İslâm medeniyeti içerisinde oluşan bilimi kasdediyoruz. Aynı şey Batı bilimi için de söz konusudur.

İslâm ilmîliği,malesef 16. yüzyıldan sonra zayıflamaya yüz tutmuş ve bu yüzden Müslümanlar da hem bilimsellikte, hem de bilimsel bilgide geri kalmaya başlamışlardır. Demek ki, Müslümanların geri kalmalarının asıl sebebi, "ilmîliktir"; yani İslâm'ın ilmî zihniyetini, ilk devirlerde olduğu gibi canlı ve dinamik bir şekilde, geliştirdikleri yeni bilimler açısından yorumlayamamış olmalarıdır. Fakat ilmiliğin İslâm'da geri kalmasının da bir takım sosyal, kültürel ve siyâsî sebebleri va dır, ancak bunlara burada girmek istemiyorum. İşte bu sıralarda İslâm bilimi Batı'ya geçmiş ve Batı dünyasında bilimlerin hızla gelişmesine yol açmıştır. Ancak Batı dünyası, İslâm'ın ilmî zihniyetini almamıştır. Çünkü ilmî zihniyet, kültürle içiçedir. Dolayısıyla İslâm ilmîliğinin Batı'ya geçmesi demek, onların Müslümanlaştırılması demek oluyordu. Halbuki Batı bilimi, bilimsellik adına her türlü dini ve ahlâkî değere karşıydı. Zira onlara göre, dinî ve ahlâkî değerler, bilimsellikteki nesnelliğe (yani objektifliğe) ve önyargısızlığa karşıydı. O halde bunlara göre, bilimsellik için her türlü dinî-ahlâkî önyargılardan sakınmalıyız. Bu yüzden Batı'da adeta şizofrenik şahsiyete sahip ve birbiri ile uyum arzetmeyen hatta biribiri ile çelişkiye düşen iki zıt kişiliğe sahip bilim adamları görmekteyiz. "Alemde hiçbir şey yoktan varolmaz, vardan da yok olmaz" derken önemli bir Batılı bilimci, Allah'ı bundan istisna tutarken, bilim adına bilimsel olmaktadır. Halbuki, "madem ki Allah bu ilkenin tek istisnasıdır; o halde ilkenin bu istisnaya göre ifade edilmesi gerekir" şeklinde bir düşünce bu bilim adamının aklından geçmemiştir. Diğer taraftan laboratuara girerken Allah'ı unutan, fakat Laboratuardan çıktıktan sonra bir din adamından da fazla sofu olan adeta şizofrenik bilim adamları İslâm dünyasında yetişmemiştir. İşte bilim yaparken Allah'ı unutan bilim adamının, Batı'da geliştirdiği bilimin sonuçları: Bir tek savaşta yok edilen milyonlarca insan, mahvedilen binlerce şehir, tahrip edilen tabiat, yok edilmeye mahkum edilen tabiî çevre ve insanlığın bugünkü dramı. Nitekim bugün hâlâ Batı'da bilimselliğin ahlâkî sorumlulukla ilgili olmadığını savunan bilim adamları görmekteyiz.

İslâm bilimcileri ise, bilimsellikte bile Kur'ân'ın *"Allah, size şah damarınızdan daha yakındır"* (50/Kaf, 16) ilkesini hiçbir zaman,hatta laboratuarda dahi göz ardı etmemişlerdir. Bu yüzden İslâm medeniyetinde gelişen ilmî zihniyet, bilimselliği Allah için savunmuştur. Allah için bilimsellik demek, insanlığın faydası için yapılan bilim demektir. Böyle-

ce manevi bir temele oturtulan bilim, tabiatı tahrip etmediği gibi, dinî ve ahlâkî değerlere de saygılı kalmaktadır.

Burada İslâm ilmî zihniyetini savunurken amacımız, tamamen Batı bilimini karalamak ve İslâm bilimini yüceltmek değildir. Elbetteki Batı biliminde insanlığın faydasına kullanılabilecek çok önemli unsurlar vardır. Ayrıca Batı biliminin doğurduğu teknolojinin, insanlık yararına kullanılabileceği açıktır. Ancak bütün bunlara rağmen Batı'daki ilmî zihniyetin doğurduğu bilimselliğin, bugün ulaştığı kötü çıkmazını da inkar edemeyiz. Artık çevreyi tahrip ettikten sonra bugün, "haydi çevreyi kurtaralım" diye faturayı bütün insanlığa yüklemeye çalışan bir Batı bilim anlayışı ile karşı karşıyayız. Manevi açıdan kendi insanlarını zayıf bırakan Batı bilimselliği, yine bugün insanlığı, çevre kirliliğinin diğer bir boyutu ile karşı karşıya bırakmıştır. Diğer bir deyişle, Batı ilmî zihniyeti, hem maddî açıdan tabiatı tahrip ederek, hem de manevî açıdan dinî değerleri zayıflatarak bugün insanlığı çok zor bir durumda bırakmıştır. Nitekim yine bu zihniyet, bizi hemen hemen hergün bir dünya savaşı ile burun buruna getirmektedir.

Gerçekten de burada amacımız Batı bilimini yermek değildir. Aksine insan bilincinin altında yatan öyle gizli kalmış eğilimler, tutumlar ve tavırların olduğunu göstermektir ki, bunlar açığa çıktıkları zaman çok değişik ve farklı şekillerde tezahür ederler. İşte burada insanın farkında olmadan kendini yönlendiren eğilimlerini bir zihniyet olarak ele alabiliriz. Bu anlamda zihniyet, genellikle felsefe gibi sosyal bilimlerde incelenir. Fizik gibi bir bilim, zihniyetle ilgilenmez; ancak o zihniyetle yönlendirilir. Dolayısıyla bir fizikçi, yetişirken aldığı ilmîlik anlamındaki ilmî zihniyet ne ise, ona göre bilimsel olur; yanı ona göre fizik bilmindeki araştırmalarını yürütür. Ancak bu araştırmaların dayandığı zihniyeti pek soruşturmaz. Çünkü bu, felsefe biliminin görevidir. O halde, "Müslüman fizikçi kimdir?" diye sorarsak diyebiliriz ki, İslâm ilmî zihniyetine göre yetiştirilmiş fizikçidir. Yoksa, namazını kılan, İslâm'ın vecibelerini yerine getiren fakat Batı ilmî zihniyetine göre de fizikte araştırmalar yapan kimse değildir. Böyle bir kimse elbetteki Müslümandır; ancak **Müslüman bir fizikçi** değildir. Bu örneği diğer bütün bilim dallarına uygulayabiliriz.

Dikkat edilirse konu bizi, İslâm ilmî zihniyetine tekrar geri getirmektedir. Bir defa, ilk önce böyle bir zihniyet açık ve seçik bir şekilde formüle edilmelidir ki, o yönde bilim adamlarımız yetiştirilsin. Fakat maalesef eğitim sistemimizin o doğrultuda geliştirilebileceği bir İslâm ilmî zihniyetinin, kendi çağımız için ortaya konduğunu henüz söyleyeme-

yiz. Bu açıdan bugün için ne bir İslâm bilgi teorisi vardır, ne de bir İslâm bilim teorisi vardır. Ancak bu yönde çalışmaların olduğunu inkar etmemeliyiz. Nitekim İslâm dünyasının, "bilginin İslamîleştirilmesi" gibi bir sürece girmesi bunun en güzel örneğidir.

Zannedersem İslâm ile ilmî zihniyet arasındaki ilgi ve ilmîlik olarak, ilmî zihniyetin bilimselliği nasıl ve hangi yönde etkilediğini yeterince açıkladık. Şimdi önemine binâen böyle bir zihniyetin nasıl geliştirilebileceğinden çok kısa olarak bahsetmek istiyorum.

İlmî zihniyet, ilimden ne anladığımız anlamda "ilmîlik"tir demiştik. İlmîliğin temeli ise, bilgidir. Zira aslında Arapça'da da **"ilim"**, "bilmek" demektir. O halde İslâmî bir ilmî zihniyetin oluşması için evvel emirde İslâmî bir bilgi teorisine ihtiyaç vardır. Bilgi teorisi, genellikle, bilgi nedir? bilgi nasıl elde edilir? ve bilginin sınırları nedir? gibi üç önemli soru ile ilgilenir. Kur'ân'a baktığımız zaman "Allah'ın gayb ve şehadette olan, gizli açık ne varsa herşeyi bildiğine" rastlamaktayız (6/En'âm, 73; 9/Tevbe, 105; 23/Mü'minun, 92; 39/Zümer, 46; 59/Haşir, 22; vs.). Fakat insanın ise, sadece şehadeti, yani fizik, kimya, astronomi vs. gibi fen bilimlerine konu olan şu maddî âlemi bilebileceğine dair işaretler çıkarabildiğimiz halde (mesela, 67/Mülk, 3-4; 6/En'am, 95-104; 30/Rum, 49-50; 22/Hac, 46; 3/Al-i İmran, 190-191; vs.); gayb âlemini kesinlikle bilemeyeceğimize dair açık ayetler görmekteyiz. Mesela, 6/En'am, 59; *"Gaybın anahtarları O'nun katındadır. Onları sadece Allah bilir"*; yine 11/Hud, 123; *"Yerin ve göğün gaybı Allah'a aittir"*. Ancak gaybın vahiyle bildirildiğine Kur'ân açıkça işaret etmektedir:

"Ey Muhammed! De ki, Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum". (6/En'am, 50)

"Bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce, sen de milletin de bunu bilmiyordunuz." (11/Hud, 49)

Anlaşıldığı kadarıyla Kur'ân'ın gayb-şehadet ayırımı üzerine bir bilgi teorisi kurmak mümkündür. Zira bu ayırım bir defa insan bilgisinin sınırlarını belirlemekte, insanın gayb hakkında nasıl bilgi elde edebileceğine dair bir yöntem vermektedir. Ancak, buradan genel bir bilgi tanımı çıkarmak ve şehadet âleminin bilgisindeki yöntemi geliştirmek bize düşmektedir. O halde gayb-şehadet ayırımı İslâmî bir bilgi teorisine temel teşkil edebilir. Böyle bir bilgi teorisi, temelini Kur'ân'dan aldığı için İslâmî olacak ve dînî-ahlâkî değerleri içeren gayb aleminin bilgisini Kur'ân sayesinde vahye dayandıracağı için, bilimsel bilgiye yöneldikçe

bilimselliği de manevî bir temele oturtacaktır. Bu durumda İslâmî ilmî zihniyet görüldüğü gibi iki temel varsayımdan hareket edebilir; birincisi, İslâm bilgi teorisi; ikincisi, bilimlerin bizzat bugün ulaştıkları bilgi düzeyi. Bu her iki varsayımdan hareketle, bir İslâm bilim teorisi geliştirilirse zannedersem İslâm ilmîliği açıklık kazanacak ve tekrar eski canlılığına dönecektir.

YARATILIŞ TEORİLERİ VE İSLÂM

Orhan KAVUNCU

Batı'da, Darwin'in çalışmalarıyla birlikte tanınır hale gelen "Evrim Teorileri" ile buna karşı son 30-35 yıldır kilise mensuplarınca savunulan ve adına "İlmî Yaratılış Teorisi" denilen iki görüş arasındaki çatışma, son yıllarda ülkemizde de şiddetlenmiş görünmektedir. Ancak, şimdiye kadar ülkemizde batılılaşma taraftarları ile muhafazakârlar arasında ortaya çıkan çatışma, bu defa dar bir zeminde yapılmaktadır. İyi niyetli bir takım gayretler, söz konusu tartışmayı muhafazakârlar tarafına indirgemiştir. Sanki Evrim Teorisi'ni savunan ilericiler, sağ kesimden de biraz taraftar bulmuş gibi bir kanaat, entellektüel muhafazakârlar arasında oldukça yaygındır. Bu tebliğin önemli bir gayesi, sağdaki bu tartışmaya ışık tutmak ve böylece bu yaygın kanaatin doğru olmadığını ortaya koymaktır.

Tartışmanın odak noktasında şu iki soruyla ifade edilebilecek beşeri merak vardır: 1. Yeryüzünde halen mevcut bir canlı nev'inin başka bir canlı nev'i ile benzerlik ve /veya farklılıklarının sebepleri nelerdir? 2. Bu canlı nev'i nasıl ve ne zaman ortaya çıkmıştır? Bu sorular, bazı genetik bilgileri gerekli hale getirmektedir. Bu tebliğde, bu genetik bilgiler verilip Evrim Teorisi ile kilisenin İlmî Yaratılış Teorisi kısaca ele alınacak daha sonra da, bu iki görüşün kısa bir kritiği ve İslâm düşüncesinde mevcut yaklışımın bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1. Genetik İlminin Konu İle İlgili Bazı Bulguları:

Bir canlının belirli bir özelliğinin şöyle ya da böyle tezahür etmesini sağlayan bilgiler, hücredeki DNA molekülündedir. Bu DNA, eukaryotlarda, yani hücre çekirdeği olan canlılarda, hücre çekirdeğindeki kromozomlar olarak paketlenmiş halde; prokaryotlarda, yani kabaca bir tasnifle bakteri, yeşil alg ve bazı yosunlarda ise tek bir DNA molekülü olarak hücre içinde serbest halde bulunur. Durum, virüslerde de pro-

karyotlardaki gibidir. Ancak bazı virüslerde genetik materyal RNA'dır. **Burada önemle vurgulanmak istenilen husus, genetik materyalin üniversal olarak bütün canlılarda nükleik asit formunda olduğudur.**

Nükleik asid molekülü, bir nükleotidler dizisidir. Bu dizi boyunca değişen büyüklüklerde ki fonksiyonel birimlere gen denilir. Genlerin fonksiyonu, protein veya RNA sentezlenmesini sağlayan bir kodlama düzeniyle olur (Nei, 1987).

Mutasyon, genetik metaryalin çok küçük veya çok büyük kısmının kalıcı bir şekilde değişmesidir. Bir genin mutasyona uğraması ile ortaya çıkan yeni gene, öncekinin alleli denir. O halde, allel genler, genetik analizlerde kromozom üzerinde aynı mahalde işaretlenen, yani uzun DNA molekülünde aynı segment olan ve fonksiyon olarak aynı özelliğin muhtelif hallerini determine eden genlerdir. Bir genin birden fazla alleli olabilir. Demek ki, aynı atadan gelen canlılar arasında gözlenen farklılıklar, genlerin işte bu farklılaşmasına dayanmaktadır. Görülüyor ki, aynı atadan gelen canlılar arasındaki genetik farklılıkların yegâne kaynağı mutasoyundur.

Populasyonların genetik yapı farklılıkları, populasyon genetiğinin konusudur. Bir populasyonun genetik yapısı, başka ölçüler yanında, üzerinde durulan özelliğin şöyle ya da böyle tezahür etmesini sağlayan allel genlerin o populasyondaki nisbi miktarları ile ifade edilir. Üç allelli bir genetip yapı, bir populasyonda %20, %30 ve %50; başka bir populasyonda ise %30, %35 ve %40 olabilir. Aynı başlangıçtan neşet eden iki populasyon buradaki gibi genetik yapıca farklı olabilir. Aynı populasyondan bir sebeple fakat rastgele bireyler grubu olarak ayrılmış, dolayısı ile aynı genetik yapıya sahip olması gereken ve birbirinden izole olmuş populasyonlar tabiatta gerçekten mevcuttur. Bunların genetik yapılarında zamanla artan farklılıkların olması, bu populasyonların herbirinin generasyondan generasyona değişmekte olduğunu gösterir. Böyle bir değişmenin ilk şartı, populasyonda birden fazla allelin mevcudiyeti, yani polimorfizmdir. Bu polimorfizmi ortaya çıkaran mekanizma, mutasyondur.

Polimorfik bir populasyonun genetik yapısı, generasyondan generasyona sadece şans yüzünden değişebileceği gibi, tabii seleksiyon yüzünden de değişebilir. Tabii seleksiyon, içinde bulunan şartlara -muhite- en uygun bireylerin diğerlerinden daha fazla döl verme şansına sahip olmasıdır. Bu fazlalık, populasyonun genetik yapısında her generasyon o bireylerin genleri lehine küçük farkların ortaya çıkmasına ve

bu farkların tedricen birikmesine yol açar. Aynı populasyondan rastgele ayrılmış ve izole olmuş polimorfik populasyonların genetik yapılarının birbirinden farklılaşması, şansın miktarı belirlenebilen, ancak yönü belirlenemeyen, seleksiyonun miktarı ve yönü belirlenebilen etkileriyle ortaya çıkar.

2. Evrim ve Kilisenin İlmî Yaratılış Görüşü:

Buraya kadar iki görüş arasındaki çatışmada, tarafların delil olarak kullanabileceği genetik bilgiler bir ölçüde de olsa özetlenmiş olmaktadır. Şimdi bu görüşleri incelemeye geçilecektir.

Evolusyon teorisi, "yeryüzünde mevcut bütün canlıların tek bir kökten neşet ettiğini, o kökün de uygun bir ortamda kendiliğinden oluşan bir nükleotid olduğunu" ifade eder. Bu teori, batıda, kiliseye karşı ateistlerin görüşü haline gelmiş, insan düşüncesinde Allah'ın yaratma fiili yerine maddenin kendiliğinden form değiştirebildiği görüşünü ikame etme gayretlerinin başlıca silâhı haline gelmiştir.

Evolusyon teorisi, populasyon genetiğinin metod ve bulgularından çokca yararlanır. Oysa, şans ve seleksiyonun sebep olduğu küçük değişmeler, aynı orijinden geldiği, yahut aynı türe mensup olduğu belli gruplar arasındaki farklılıkları açıklayabilir. Tür mü? yoksa alt tür mü? olduğu sistematikçilerce tartışılan bazı gruplar arasındaki farklılıkları da bir ölçüde açıklasa bile, bu yavaş ve sürekli değişmelerin daha büyük taksonomik gruplar arasındaki farklılıkları açıklamaya yetmeyeceğini birçok evrimci kabul etmektedir. Bunların bazıları, türden daha büyük taksonomit gruplar arasındaki farkların, büyük ve ani değişmelerle, yani makro mutasyonlarla ortaya çıkabilmiş olacağını iddia etmektedirler. ancak bu yolla meydana geldiği varsayılan geçiş formlarına ait paleontolojik bulgulara bu güne kadar rastlanabilmiş değildir. Kaldı ki, insanla diğerleri arasındaki bazı mahiyet farklılıklarının makro mutasyonlarla açıklanamayacağı, meselâ Dobzhansky gibi, bazı evolusyoncularca da söylenmektedir.

Evoluasyon teorsi etrafında tartışmaya değer diğer bir konu, şans meselesidir. Kendiliğinden, yani tesadüfen meydana gelmiş bir olaydan bahsedildiği vakit, tesadüf kavramını olayın kendi tabiatındaki belirsizliği değil de, bizim onu idrakimizdeki bilgi eksikliğini ifade etmek üzere kullanmışlarsa kavram gerekli hale geliyor ve inanmayanların işine yaramaktan çıkıyor. Belirli elementlerin biraraya gelerek belirli bir molekülü meydana getirdiği şartları bilmiyorsak, bu bilgisizliğimizi ifade et-

mek üzere tesadüf kavramını kullanabiliriz. Bu gibi durumlarda herbiri küçük ve eşit ihtimalli birçok sonuç mümkün olduğu için, gerçekleşen sonucun ihtimali çok küçük diye, tesadüfen vuku bulmuş olamayacağını düşünmek de burada lüzumsuz hale geliyor. Çünkü gerçekleşen sonucun, kendiliğinden veya tesadüfen ortaya çıktığı bazılarınca Allah'ın tasarrufunu inkâr için söylenmiş olsa bile, işin doğrusu, bu sonucun ortaya çıkmasını sağlayan şartların bir kısmını bilememe anlamına geldiğidir. "Kendiliğinden" ve "tesadüfen" ifadeleri arasındaki anlam farklılıklarını burada tartışmayacağız.

Kilisenin İlmî Yaratılış Görüşü ise, har canlı türünün diğerlerinden müstakil olarak bir evrimleşme olmaksızın meydana geldiğini iddia eder. Ancak tür kavramı etrafındaki belirsizlik, evrim teorisi gibi, kilisenin teorisini de çok zayıflatmaktadır. Zira bugün halen bazı canlı gruplarının tür mü? alt tür mü? yoksa ırk mı? sayılacağı sistematikçiler arasında tartışma mevzuudur. Dolayısı ile bugün iki ayrı tür sayılan iki ayrı grup, kilisenin görüşüne göre ayrı ayrı yaratılmış sayılır. Bunların yarın aynı türün alt grupları olduğu anlaşılırsa kilise de bunların ayrı yaratıldığı görüşünden vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Görülüyor ki, henüz kesinleşmemiş tasnifler olarak ortaya çıkan taksonomik gruplandırmalar, canlı nev'ilerinin akrabalığına karar vermede güvenilir değildirler. Bu yüzden taksonominin mevcut sınıflandırma kriterlerine, moleküler seviyede yenilerinin eklenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim bugün, canlı gruplarının, akrabalık dereceleri DNA dizileri karşılaştırılarak ortaya konmaya çalışılmaktadır.

İlmî Yaratılış Teorisinin şiddetle itiraz ettiği bulgular arasında, paleontolojik olanlar önemli yer tutmaktadır. Oysa dünyanın, hayatın ve insanın kâinattaki yaşı, muharref incilin iddia ettiğinin çok üzerindedir.

3. Tartışma ve Sonuç:

Hayatın yeryüzündeki ilk tezahür şekil ve bunun tek bir olay olarak mı? aynı fenomenin tekerrürleri olarak bir çok defa mı? yoksa her canlı nev'inin diğerlerinden müstakil olarak mı? tezahür ettiği hususu, deneysel olarak test edilebilir değildir. Geriye aklî delillere dayanarak mantık yürütme kalıyor. Tabiî olarak bu durumda insan, kolayca, kendi inancının etkisi altında düşünecektir. Gerçi deneysel olarak test edilebilir meselelerde de insanın inancından bağımsız düşüneceğini söylemek kolay değildir. Aslında, yeryüzündeki, kâinattaki her olayda Allah'ın tasarrufu olduğunu idrak ettikten sonra problem epistemolojik oluyor.

Saf suyun 100 derece santigratta kaynaması bir kanundur. Bu kanunu, araştırma sonucu öğrenmemiz, onu Sahib-i Kudret'in tasarrufundan çıkarmaz. Bunun gibi bazı olguların, sırf Evrim Teorisi'nin kapsamında tartışılıyor diye, Kadir-i Mutlak'ın yaratma fiili dışında mütalâa edilmeleri elbette söz konusu değildir. Böyle düşünen bir müslüman için, insanın bir evrim sonucunda ortaya çıktığının ispatlanması, imanında bir zaaf sebebi değildir; çünkü Kur'ân'a ters düşmez. Bu görüşün yanlışlanmasıyla da bir müslümanın bir şey kazanmayacağı ortadadır. Bütün mesele, Allah'ın yaratma fiilinin insan tarafından idrak olunabilir bir eylem olup olmadığına karar vermektir.

İslâm düşüncesinde konu ile ilgili görüşlerin kökü 10. asıra kadar gitmektedir (Ateş, 1975). Kâinatın yaratılışı meselesi, kelâmcılarla mutasavvıflar arasında "Allah yoktan mı yarattı., yoksa kendinden bir suret olarak mı halketti?" sorusuyla ifade edilebilecek bir tartışma mevzuudur (Aydın, 1987). Hayatın ve hususen insanın yaratılışı konusunda ise, Türk İslâm mutasavvıfları, hayatın sudan başladığını, insanın topraktan halkedildiğini, insanın yerden bir bitki olarak bitirildiğini söyleyen ayetlere ve benzerlerine dayanarak, insanın bir evrim sonunda ortaya çıktığını kabul etmektedirler. Darwin'den yüz küsur sene önce yazdığı Marifetname'de İbrahim Hakkı, maden → hayvan → bitki → hayvan → insan şeklindeki bu evrim anlayışını ifade etmiştir.

Bilgiseven, insanın evrime dayalı bu yaratılışının, mahşerde toplu-ca diriliş gibi, cemiyet halinde olduğunu iddia etmektedir. Yahut da bu konuda, nefs-i vahide tabirinden Adem'i anlamanın, ayetin kendisini halisane yorumlamaktan dolayı değil de, İsrailiyyat tesiriyle olduğu şeklindeki görüşlere katılıyor.

Görülüyor ki, İslâm düşüncesinde, konu ile ilgili görüşlerin tamamı, farklı inanç sistemlerinin mücadelesinden ziyade, Allah'ın yaratma fiilini anlama ve çeşitli varlık kademeleri arasındaki münasabetten insanın mükemmelliğinin ilâhi sırrını çıkarma gayretlerini yansıtmaktadır.

Batıda ise, iki farklı görüş, birbirine zıt iki ayrı inanç sisteminin mücadelesini yansıtmaktadır. Kilisenin, düşünce faaliyetleri üzerine koyduğu potaya ve ilmin gelişmesini engelleyici tavrına karşı, batı aydınlarının bir tepki göstermeleri normal kabul edilmelidir ki, evrim teorisinin Darwin gibi bir savunucu ile temsil edilmesi böyle bir tepkinin tipik tezahürü sayılabilir. Batıdaki büyük değişmenin, bu iki inanç sistemi arasındaki mücadele ile sembolize edilmesi mübalâğa sayılmamalıdır.

Ne var ki, batıdaki gelişmeler, Evrim Teorisi etrafında anormal bir istikamete yönelmiştir. Evrimciler, her çeşit ilmî bulguyu, olsa da olmasa da, evrime delil sayarken, Allah'ın otoritesini yıkma gayretkeşliğine girmişler; İlmî Yaratılış Teorisi ise, muharref İncil'in doğruluğunu ispatlama gayesi ile kilisenin ısrarla ve inatla savunduğu bir görüş olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de 20. yüzyılda hayatın ve insanın başlangıcı konusunda yapılan tartışmaların inanç sistemlerinin mücadelesi haline gelmesi, batıdaki bu bağnazlığın, batılılaşma uğruna, bize de yansımasından ibarettir. Her iki görüşün taraftarları, batıdaki düşünceleri körü körüne takip ve taklit etmekten öteye gidememişlerdir. Bazıları, Evrim Teorisine karşı çıkmanın Atatürkçülüğe karşı çıkmak olduğunu yazarken, bazıları da sırf evrimi reddetmek için "mutasyon varyasyon kaynağıdır" gibi en aşikâr genetik gerçekleri reddetmek gafletine düşmüşlerdir.

Batı'daki çalışmaların ortaya koyduğu ilmî sonuçlardan elbette yararlanmalı, ancak bunları kendi düşünce geleneğimiz istikametinde kullanabilmeliyiz. Zira, batının bugün ulaşmış olduğu ilmî seviyeyi inkâr mümkün değil... Esasen batının bugünkü seviyesi, yani insanoğlunun sahip olduğu bilgi birikimi, bazan şu, bazan da bu medeniyetin katkıları ile ortaya çıkmıştır. Batının bugünkü bulguları da, kendinden önceki birikime şüphesiz çok kıymetli ilâveler yapmaktadır. Onaltıncı asırda İslâm medeniyetinin eseri olan bilgileri batı nasıl kullanabildiyse, biz de bugünkü batı medeniyetinin eseri olan bilgileri kullanabilmeliyiz. Ama bu bilgileri kendi düşünce geleneğimiz istikametinde değerlendirme imkânımız vardır ve böyle yaparsak bu bilgileri beşeriyetin hayrına geliştirme şansı doğacaktır.

Son yıllarda Türk düşünce hayatında, yaratılış ve evrim meselesi etrafında, bu yönde bir gayret vardır. Kaba bir kronolojik sıralama ile Prof.Ateş, hocam Prof.Düzgüneş ve şahsım, Prof.Bilgiseven, Prof.Aydın ve Doçent Yakıt'ın çalışmaları ümitlerimizi artırıcı istikamettedir. Şüphesiz burada isimleri bilmediğim için, bahsedemediğim başka araştırıcılarımız da vardır.

Bu çalışmalar, evrim ve yaratılış meselesinin islâmî bir yoruma kavuşturulması imkânını doğurmaktadır. İslâmiyet adına, kilisenin sakat görüşlerine körükörüne bağlanmaktansa, ateist bir ilim anlayışının ortaya koyduğu hakikatleri hilkatin sırrına vakıf olmak için kullanma yolunu seçen bu çalışmalar bizi, Yakıt'ın ifadesiyle "evrimci yaratma dokt-

rininin Kur'ân'da mevcut sistematiğini kavramaya", kısaca islâmî bir evolusyon anlayışına götürmektedir.

Eşyaya ve kendimize, "Ete kemiğe büründüm, insan suretinde göründüm" diyen sevgili Yunus'un idrakiyle bakabilmek dileğiyle...

Faydalanılan Kaynaklar:

Ateş, S., 1975, **Kur'ân-ı Kerîm'e göre Evrim Teorisi,** A.Ü.İlâhiyat Fak. Dergisi, XX: 127-146.

Düzgüneş, O., 1979, **Evolusyon-Darwinizm**, Milli Eğitim ve Kültür, 5: 106-117.

Kavuncu, O., 1985a, **Televizyon'da Bir Film ve İnsana -ya da Hayata- Dair Düşündürdükleri**, Töre; 165: 5-6.

Kavuncu, O., 1985b, **Tesadüf Kavramı,** Töre, 168; 31-34.

Bilgiseven, A., 1986, **Türk-İslâm Felsefesi Açısından Yaratılış Meselesi Karşısında İlim ve İslâmîyet**, Türk Dünyası Araştırmaları 42: 115-146.

Nei, M., 1987, **Molecular Evolutionary Genetics,** Columbia Univ.Press.

Aydın, H., 1987, **Yaratılış ve Gayelilik,** Diyanet İşleri Bşk.Yayınları.

Yakıt,, İ., 1990a, **Kur'ân'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi**, Ufuk Çizgisi, 6: 8-15.

Yakıt, İ., 1990b, **Evrim ile Darwinizm'i Birbirine Karıştıranlar**..., Ufuk Çizgisi, 8: 15-23.

SEVGİ PEYGAMBERİ Hz. MUHAMMED (S.A.V.)

Prof.Dr.Süleyman Hayri BOLAY

Bu dinlediğiniz üç ilmi konuşmadan sonra ben de biraz ilim, felsefe karıştırarak konuşacak olursam herhalde zihnen daha da yorulmuş olursunuz. Zihinlerinizi biraz hafifletmek için sevgi üzerinde söylenmiş birçok sözlerin ve ileri sürürlen fikirlerin başlıca esaslarını verdikten sonra Hz. Peygamber'in niçin bir sevgi peygamberi olduğunu, bana ayrılan süreyi aşmadan size nakletmeye çalışacağım. Bir şiirde şöyle deniliyor.

Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammedsiz muhabbeden ne hâsıl

Yani sevgiden Hz. Muhammed doğdu, meydana geldi, yahut yaratıldı, ama o olmayınca da sevgiden birşey çıkmaz. Yani dünya sevgisi de olsa sevginin içerisine Allah sevgisi ve ondan kaynağını alan diğer bazı sevgiler girmeyince, diğer sevgiler göstermelik kuru bir şey oluyor. Nitekim, Yunus'un biliyorsunuz sadece Allah'ın değil diğer varlıkların bile Hz. Peygambere nasıl sevgi duyduklarını ifade eden beyitleri, şiirleri pek çoktur. Meselâ:

Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in
Ayla günü yarattı şevkine Muhammed'in
Yeşerir dağ ve taşlar yemiş verir ağaçlar
Aşkına Muhammed'in

mısralarında Hz. Peygamber'e olan varlıkların sevgisini ifade etmektedir. Hatta Mevlana Fihi mafîh'i Hz. Peygamber için evrensel akıl, küllî (evrensel) akıl, küllî ruh gibi ifadeler kullanmaktadır. Bunların kaynağı aslında bir Hadis-i Kudsi'dir. Sizinde bildiğiniz gibi *"Levlâ ke levlâk le mâ halak tül eflâk" "sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım."* şeklindeki Hadis-i Kudsi'ye dayanıyor. Demin dedim ki, eşya sevgisi, nesne sevgisi de olsa buna bir nezbe metafizik bir sevgi karışmazsa bu

çok kuru bir ifade olur ve bir netice de alınamaz. Meselâ Hristiyanların büyük azizi Saint Paul diyor ki: "Eğer insanların ve meleklerin dilleriyle söylersem, fakat sevgim olmazsa ses çıkaran bir bakır, yahut öten bir zil olmuş olurum. Eğer peygamberliğim olursa ve bütün sırları ve ilimleri bilirsem ve dağları nakledecek bütün imanım olursa fakat sevgim olmazsa bir hiçim." O öyle söylüyor. Ama bizim büyük mütefekkirimiz ve şâirimiz Mevlana ne söylüyor. Bakınız: "Sevgiden tortulu bulanık sular arı duru bir hale gelir. Sevgiden dertler şifa bulur, sevgiden ölüler dirilir, sevgiden padişahlar kul olur." Bu sevgide bilgi neticesidir. Saçma sapan şeylere kapılan kişi nasıl olur da böyle bir tahta oturur ki. Noksan bilgi nereden aşkı doğuracak, noksan bilgi bir aşk doğurur ama o aşk cansız şeylerdir diyor. Sevgi nedir? Sevgi iki varlık arasında kurulan gizli bir bağdır. Gizli bir bağdır, diyoruz çünkü kalbîdir. Gerçi iki şey arasında, felsefede objeyle süje arasında kurulan münasebete bilgi deniliyor ama burada bilgiden farklı birşey var. Bunun içinde, felsefî yönden sevgi, bilgi vasıtası olabilir mi olmaz mı diye bir problem ortaya atılıp konuşulmuştur, konuşulmaktadır. Fakat psikolojik yönden insanın ruhundaki bir duygunun, bir fenomenin kristalleşmesi, billurlaşmasıdır. Ahlâkî yönden tamamen ferdiliğe, bencilliğe, egoizme karşı bir tutum bir harekettir. Onun için, mesela Tolstoy gibi bir edip, hakiki sevgiyi ferdi menfaati ayaklar altına almayı kabul eden; veya ferdî menfaati reddetmeyi temel alan bir hareket olarak görür. Onun için de hakiki sevginin düşmanını bile kapsamasını, düşmanı sevmeyi bile içine almasını esas kabul etmiştir. Tabiî sevginin birde varlık yönü var; yani felsefî tabirle söylersek ontolojik yönü var. Bir defa sevgi, insana şevk veriyor, aşk veriyor, dinamizm veriyor, canlılık veriyor, bu mânâda sevgi bir aksiyondur. Sevgi, pratiktir, sevgi marksistlerin en çok kullandığı ifadeyle bir praksisttir. Hatta şöyle deniliyor. Biz de diyebiliriz. "Düşünüyorum o halde varım" yerine "Seviyorum o halde varım" Tabiatıyla bu mânâda insanın tek olmaktan kendi başına kalmaktan kurtulmasını da başkalarıyla münasebete, iletişime (kominikasyon) geçmesini de içine alıyor. Bu mânâda sevginin temelinde esas olarak hoşnut olmak ve hoşnut kılmak fikri yatıyor. Bu mânâda sevebilen insan bir takım bencilliklerden, kinden, nefretten ne kadar kötü duygular varsa onlardan kalbini ve organlarını temizlediği için hürleşir. Demin sevgiye metafizik bir unsur katılması lazım dedik. Alman filozofu Jaspers diyor ki: "Böyle bir sevginin kaynağı bu dünyada değildir" Böyle bir sevginin kaynağı elbette ilahî olmalıdır. Şimdi şunu söylemek istiyorum Gazali merhum İhyanın ikinci cildinde diyor ki: "Ben diyorum ki Allah sevgisinin bulunduğu yerde dünya sevgisi de bulunabilir." Biz genel olarak bunun aksini söylüyo-

ruz. Dünya sevgisini kalbimizden atabilelim ki, Allah sevgisini oraya sokabilelim. Halbuki bunu ben söylemiyorum, Gazalî söylüyor. Kaynağını da söylüyorum. Yani marifet bu ikisini birarada yürütebilmek, onun için mutasavvıfların zaten esaslı bir prensibi var: "Halk içinde hak ile beraber olabilmek." Elin ve kafan ne ile meşgul olursa olsun ama kalbin Allah'la meşgul olabiliyor mu? Esas marifet burdadır.

O zaman ilâhî sevginin kaynağını da bulmuşsun demektir ve insanı saran kıskaca alan, insanı böyle kemiren ihtiraslardan vesairelerden de kurtulma imkânı ortaya çıkmış olur. Zaten sevgi zaman ve mekan dışı bir duygu olduğu için de her zaman insanı sarması mümkündür. Şimdi bütün bu söylenenlerden sonra Hz. Peygamber neden sevgi peygamberi oluyor? Sevgiye neden bu kadar önem veriyor? O'nun çocukları sevdiğini, bütün insanları sevdiğini, düşmanları sevdiğini ve onlara beddua bile etmediğini, en sıkışık dönemlerde dahî onları gözden çıkarmadığını görüyoruz. Bir defa demin size söylediğim gibi sevginin kaynağı ilâhidir, ifadesini Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle ortaya koyuyor. *"Ruhlar bölüklere ayrılan askerler gibidir. Ruhlar aleminde birbirleriyle tanışmış olanlar, dünyada da birbirleriyle tanışır ve uzlaşırlar. Tanışmayanlar da anlaşamazlar ve sevişemezler."* Başka bir kaç hadis; sevginin yayılmasını daha doğrusu yayılması için kullanılması gereken yolları, metodları bize adeta gösteriyor. Meselâ diyor ki: *"Birisi bir kişiyi seviyorsa sevgisini ona haber versin. Çünkü o da nefsinde ötekinin duygusunu aynen yaşar. Bir kişi diğer bir kişiyi kardeş edinirse onun ismini babasının adını nereli ve hangi kabileden olduğunu sorsun. Çünkü bu sevgi ve dostluğun devamına yarar."* Bir başka hadisde de diyor ki: *"Dünyaya tapmaktan sakın ki seni Allah sevsin."* Yani dünyayı put edinmekten ve insanların mallarını, mülklerini ellerinden alıp onlara zulmetme ki, insanlar da seni sevsin. Bir başka hadiste de, farz ibadetlerden sonra Allah yanında en makbul ibâdetin, müslümanın kalbine sevinç koymak olduğu haber veriliyor.

Yalnız burda şunu belirtmeliyiz ki; İslâmiyet her türlü ifrat ve tefridin karşısındadır. Bir hadiste, bir prensip ortaya konuluyor ki dünyanın her yerinde her zaman ilânihaye baş köşede durabilecek bir prensiptir. Diyor ki: *"Dostunu fazla övmeki bir gün gelir yerecek olursun. Düşmanını fazla yerme ki bir gün gelir sevecek olursun."* Dünya şartları bugün ferdi plânda da toplumsal plânda da ve devletler arası plânlarda da bunun en güzel örneklerini bize vermektedir. Bu sevgi anlayışının bazı örneklerini size vermek istiyorum. Mesela Uhud Harbi'nde Peygamberimiz, müslümanların dağılma durumuna düşmesi sebebiyle bir mo-

ral kırıklığına uğradılar. Yüce Peygamberimiz kendisi de bir hendeğe yuvarlandı ve zırhının sivri uçları yanaklarına battı, kanattı. Izdırap çekiyordu. Müşrikler de "Muhammed öldü", diye ilân ediyorlardı. Onlar da bu ilanla daha çok moral bozukluğuna uğruyorlardı. Baktılar ki sahabîlerin bir kısmı, peygamberimiz çukurun içinde, onu gidip kaldırdılar. O halde iken -bir takım hadis kitaplarından nakledildiğine göre- *"Yarabbi kavmimi affet, çünkü onlar bilmiyorlar"* diye dua ettiği görülmüş, orada işitilmiş, zabdedilmiş ve bugüne kadar da nakledilmiştir.

Hatta, kureyş müşriklerine beddua etsen, ilensen olmaz mı ya Rasulullah dedikleri zaman da: *"Ben lanetleyici olarak gönderilmedim; fakat doğru yola davet edici ve rahmet olarak gönderildim"* buyurmuştur. 13 senelik Mekke döneminde tabiî başta Peygamberimiz olmak üzere bütün müslümanlar müşriklerin her türlü akla hayale gelmedik işkencelerine zulmüne ve kötülüklerine maruz kalmışlardır. Meselâ Peygamberimize ambargo konmuştur. Bugünkü tabiriyle söylersek halasıyla, dayısıyla, amcasıyla görüşemez hale getirilmiştir. Yoluna pislikler döşenmiş, pislikler atılmış, yiyecek getirenlerin yiyecekleri geri çevrilmiş; bu böyle uzun süre devam etmiş âdeta Peygamberimiz kendi evine hapsedilmiş ve bu hal onu bunaltmıştı. Dışarda müslümanların gördüğü zulüm ve işkencenin zaten haddi hesabı yoktu. Onun için onların bir kısmının Habeşistan'a hicret etmelerine müsade etmişti. İşte bu buhranlı dönemde birgün iyice bunalmış kendi yakın akrabalarının - başta Ebu Lehep olmak üzere, damadı da onun oğludur- kendisine şiddetli kötülük yapmasından bunalmış, Mekke'den çıkarak yanına Zeyd'i alarak Taife gitmek istemiştir. Akrabalarına sığınıp dertleşecek biraz ferahlıyacak; fakat oranın insanları da başta akrabaları olmak üzere peygamberimizi taşa tutmuşlardır. Daha da bunalan sevgi peygamberi Hz. Muhammed (a.s.) bir müşrikten eman diledi. Arapların bir âdeti vardı. Eman dilenen kimsenin üzerine gidilmezdi. Yani en azılı düşmanın da olsa bunaldığın an ben senden eman diliyorum dediğiniz zaman onun emniyeti altına giriyorsunuz demektir. Ona kötülük yapmak, o adama zül gelirdi. Onun için adam hemen peygamberimizi emaneti altına aldı onu ve ilan etti. Onun üzerine hücumlar durdu. O zaman bakınız, Cebrail aleyhisselam kendisine şöyle sesleniyor: *"Şüphe yok ki Allah kavminin sana ne söylediklerini işitti. Allah sana şu dağlar meleğini gönderdi. Kavmin hakkında ne dilersen onu emredebilirsin dedi."* Bunun üzerine dağlar meleği seslendi peygamberimize, selam verdi. *"Ey Muhammed, Cebrail doğru söyledi sen ne dilersen dile emrine âmadeyim. Eğer şu iki dağın birbirine kavuşurcasına Mekke'lilerin üzerine kapanmasını istiyorsan emret kavuşturayım"* dedi. Peygamberimiz: *"Hayır ben böylesini iste-*

mem. İsterim ki Allah bu müşriklerin soyundan Allah'a hiç bir şeyi şirk koşmaksızın ibadet edecek bir nesil ortaya çıkarsın" dedi. Gerçi peygamberimiz de bizim gibi insandır. Kur'ân'da öyle diyor, farkı ona vahy edilmiş olmasıdır. Hiçbir kul, bu zulüm karşısında bedduadan kolay kolay kendisini kurtaramaz. Ama bakın ki büyüklüğe, yine insanların refahı, selameti için ve insanlığın ilerde sevgi, kardeşlik yarışı içerisinde birbirine bağlanan bir toplum haline gelebilmeleri için, onlara beddua etmek yerine hayır dua ediyor ve onların bütün kötülüklerini affediyor.

Bunun en güzel örneği de Mekke fethinde yaşanmıştır. Mekke fethedilmeye yüründüğü zaman hazırlıklar tamamlanıp yola çıkıldığında Peygamberimiz kumandanlarına 13 veya 14 civarında kimsenin ismini verdi - bunların içlerinden üç tanesi de kadın - bunlar idamlık kimselerdi. Kabe'nin örtüsüne sarılmış da olsalar bunları mutlak öldürün, dedi. Bunların içinde Ebu Cehil'in oğlu İklime var ve Hz. Hamza'yı kölesine öldürtüp vücudunu 70 parçaya ayırtan Ebu Süfyan'ın karısı Hind var. Bir kaç kez müslüman olmuş, tekrar -müslümanların, Peygamberimizin büyük iyiliklerini görmesine rağmen- müslümanların aleyhine casusluk yapan kadınlar var. Saçlarının örgüleri arasında mektup taşıyan kadınlar var. Bunların öldürülmesini istiyor. Bunlardan, Mekke'ye girilmeden evvel üç tanesiyle karşılaşıyorlar, onlar öldürülüyor. Fakat diğerleri bu ilanı duyunca, kanlarının heder edileceğini duyunca kaçıp saklanıyorlar. Yalnız fetihten sonra Mekke'ye girerken halkın peygamberimizi muzaffer bir kumandan olarak selamlamak için yolun iki tarafında durdukları görülüyor; peygamberimiz onların bir çoğunun korkudan titrediklerini görünce, birisine diyor ki: *"Korkma ben kurumuş et parçası yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum. Sizden biri, sıkıntılarınızla yaşamış olan bir kimseyim."* İşte böyle bir peygambere her insan yakınlık duyar, her insan sevgiyle bağlanır ve ondan sonra "benden ne umuyorsun" diye soruyor o insanlara. Onlar da diyorlar ki, "iyilik umarız, sen âlicenap bir kimsesin" ve onun üzerine diyor ki: "Hepiniz affolundunuz." Bu af ilanı üzerine Ebu Cehil'in oğlu İkrimenin -güçlü, kuvvetli, itibarlı, varlıklı bir adam, ömrü boyunca İslâm düşmanlığı yapmış, kaçmış Yemen'den Habeşistan'a gitmek üzere gemi tutmuş- karısı peygamberimizden güven alıyor. İkrime gelse affeder misin diyor, Allah'ın elçisi affederim, diyor. Gidiyor ta Yemen'e –o zamanın şartlarıyla yani ulaşım vasıtalarıyla– buluyor ve kocasını getiriyor. Bir diğeri Ümeyye Bin Saddam. Hz. Osman'ın akrabası. Bir evde saklanıyor, başkasının yardımıyla geliyor o da beni affeder misin diyor. Affederim, diyor ve müslüman olmam için bana iki ay süre ver diyor. Sana dört ay süre verdim diyor. Tabii burda bir nokta var, onu işaret etmek istiyorum; Müslümanlıkta

müslüman olmak için önce düşünmek gerek. Hristiyanlık "önce inan, sonra düşün" diyor. Müslümanlık "önce düşün sonra inan" diyor. Onun için bu süreyi veriyor. Hint değişik kıyafetle geliyor. Yanında Ebu Süfyan var. Peygamberimize çeşitli sorular soruyor. Peygamberimiz sorduğu sorulardan Hint olduğunu anlıyor ve affettim seni de diyor. Sonra Hz. Hamza'yı öldüren, Vahşi geliyor, o'nu da affediyor ve ona diyor ki Peygamber Efendimiz: *"Seni gözüm görmek istemiyor. Çünkü seni gördükçe amcamın vücudunun parçalanmış şekli aklıma geliyor, dayanamıyorum; ama müslüman olarak emniyet içinde dolaşabilirsin,"* diyor. (Vahşi Hz. Hamza'yı öldürdüğü mızrakla daha sonra Müseylemetül Kezzap adında meşhur yalancı peygamberi de öldürmüş ve onunla da iftihar etmiştir.)

Ben böyle kısaca özetledim. Hatta bir Arap kabilesinin bir büyüğü, davet için gönderiliyor, Peygamberimiz tarafından. Sonra onlar elçiyi lânetliyor. O da geliyor şikâyet ediyor, peygamberimize. Benim kavmim için beddua et diyor. Etmiyor, *"Git kavmine yeniden telkinde bulun ama yumuşak davran"* diyor. Şimdi bütün bunlar peygamberimizin ne kadar büyük bir sevgiye sahip olduğunu gösteren bariz örneklerden birkaçıdır. Çünkü O insanların birbiriyle inanç bakımından anlaşamasalar bile yakın münasebetler içerisinde bulunmalarını ve kavga içerisinde olmamalarını istiyor. Aynı inanç etrafında toplanan insanların ise kendi aralarında ayrılıkları gidererek Allah'ın birliği inancı etrafında, Kur'ân etrafında kaynaşmalarını, birlik ve güç olarak, kendilerine hasım olan zümrelere ve gruplara galip gelmelerini istiyordu. Bu da zaten sevgi bakımından tarihin motorudur ve tarihin istikametini değiştiren bir duygudur. İyi hissedilebilip iyi kullanılabildiği zaman sevgiyi edinebilmek de bir marifettir. Yani Peygamber gibi sevmek ve Peygamber gibi yaşamak herhalde en isabetli yoldur.

İSLÂMÎ TEFEKKÜRÜN DÜNÜ BUGÜNÜ

Mümtaz'er TÜRKÖNE

19. asırda müslümanlar Batı'nın hakim olduğu bir tarih dönemine adım attılar. Bu dönem bu gün de devam ediyor.

İslâm tarihi nazar-ı dikkate alınırsa, Batı'nın üstünlük sağladığı bu dönemin kendi içinde bir bütünlük taşıdığı görülür. Bu dönemi kendi içinde de bazı kısımlara ayırabiliriz.

19. asır başlarından itibaren Batı'nın sömürgeci yayılması...1870-1914 arası sömürgeciliğin ani bir ivme kazanması, üstünlüğün çok açık bir şekilde Batı'ya geçtiği dönem. Osmanlı devletinin yıkılışıyla bu dönem kapanır. 2 dünya savaşı arasındaki dönem Batı'nın tartışmasız üstünlüğü, İslâm dünyasının ise en karanlık dönemidir.

1950'lerden itibaren bir kıpırdama yaşanır. İslâm ülkelerinden, sun'i sınırlarla çizilmiş olsa da bağımsızlığını kazanmayan kalmaz. Bu, Arap sosyalizmi ve Arap milliyetçiliğinin yükseldiği dönemdir.

1970'li yıllarda kıpırdanma artar. 1980'li yıllarda, dünya'nın gündeminde artık, "İslâmî uyanış" adı verilen değişmez bir mesele bulunmakta...

Ancak, bu sürecin başından sonuna belirleyici merkez Batı'dır. Batı'nın belirleyici unsur olması, son iki asırlık Batı tarihi ile, yukarıda kaba hatlarıyla ayırmaya çalıştığımız evreler arasındaki paralellikte görülebilir.

19. asrın ikinci yarısında Batı'nın üstünlüğü her sahada kendini kabul ettirmeye başlamıştır. Bu dönemin geçer akçe olan fikri, "İlerleme fikri"dir. Batı ilim ve teknikte sağladığı gelişmelerle, kendine, özellikle insan aklına güvenmektedir. İlim ve teknolojideki gelişmelere bakarak, insanlığın daha iyiye ve güzele doğru ilerlediğine inanmaktadır. Bu inanç, akla imanın sonucudur. 19. asır pozitivizmi: İnsanlık aklın ha-

kim olduğu bir düzene doğru ilerlemektedir. Bu görüşün hakimiyeti altında dinlerin tesir sahası giderek daralır. Aklın hakim olduğu dünyada, tabiatın bilinmeyen güçlerine duyulan korkunun ürünü olarak görülen dine yer yoktur. İnsanlar aklın ürünü olan bir toplum düzeninde, akla uygun sosyal normlar ve akla uygun bir ahlâk sistemi geliştirerek, dinleri safdışı bırakacaklar ve bütün dinler eskimiş bir dünyayı kavrama biçimi olarak silinecektir.

İki dünya savaşını içine alan dönemin sonunda, aklın ürünü mutlu bir toplum ideali ve ilerleme felsefesi iflas eder. Komünizm ve faşizmin yükselişi. Milyonlarca hayata mal olan iki dünya savaşı insanlığa şunu göstermiştir: DİNİN ALTERNATİFİ DİNDİR. İnsanlar dinlerinden mahrum bırakıldıkları zaman başka bir sisteme geçmiyorlar. Bir dinden başka bir dine geçiyorlar. İlim insanlara bir inanç sistemi veremiyor. İnsanlar dünyanın değişen kuvvetlerine karşı değişmeyen esaslar arıyorlar. Dinleri safdışı bırakmaya çalıştığınız zaman beşer ürünü sistemleri, din haline getiriyorlar. Komünizm, faşizm gibi.

Günümüzde, dinin yerine getirilmeye çalışılan "çağdaş" sıfatlı sistemlerin iflası, daha çarpıcı bir şekilde görülüyor. Batı toplumlarında yaygınlaşan şiddet temayülleri, futbol histerileri, ahlâksızlık, anemisi, modern hayatın içinde yalnızlaşan ve yabancılaşan insanlar. Dinden boşalan yeri, hiç bir beşerî din dolduramıyor. Dinin bıraktığı boşlukta kaos, kargaşa başlıyor.

Modern bilim de artık, dine alternatif olma iddiasından vazgeçmiştir. Bilim, bizzat kendisine şüphe ile bakıyor.

Buraya kadar İslâm dünyasında, son iki asırlık tarihin, Batı'nın belirleyici mevkiide olduğu bir çağda, Batı tarihi ile paralelliğini göstermeye çalıştım. Şimdi, modern çağlar olarak nitelenen bu dönemin başlarındaki İslâmî tefekkürle, bugün arasındaki bağlantıyı kurmaya çalışacağım.

Batı'nın ürettiği değerlerin, ölçülerin evrensel diye kabul edildiği veya ettirildiği çağda, müslüman aydınlar inançlarına yöneltilen saldırılara nasıl karşı koydular? Batının değerleriyle nasıl hesaplaştılar? Modern zamanların İslâmî tefekkürü nasıl başladı? Bu geleneğin, bizim tarihimizdeki başlangıcına bakalım.

Önce pek fazla üzerinde durulmayan bir hususu hatırlatalım.

Bu tefekkürün başlangıcı bizdedir. Yani, modern zamanların İslâmî tefekkürünün kaynağı, başlangıcı Türk düşüncesinde bulunmaktadır.

Diğer müslüman toplumlarla mukayese edildiği zaman, Türklerin kendilerine has bir tarihi yaşamları ve bir önceliğe sahip olmaları, bu imtiyazı açıklayıcı mahiyettedir. Bu öncelik, en bariz şekilde iki noktada kendini gösterir.

Evvelâ, biz bağımsızlığımızı hiç bir zaman kaybetmedik. Bağımsız bir devlette, kendi devletinde yaşamanın tefekkürümüze yansıyan özelliği şudur: Sömürgeleşen ülkelerdeki müslüman aydınlar, bütün dikkatlerini bağımsızlığı hedefleyen mücadelelere verdiler. Cihad doktrini olarak ifade edilen anti-emparyalist temalar üzerinde durarak, aydınların ve toplumun enerjisini yabancı boyunduruğundan kurtulmaya çevirdiler. Bu olması gereken şeydir.

Türk aydınları ise, Batı'nın evrensel diye dayattığı değerlerle kurumlarla, düşüncelerle hesaplaştılar. İçinde yaşadıkları toplumun devletin, uygulama imkanı önlerinde olan İslâmî kurallara göre yeniden organizasyonu üzerinde kafa yordular... Osmanlı aydınlarının, İslâmın siyasî nazariyeleri ile ilgili tartışmaları, İslâm hukuku ile ilgili tartışmaları, ki bunların çoğu Osmanlı toplumunda yerleşmeye başlayan Batılı laik kurumlaşmalara karşı geliştirilmiştir, diğer müslüman ülkelerde ancak 50-60 sene sonra tartışılmaya başlanmıştır. Diğer müslüman aydınların gündemine bu meseleler, ancak kendi bağımsız devletlerini kurdukları zaman gelmiştir. Bütün dünyada Batı'nın sömürgeci yayılmasının hızlandığı, müslümanların cihad çağrılarıyla sömürge idarelerine karşı isyanları organize ettikleri yıllarda, Osmanlı ulemâsının "Mecelle"yi vücuda getirmeleri, bu farklılığın örneklerinden, en fazla göze çarpanlarından biridir.

İkinci nokta ise şudur: Biz coğrafî olarak Batı'ya en yakın olan müslümanlardık. Tarih boyunca gözlerimizi Batı'ya çevirmiş, talihimizi orada aramıştık... Batı'da ortaya çıkan her değişiklik, arka bahçemizde meydana gelmiş kadar gözlerimizin önündeydi. Bu yüzden Batı'nın yükselişini, daha askerî mağlubiyetler gelmeden farketmiş ve anlamaya çalışmıştık. Batının yükseldiği çağda Batı ile münasebetimiz, diğer sömürge aydınları gibi ezen-ezilen ilişkisi içinde değil, tanıdık, bildik, müsavî bir kültür alışverişi içinde gerçekleşti. Yine bu yüzden Batı'nın yükseldiği çağda, Batı'nın evrensel diye takdim ettiği değerlerle, kurumlarla ilk defa hesaplaşan, Batı'lıların ortaya attığı sorulara ilk defa cevap getirmeye çalışan bizler olduk.

Bu hesaplaşmaya girişenler Batı'nın değerlerini şüphe ile karşılayan, müslüman kalmakta ısrarlı olan bir aydın zümresidir. Modern çağ-

ların başlangıçtaki İslâmî tefekkürü de bu aydınların kitlelere aktardıkları düşüncelerdir. Bunlar ana hatlarıyla: Batıdan gelen laiklik prensibine, Batı'dan aktarılan laik kanunlaşmalara karşı İslâm hukukunun, şer'î hukukunun üstünlüğünü savunuyorlar. Gelenekselleşmiş İslâmî tefekkürü o dönemin Batı'sıyla boy ölçüşecek bir canlılığa sokmaya uğraşıyorlar. Bunu yapmak için o dönemin kurumlaşmış İslâmiyetini değil asr-ı saadete dönüşü savunuyorlar. Milliyetler çağında, İslâmiyetin insanlara ihtiyaçları olan milliyet prensibini verdiğini söylüyorlar. Bu aydın zümresi içinde Namık Kemâl'i, Ali Suavi'yi, Ziya Paşa'yı, "İttihad-ı İslâm" başlığıyla bir kitap telif eden Esad Efendi'yi, Namık Kemâl'in arkadaşları Nuri ve Reşad Beyler'i, 1859 yılında "Şeriat ahkâmını ortaya çıkarmak" maksadıyla gizli bir cemiyet kuran Şeyh Ahmed'i, İstanbul'u "darü'l harb" olarak niteleyen Sarıyerli Sadık Hoca'yı saymak mümkündür.

(Namık Kemâl, çok yanlış olarak batıcı ve laik olarak bilinir. Namık Kemâl hayatı boyunca açıkça laiklik prensibine karşı şer'î hukukun üstünlüğünü savunmuş, Batı'nın kültürel değerlerine karşı da İslâm kültürünü savunmuştur).

Bu aydınların giriştiği fikrî cehdi, modern zamanların İslâmî tefekkürünün başlangıcında, parlak bir giriş olarak görmek mümkündür. İslâm hukukunun müdafaasından, İslâm siyasî nazariyelerinin yeniden tartışılmasına, İslâm birliğinin gerçekleştirilmesi için harcadıkları çabaya kadar bu aydınların "ilk" olarak telaffuz ettikleri düşünceler, kendilerinden sonra da tartışılmaya devam etmiştir.

Başlangıç döneminde, bu aydınların giriştiği fikrî cehdi, Batı'dan gelen demokrasi kurumu etrafındaki tartışmalarının bir cephesi hakkında fikir vererek nakletmeye çalışalım.

19. Asırda Batı'da temsilî demokrasi, bunun altında da "millî hakimiyet prensibi" güçlenmekte ve yayılmaktadır. Batıdan gelen "demokrasi" prensibi müslüman aydınların, kendi yönetimlerinin meşruiyetini tartışmalarına yol açıyor. Mutlak monarşi, yani padişahlık şer'î bir sistem midir? diye soruyorlar. Değildir, cevabını veriyorlar. Halife seçimle işbaşına gelirdi. "Biat" yönetilenlerin rızası demekti, "Ehl ü hal ü akd" seçmen kitlesi veya onların temsilcileriydiler" diyorlar. İcmar, müslümanların mutabakatı idi diyorlar. Ondan sonra demokrasi kavramını olduğu gibi almıyorlar, "meşveret" kavramını ortaya atıp tartışmaya başlıyorlar. Parlamentoyu olduğu gibi benimsemiyorlar. "Şura", "meclis-i şura-yı ümmet" kavramı üzerinde duruyorlar.

Üzerinde durmak istediğim "halk hakimiyeti" prensibini nasıl tartıştıkları: Tartışmayı "hakimiyet" kelimesinde mündemic olan üç unsuru birbirinden ayırarak yapıyorlar. Modern devletteki üç güç: yasama, yargı ve yürütme... Bunları ifta, kaza ve icra olarak karşılıyorlar. N. Kemâl "Hakkı hakimiyet umumundur, çünkü imamet ümmetin hakkıdır" diyor. Fakat "kaza" hakkı ümmetin değildir diye ekliyor. Zaten ifta ilmî bir selahiyet, kimin söz sahibi olduğu belli. Namık Kemâl, savunduğu meşruti rejimde, meclisin verdiği kararların ifta edildikten sonra yürürlüğe gireceğini ısrarla söylüyor.

Ali Suavi'nin "El Hükmü lillah" (Hakimiyet Allah'ındır) başlıklı, bağımsız bir kitap olabilecek kadar uzunca bir yazısı var. Bu yazıda konu, "halk hakimiyeti" prensibinin İslâmiyet'e uygun olup olmadığıdır. Suavi hakimiyet halkın olamaz diyor. "Kendiliğinden hükmeden ve bilcümle eşya üzerinde kudret-i kâmilesini va'z eden kimdir?" diye soruyor: "Cenâb-ı Allah'tan başka bu sıfatla muttasıf yoktur." diye cevap veriyor.

Suavi "Hakimiyet Allah'ındır" diyor. Ancak, şunu ilave ediyor: "Hakimiyet Allah'ındır" kaziyesinden, fiilen hükümet nizamatı Allah Teâla'nın tertibiyle tanzim olunmak lâzımdır" diye iddia eden Papa'ların kavli sahîh olmak lâzım gelmez. Suavi'nin "Papalarını kavli" diye kasdettiği şeyi kısaca izah edeyim. "Hakimiyetin kaynağı" meselesi, Hristiyan ilâhiyatının çok erken tartışmalarında mevcuttur. St Thomas'dan başlayan bir tartışma.

St. Auguistinus'un getirdiği çözüm: Bir yeryüzü devleti, bir de gökyüzü devleti vardır. Yeryüzündeki siyasî iktidar gökyüzündeki Tanrı iktidarına uygun teşekkül etmelidir. Hakimiyet Tanrı'nındır. Ancak, bu hakimiyeti kim kullanacaktır. İktidarın özü ve kullanımı ayırımını getiriyorlar. İktidarın özü Tanrı'dadır. Ancak bunu bir kral veya halk kullanabilir. Her türlü iktidar Tanrı'dan gelir, ancak halk eliyle kullanılır. Tekrar Suavi'nin geldiği yere dönelim... Suavi Kuvvet-i hükümetten fiilen aklî ve tabiî bir güzergah vardır. Demek ki terekküb eden bir cemaat, akıl ve iktidarıyla tertib-i imamet etmekle mükelleftir." Vardığı sonuç şudur: "Öyle ise bir cemiyet üzere hükümette, eğer cemaatin reyleri istimal olunmazsa o hükümet meşrû değildir." Suavi, hükümetin meşruiyeti aşan fiillerine karşı koyacak bir kuvvetin gerektiğini, bunun ise cemiyet içinde olduğunu söyler: "Her akîl ve mükellef üzerine zâlimin yedd-i teadisini tutmak farzdır." diye ekler. Suavi, sonuçta "icra"nın halka karşı mes'ul olmasını, mebusan meclisinin de ulemâ'dan müşetekkil bir âyân meclisi ile birlikte düşünülmesi gerektiğini söyler. Yani halk

meclisinin kararları âyân meclisinde tasdiklenmeden yürürlüğe girmeyecektir.

Bu tartışmalar içinde Namık Kemâl kuvvetler ayrılığı prensibini ve denge-fren mekanizmasını savunurken, Suavi bu mekanizmayı "vahdet-i imamet" prensibine aykırı bularak karşı çıkar.

Özet olarak icra üzerinde halkın söz hakkı, teşriî faaliyetler üzerinde de ifta denetimini savunuyorlar.

Bu tartışmaların izinde demokratik prensiplerle müslüman aydınlarının tavırları arasında sıkı bir ilişki görüyoruz. I. Meşrutiyet'e giden yolu, bilindiği gibi medrese talebelerinin başlattığı hareket açmıştır. Abdülhamid yönetimine karşı ilk ciddî muhalefeti yürütenler, ulemânın sözcülüğünü üstelenen Kanun-i Esasî isimli dergiyi çıkartan Hoca Kadri ve Hoca Muhiddin Efendi'lerdir. Mehmed Akif'in Abdulhamid'e muhalefetini de aynı çerçevede değerlendirmek gerekir "Müslümanın vatanı şeriatın hakim olduğu yerdir" diyen Sait Halim Paşa'nın meşrutiyet hakkındaki düşünceleri de aynı çerçeveye sokulabilir.

Temsilî demokrosi ve halk hakimiyeti prensipleri insanlık tarihi için yeni prensiplerdir. Modern zamanların başlarında aydınların bu meseleleri nasıl tartıştıkları hakkında bir fikir vermeye çalıştım.

Parlak olarak nitelenebilecek bu başlangıçtan sonra tefekkürün aynı seviyede yürüdüğünü söylemek mümkün değil. Bunun sebebi de şu Osmanlı Devleti'ni Batı karşısında yaşatmak, aydınların en önemli görevi haline geliyor. Zira, devletin eridiğini gözleriyle görüyorlar. Bu durum aydınların öncelikler sıralamasında bir değişiklik yapıyor. Toplumun İslâmî esaslar etrafında yeniden organizasyonu yerine devleti ayakta tutmak meselesi daha bir önem kazanıyor. Böyle olunca derinlikli, geniş ufuklu tartışmalar, yerini daha pratik reçetelere bırakıyor. Geniş soluklu tefekkürün yerini pragmatik düşünceler alıyor.

Yine de II. Meşrutiyet sonrasında aydınların ortaya koyduğu birikiminin, büyük ölçüde bugün de aşılamayan bir birikim olduğunu söylemek gerekir.

Bugünkü tefekkürün, kendi kökleri ile bağlantısının olduğunu söylemek zordur. II. Meşrutiyet sonrası fikirler bir ölçüde bilinmektedir. Ancak asıl önemli olan başlangıcının yeteri kadar bilindiğini -Namık Kemâl'i hâlâ laik ve batıcı olarak nitelediğimize göre- söylemek zordur. 1950 sonrası Türkiye'de İslâmî tefekkür büyük ölçüde diğer müslüman aydınların eserlerinin tercümeleriyle oluşmuştur. Şüphesiz bu tercüme

faaliyetleri bizdeki tefekkürün canlanmasına, zihinlerin kıpırdınmasına yol açmıştır. Ancak, çok açıktır ki bugünkü İslâmî tefekkür bizâtihi kendi geleneğinden habersizdir, arada büyük bir kopukluk vardır.

Tefekkürün, mücerret kavramların, mücerret prensiplerin dünyasından kurtulup, insanlara istikamet çizmesi, hayatın sorduğu sorulara tatmin edici cevaplar vermesi ile başlar. Yaşanmamış bir tarihi tecrübenin birikimi ile bu yapılmaz. Yaşanan tarihî tecrübenin ürünü olan tefekkür geleneği, hayatın sorduğu değişen sorulara, sağlıklı refleksler halinde cevaplar üretir. Bizim tefekkür geleneğimiz, yaşayan tefekkürü hayatla birleştirecek, yalpalamaları, bocalamaları safdışı bırakacak bir sağlamlığa sahiptir.

Bugünün tefekkürünün en önemli meselelerinden biri, işte bu geleneğin oluşturulması, geçmişle bağların kurulmasıdır.

KAPANIŞ KONUŞMASI

Sami USLU
TDV Mütevelli Heyet II. Başkanı

Muhterem misafirler, değerli davetliler,

Bir başka şekil ve bir başka anlayış içinde sunmaya çalıştığımız KUTLU DOĞUM HAFTASI merasimlerinin son oturumunu gerçekleştirmiş bulunuyoruz.

Mevlid Kandili'ni ayrı bir buket şeklinde takdim edişimizin amacı, müslümanların fikrî, kültürel ve sosyal meselelerini ilmî perspektiften geçirmek suretiyle İslâm'ı anlatmaktan ve Rasûlullah sevgisini gönüllere iletmekten başka bir şey değildir. böyle bir faaliyetle hayırlı bir başlangıç yaptığımızı sanıyoruz. Geçen sene Ankara'da yedi ayrı oturumda Peygamberimizin getirdiği mesaj farklı usluplarla dile getirildi. Mevlid kutlamalarının Türk kültüründeki müstesna yerinden, İslâm Tarihi'nin dünden bugüne görünümlerine kadar değişik konularda otuza yakın tebliğ sunuldu. Bunlar ayrı bir kitap halinde bastırıldı. Video bantları muhtelif kasetler halinde hazırlandı. Halkımızın istifadesine arz edildi.

Bu sene de Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti yeni bir organizasyonla Türkiye çapındaki bütün şubeleriyle "Kutlu Doğum Haftası"nı ilmî toplantılar ve konferanslar şeklinde bütün illerimizde kutlamayı kararlaştırdı. Allah'ın izniyle bu niyetimiz gerçekleşti. Bazı iller kutlamalara kendi imkânlarıyla katılarak toplantılar düzenlerken, Ankara, Afyon, Balıkesir, Bursa, Karaman, Kars, Kırklareli, Manisa, Muğla, Samsun, Tokat ve Yozgat illerinde yapılan ilmî toplantıların organizasyonu ise Vakıf Genel Merkezi'nce yürütüldü.

Ankara'da üç ayrı oturum tertiplendi. Açılış 2 Ekim Salı günü yapıldı.

3 Ekim Çarşamba günü değerli edebiyatcılarımızdan Ayvaz Gökdemir'in başkanlığında "DİNİ EDEBİYATIN DÜNÜ BUGÜNÜ" anlatıldı. Na't-ı şerif yarışmasında birinci, ikinci ve üçüncü seçilen şâirlerimiz bu

oturuma ayrı bir güzellik getirdiler. Diğer konuşmacılar da çok yararlı oldular. "Vahiy ve İnsan" konulu konuşmasıyla Prof.Dr.Mehmet AYDIN hocamız ilk gün, günümüz Müslümanlarının iman şemasını, beyin yapısını, vahiy kaynağından ne derecek uzak yaşadığını ifade ederken, kendisine göre bir dinî yaşayış teşekkül ettirmeye çalışan, vahyin bazı yönlerine inanıp, bazı yönlerini aklına uymadığı için terketmek isteyen; ülkemizde yüzlercesi bulunan çelişkili beyinlerdeki çıkmazı ne kadar da güzel izah ettiler.

"BİLGİ VE İSLÂM" konulu açık oturumu bugün birlikte izledik. Değerli hocalarımızın konularına ne derece vukufiyetlerini gördük. İlk emri "oku" olan yüce dinimizin bilime ne derece önem verdiği hepimizin malumudur. Bütün tekliflerde akıl ilk unsurdur. Onsuz din olmaz. *"Aklı olmayanın dinî de yoktur"* buyurulmuştur. Kur'ân'da akıl sahipleri öğülmüştür. İnsan her an tefekküre davet edilmektedir. Cehaletle bilgi; görenle görmeyen arasındaki fark izah edilmiştir. Zulmet ve nur bir çok yerde yan yana zikredilmiş, "zulmet" cehaleti, "nur" bilgiyi açıklamıştır. İslâmiyet insanı zulmet bataklığından çıkarmış ve Kur'ân nuru ile hidayete ulaştırmıştır.

Bugün konuşan değerli, ilim adamlarımız Bilgi ve İslâm konularına ışık tutmuşlar, bizler için çok faydalı fikirler serdetmişlerdir.

Toplantılara katılan konuşmacıların hemen hepsi memleketimizin yetiştirdiği değerli ilim adamlarıdır. Bu toplantılardaki ilmî seviye, konuşmacıların dile getirdikleri meseleler; fikir hayatımızın bugünü açısından da bizleri son derece memnun etmiştir.

Geçen sene "Kutlu Doğum Haftası" münasebetiyle bir "Na't-ı Şerif" yarışması düzenlemiştik. Bu yarışma hepimizin bildiği şekilde, neticelendi ve sonuçları açılış günü ilan edildi. Bu yarışmayla Türkiye'de bugün de Peygamberimize sevgisini şiir diliyle mükemmel bir şekilde ifade eden şâirlerimizin mevcudiyeti ortaya çıktı. Bu durumdan son derece mutlu olduk. Bu başarıdan ilham alarak bu sene de bir "Münâcâat" yarışması açtık. Bu yarışmaya da büyük bir ilginin oluşacağını ve güçlü şiirlerin yazılacağını ümid ediyoruz.

Değerli davetliler,

Velâdet-i Nebi kutlamaları millet olarak bizim tarihimizde müstesna bir yere haizdir. Vakfımız iki yıldır ilmî ağırlıklı toplantılarla bu kutlamalara ayrı bir renk katmıştır. Bu merasimlerin gelecek yıllarda da aynı şekilde bütün illerimizi, hatta diğer İslâm ülkelerini kucaklamasını, muhtaç olduğumuz Hz. Muhammed Râsulullah (S.A.V.) sevgisinin ha-

yatımızın her sahasını kuşatmasını temenni etmekteyiz. Zira 20. asırda insanımızın büyükçe bir kesimi bu sevgiden mahrumdur. "Mahrumdur" diyoruz; Çünkü Müslümanlar bölük pörçüktür. Sanki İslâm'ın birlik ve beraberliğe ait mesajları unutulmuşcasına; Müslümanlar birbirlerine hasım hale getirilmiştir. Esasında düşman her zaman aynı düşmandır. Hak-batıl mücadelesidir. Bunu farketmemek gaflettir. İslâm'ın ruhundan uzaklaşmadır. Böyle olunca kimse birbirini sevemez. Kimin aç, kimin tok olduğunu düşünenler azalır. İnsanlar sırtlanlar gibi birbirlerine saldırmak için pusuda bekler. Bu sebeple tekrar tekrar söylüyoruz, nesiller, Râsulullah sevgisine muhtaçtır. Ondan uzak kalanlar hüsrandadır. Onu sevmeyenler kendilerine başka melce'ler aramaktadırlar. Yanlış sokaklarda yol bulmak için dolaşmaktadırlar. Sonuç olarak, bu kabil toplantılara çok; ama pek çok ihtiyaç vardır.

"Ey Muhammed! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

"Ey Muhammed" Biz seni ancak bütün insanlara bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik." diyen yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'in senâ ettiği, mahlukatın efendisini, *"sen olmasaydın, sen olmasaydın ben bu kainatı yaratmazdım."* diyerek Cenâb-ı Allah'ın tebcil ettiği örnek insanın ahlâkını, kurduğu nizâmı, getirdiği ilâhî kanunları bir hafta içinde anlatabilmek hiç mümkün müdür?

O ilâhî mesajlar ki, insanı zulmetten kurtaran, nesiller zincirini sonsuza dek kavrayan, cahiliyye bataklıklarını kurutan, arştan uzanan Allah'ın ipidir. Ona kim sımsıkı yapışırsa uçuruma düşmez. Kim ondan yüz çevirirse artık onun için kurtuluş yoktur.

Saygıdeğer misafirler,

Haftamız sebebiyle düzenlenen merasimlerde salonumuz doldu taştı. Gönüller, Râsulullah ile selamlaştı. Cenâb-ı Allah bizleri şefaatından mahrum bırakmasın!..

Bu vesileyle programlarımıza katılan değerli ilim adamlarına, şâirlerimize, en derin saygılarımızı sunarız. Allah kendilerinden razı olsun.

Merasimlerimizi büyük bir dikkatle dinleyip, büyük bir olgunlukla takip eden siz değerli davetlilere, haftamızı açılışından itibaren aynı titizlikle takip ederek değerlendiren ve halkımıza intikalini sağlayan basınımız ve TRT'nin saygıdeğer mensuplarına şükran duygularımızı iletir, bir başka Kutlu Doğum Programı'nda buluşma ümidiyle hepinizi saygı ile selamlar, sağlık ve esenlikler dilerim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

T. D. V. Mütevelli Heyeti Bşk. Halit GÜLER'in Açış Konuşması 1
D. İ. Başkanı Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu'nun Konuşması 5

BİRİNCİ BÖLÜM
VAHİY VE PEYGAMBERLİK

Hz. Peygamberin Şahsiyeti - Yakup ÜSTÜN 9
Vahyin Değeri ve Peygamberlik Kurumu - Doç. Dr. Alparslan. AÇIKGENÇ 15
Peygamberlik ve Vahiy Müessesesi - Doç. Dr. A.Saim KILAVUZ 25
Hz. Peygamber'in Hayatı - M. Zeki KARAKAYA 51
Hz. Peygamberin Örnek Şahsiyeti - Doç. Dr. Kemal SANDIKÇI 59

İKİNCİ BÖLÜM
DİNİ EDEBİYAT

Dini Edebiyatımızın Dünü-Bugünü - Doç. Dr. Celâl TARAKÇI 77
Divan Şiirinde Hz. Peygamber'in İsim ve Sıfatları - ESMÂ-I NEBİ -
Yrd. Doç. Dr. Emine YENİTERZİ 87
Türk Edebiyatının Dini Tasavvufi Boyutu - Doç. Dr. Mustafa İSEN 101
Dini Edebiyat Türleri - Doç. Dr. Cemâl KURNAZ 107
Türk Edebiyatında Na't - Yrd. Doç. Dr. Emine YENİTERZİ 113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLAM VE KÜLTÜR HAYATIMIZ

İnsanımızın Temel Meseleleri - Prof. Dr. Orhan KARMIŞ 117
Tasavvuf ve Kültür Hayatımız - Doç. Dr. Mustafa KARA 125

Vahiy ve İnsan - Prof. Dr. Mehmet AYDIN 133
İlmi Zihniyet ve İslâm - Doç Dr. Alparslan AÇIKGENÇ 143
Yaratılış Teorileri ve İslâm - Doç. Dr. Orhan KAVUNCU 149
Sevgi Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) - Prof. Dr. S. Hayri BOLAY 157
İslâmî Tefekkürün Dünü Bugünü - Dr. Mümtaz'er TÜRKÖNE 163

DEĞERLENDİRME

Kapanış Konuşması - Sami USLU 171
İÇİNDEKİLER 175